

TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ
INSTITUTAS

Tarptautinių santykių ir diplomatijos magistro programa

VAIDA VILIMAITĖ-ZUBRICKIENĖ
II kurso studentė

**Neokonservatizmo Jungtinių Amerikos Valstijų užsienio politikoje
nesėkmės: Irako demokratizacija**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas: doc. dr. Tomas Janeliūnas

Vilnius, 2008

MAGISTRO DARBO PRIEŠLAPIS

Magistro darbo vadovo išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....
(data)

.....
(v., pavardė)

.....
(parašas)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....
(data)

.....
(Gynimo komisijos sekretorės parašas)

Magistro darbo recenzentas:

.....
(v., pavardė)

Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas:

Komisijos nariai:

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas magistro darbas „*Neokonservatizmo Jungtinių Amerikos Valstijų užsienio politikoje nesėkmės: Irako demokratizacija*“ yra:

1. Atliktas savarankiškai ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose.
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje.
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Vaida Vilimaitė-Zubrickienė

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Vilimaitė-Zubrickienė V. Neokonservatizmo Jungtinių Amerikos Valstijų užsienio politikoje nesėkmės: Irako demokratizacija: Politikos mokslų specialybės, magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovas T. Janeliūnas. – V., 2008. – 73 p.

Reikšminiai žodžiai: Irakas, Jungtinės Amerikos Valstijos, neokonservatizmas, demokratizacija, islamas, konsoliduota demokratija, pilietinė kultūra, politinė kultūra.

Šiame darbe nagrinėjamos neokonservatorių inicijuoto ir JAV bei jos sąjungininkų 2003 m. kovą pradėto įgyvendinti Irako demokratizavimo projekto nesėkmės priežastys, lemiančios, kad šiandien, nors ir egzistuojant visoms demokratinėms institucijoms, Irakas vis dar nėra stabili demokratinė valstybė.

Stabilios demokratijos Irake sukūrimą stabdančios priežastys analizuojamos, tiriant Irako perėjimo į demokratiją procesą; nagrinėjant faktinę šalies situaciją ir analizuojant demokratijos konsolidacijos Irake galimybes, remiantis J. Linzo ir A. Stepano išskirtais demokratijos konsolidacijos kriterijais, kurie atitinkamai papildomi S. M. Lipseto demokratizacijos sąlygomis. Taip pat darbe apžvelgiama istorinė musulmonų visuomenių valstybinio gyvenimo praktika ir pateikiamas jų požiūris į demokratijos principus.

TURINYS

Įvadas.....	6
1. Ideologinis Irako demokratizacijos analizės lygmuo.....	10
1.1. Neokonservatizmas ir JAV iniciuota Irako demokratizavimo idėja.....	11
1.1.1. Neokonservatizmo atsiradimas ir įsitvirtinimas, pagrindinės idėjos ir jų realizacija JAV užsienio politikoje.....	11
1.1.2. Neokonservatizmo vieta JAV užsienio politikoje.....	18
1.2. Musulmonų visuomenė ir demokratijos principai.....	22
2. Praktinis Irako demokratizacijos analizės lygmuo.....	29
2.1. Irako perėjimo į demokratiją ir faktinės situacijos šalyje analizė.....	31
2.1.1. Irako perėjimo į demokratiją proceso ypatybės.....	31
2.1.2. Faktinė situacija Irake.....	39
2.2. Irako demokratijos konsolidacijos analizė.....	45
Išvados.....	62
Literatūros sąrašas.....	65
Summary.....	72

ĮVADAS

2003 m. kovo 20 d. Jungtinės Amerikos Valstijos (toliau – JAV) kartu su sąjungininkų – Jungtinės Karalystės, Australijos, Lenkijos ir kitų valstybių – kariuomenėmis įsiveržė į Iraką, kad sunaikintų, jų teigimu, neišvengiamą ir didžiulę grėsmę, kurią kelia šią valstybę valdantis Saddamo Husseino režimas JAV ir viso pasaulio saugumui. G. W. Busho žodžiais, pasakytais intervencijos išvakarėse, tariant: „JAV ir jos sąjungininkų pajėgos yra pradiniame karinės operacijos, kuria siekiama nuginkluoti Iraką, išlaisvinti jo žmones ir apginti pasaulį nuo didžiulės grėsmės, etape“¹.

Pagrindiniu karinės operacijos tikslu buvo iškeltas Irako nuginklavimas – jo tariamai gaminamų masinio naikinimo ginklų suradimas ir sunaikinimas. Intervencija taip pat buvo siekiama pakeisti Irako valdžią – nuvertus daugiau nei dvidešimt metų valdantį autoritarinį S. Husseino režimą, įkurti demokratinę vyriausybę. Buvo teigiama, kad šių dviejų tikslų pasiekimas užkirs kelią galimam Irako bendradarbiavimui su teroristais. Anot JAV prezidento, „surinkta informacija įrodo, kad Iraką valdantis režimas turi ir slepia vienus pavojingiausių kada nors išrastų ginklų. <...> Be to, jis puoselėja didžiulę neapykantą JAV ir mūsų draugams. Ir jis padėjo, treniravo ir slėpė teroristus, įskaitant *al Qaeda* narius. Taigi [Irako keliama – V.V.Z.] grėsmė akivaizdi: panaudodami cheminį, biologinį ir vieną dieną branduolinį ginklą, įgytą su Irako pagalba, teroristai galėtų įgyvendinti seniai deklaruotą tikslą – nužudyti tūkstančius ar šimtus tūkstančių nekaltų žmonių mūsų ar kitoje šalyje.“²

Nekvestionuojant pagrindinio deklaruoto intervencijos tikslo (režimo nuginklavimo) reikšmės ir pagrįstumo, šiame magistro darbe analizuojamas istoriškai unikalus užsienio valstybių koalicijos projektas – jėga nuvertus autoritarinį režimą, sukurti demokratiškai valdomą musulmonišką valstybę. Šios intervencijos tikslo ideologais laikomi neokonservatoriai tikėjo, jog demokratija, įsitvirtinusi Irake, persiduos į kitas Vidurio Rytų regionui priklausančias valstybes, kas sąlygos laipsnišką musulmonų pasaulio demokratizaciją.

Nors Bagdadas buvo užimtas, o S. Husseino režimas nuverstas jau po trijų savaičių nuo intervencijos pradžios (2003 m. balandžio 9 d.), visgi šiandien, praėjus daugiau nei penkeriems metams, Irakas, *Freedom House* duomenimis, vis dar nelaikomas laisva valstybe. Maža to, dėl vykstančių pilietinių karų (Irake pilietinis karas turi daugybę dimensijų, todėl vienu pilietiniu karu

¹ President of the USA, „President Bush Addresses the Nation”. The Oval Office, March 19, 2003. The White House website, <<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2003/03/20030319-17.html>> [Žiūrėta 2008 01 09]

² Remarks by the President of the USA in Address to the Nation, “President Says Saddam Hussein Must Leave Iraq Within 48 Hours”. The Cross Hall, March 17, 2003. The White House website, <<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2003/03/20030317-7.html>> [Žiūrėta 2008 01 09]

procesą įvardinti netikslinga) ir didelio nesaugumo, pilietinių laisvių situacija per metus (nuo 2006 m.³ iki 2007 m.⁴) šalyje pablogėjo vienu punktu (nuo 5 iki 6 balų*), o politinių teisių situacija išliko tokia pati (6 balai). Nors Irake jau įvyko demokratiniai rinkimai, sukurtos demokratinės institucijos, priimta konstitucija, tačiau daugybė faktų, kurie bus išsamiai pateikiami šiame magistro darbe, rodo, kad praktiškai demokratija šalyje neveikia (jau nekalbant apie stabilią demokratiją).

Irako demokratijos faktinės situacijos neatitikimas institucinei padėčiai (institucijos yra, o demokratijos – ne) yra pagrindinė **darbo problema**. Tai reiškia, jog šiame darbe daroma distinkcija tarp formalios/procedūrinės ir stabilios/konsoliduotos demokratijos – tai yra, Irako atveju demokratinų institucijų egzistavimas, neapimantis teisės viršenybės, aktyvios pilietinės visuomenės, demokratijai būtinos politinės kultūros ir dialogo tarp visuomenės grupių, negali būti laikomas stabilia demokratija.

Pagrindinė darbo problema suponuoja, o toliau apibūdinamas teorinis–metodologinis darbo konceptas padės atsakyti į svarbiausią **tyrimo klausimą**: kur glūdi Irako demokratizavimo nesėkmės priežastys? Taigi bus siekiama išsiaiškinti, kur intervencijos ideologais laikomi neokonservatoriai padarė esminę klaidą: ar Irako demokratizavimas iš principo yra neįmanomas (ideologinis lygmuo), gal projekto nesėkmę nulėmė netinkami demokratijos įtvirtinimo būdai (pvz., greitos demokratizacijos siekis), o galbūt kaltos tam tikros Irako vidaus ypatybės (praktinis lygmuo)?

Pažymėtina, kad stabili/konsoliduota demokratija arba „demokratizacijos sėkmė“, darbe suvokiama, kaip Juano J. Linzo ir Alfredo Stepano⁵ išskirtų demokratijos kriterijų bent minimalus užtikrinimas: pilietinės visuomenės laisvė; politinės visuomenės autonomija, pasitikėjimas ir jų teisinis įtvirtinimas; demokratinio galios paskirstymo konstitucinis įtvirtinimas ir teisės viršenybė; valstybės biurokratija, priimtina ir tarnaujanti demokratinei vyriausybei; pakankama ekonomikos autonomija ir ekonominiai veikėjai, būtini pilietinės, politinės ir ekonominės visuomenės pliuralizmui užtikrinti.

Taigi JAV inicijuota Irako demokratizacija darbe tiriama analizę padalijant į du lygmenis – ideologinį ir praktinį. Ideologinis lygmuo apima: pirma, intervencijos ideologais laikomų neokonservatorių tikslų ir pagrindinių teiginių, įtvirtintų 2002 m. JAV nacionalinio saugumo strategijoje ir atsispindinčių G. W. Busho retorikoje, analizę, ir, antra, musulmonų

³ THE FREEDOM HOUSE, Iraq (2006). <<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=363&year=2006&country=6983>>[Žiūrėta 2007 09 10]

⁴ THE FREEDOM HOUSE, Iraq (2007). <<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2007&country=7197>> [Žiūrėta 2007 12 15]

* Skalėje nuo 1 iki 7 balų, kurioje 1 – aukščiausias įvertinimas.

⁵ Juan J. Linz ir Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*. The Johns Hopkins University Press. Baltimore and London, 1996.

visuomenių gyvenimo valstybėje praktikų bei požiūrio į demokratijos principus tyrimą, siekiant išsiaiškinti, ar po S. Husseino režimo nuvertimo atsiradusi religinė laisvė iš principo galėjo stabdyti šalies demokratizaciją.

Praktinis analizės lygmuo – tai Irako demokratizacija. Šis lygmuo apima koalicijos pajėgų strateginį uždavinį – Irako demokratizaciją ir taktinį uždavinį – faktinę politinės sistemos transformaciją. Šis lygmuo skirtas intervencijos ir Irako demokratizacijos galimybių praktinei analizei, siekiant išsiaiškinti, kaip demokratizaciją suvokia neokonservatoriai ir kaip faktinė Irako situacija po autoritarinio režimo nuvertimo atitinka anksčiau minėtus demokratijos konsolidacijos kriterijus ir Seymouro Martino Lipseto⁶ išskirtas demokratizacijos sąlygas.

Pagrindiniam tyrimo tikslui pasiekti darbe keliami šie, struktūrinės magistro darbo dalis nustatantys, **uždaviniai** (pirmieji du apima ideologinį intervencijos analizės lygmenį, o likusieji trys – praktinį):

Darbe daroma prielaida, kad neokonservatizmo įsigalėjimas JAV užsienio politikoje padarė nemažą įtaką JAV sprendimui pradėti karą Irake (ne tik nuversti S. Husseino režimą, bet ir demokratizuoti šalį). Atsižvelgiant į šią prielaidą, pirmas darbo uždavinys – išanalizuoti neokonservatizmo svarbiausias idėjas, jų realizaciją G. W. Busho užsienio politikoje (JAV strategijose, prezidento retorikoje ir faktiniuose JAV veiksmuose), taip pat trumpai apžvelgti jo atsiradimo ir įsitvirtinimo JAV užsienio politikoje aplinkybes. Kadangi sprendimas demokratizuoti musulmonišką valstybę nebuvo JAV po Šaltojo karo būdinga politika, pirmoje darbo dalyje taip pat trumpai tiriamas neokonservatizmo idėjų santykis su ligtolinėmis JAV užsienio politikos kryptimis. Irako demokratizavimo reikšmę lemia tai, kad nuo to, ar pavyks sukurti stabilią Irako valstybę, priklausys Vašingtono sugebėjimai daryti įtaką Vidurio Rytų regionui ateityje. Šio projekto sėkmė taip pat lems ir paties neokonservatizmo tolesnę įtaką JAV užsienio politikos formavimo procesui (taigi projekto nesėkmė suponuos neokonservatizmo diskreditaciją ir jo poveikio sumažėjimą).

Antras darbo uždavinys – ištirti, ar po S. Husseino režimo, kuris buvo vienas sekuliariausių Vidurio Rytuose, nuvertimo Irake atsiradusi religinė laisvė teoriškai galėtų būti šalies demokratizaciją stabdančiu veiksmu. Kadangi islamas niekada praktiškai nebuvo įgyvendintas, o musulmonų bendruomenė nėra vienalytė (egzistuoja beveik dešimtis islamo teisinių tradicijų, t. y. skirtingų islamiško gyvenimo suvokimo būdų), šioje darbo dalyje bus trumpai apžvelgiama istorinė musulmonų visuomenių valstybinio gyvenimo patirtis, siekiant išsiaiškinti, ar joje yra demokratijos principų praktinio įgyvendinimo pavyzdžių. Taip pat šioje dalyje pristatomas Irako visuomenės požiūris į demokratijos idėjas (remiantis visuomenės nuomonių tyrimais).

⁶ Seymour Martin Lipset „The Social Requisites of Democracy Revisited“. *American Sociological Review*, 1994, Vol. 59, (February: 1-22).

Trečias uždavinys – išanalizuoti Irako demokratizaciją, tiriant, kiek koalicijos veiksmai ir Irako perėjimo į demokratiją procesas (atitinkantis JAV intervencijos taktinį uždavinį – Irako politinės sistemos transformaciją) atitiko J. Linzo ir A. Stepano bei kitų autorių darbuose išskirtus perėjimo į demokratiją bruožus. Taip pat šioje dalyje pateikiami esminiai Irako atvejo skirtumai nuo Japonijos ir Vokietijos Federacinės Respublikos (toliau – Vokietija) demokratizavimo, vykusio po Antrojo pasaulinio karo.

Ketvirtas uždavinys – išnagrinėti faktinę Irako situaciją trijose srityse – politikoje, ekonomikoje ir saugumo užtikrinime – po Saddamo Huseino režimo nuvertimo. Pasiektų rezultatų ištyrimas ir egzistuojančių problemų įvardijimas padės atskleisti Irako demokratijos nestabilumą.

Paskutinis, penktas, darbo uždavinys – taikant J. Linzo ir A. Stepano išskirtus demokratijos konsolidacijos kriterijus bei juos papildant S. M. Lipseto demokratizacijos sąlygomis, išanalizuoti demokratijos konsolidacijos Irake galimybes (JAV strateginio tikslo – stabilios demokratijos Irake – įgyvendinamumą). Ši analizė turėtų atskleisti, kas lemia, kad šiandien Irake egzistuoja institucinė (sukurtos visos demokratijai būtinos institucijos), tačiau praktiškai neveikianti demokratija.

Pastaruoju metu JAV intervencijos į Iraką ir jo situacijos analizė yra gana populiari publikacijų ir akademių tyrimų sritis. Visgi pastebėtina, kad dauguma tyrimų orientuojasi į JAV veiksnių ar konkrečios Irako problemos analizę ir atitinkamų rekomendacijų JAV administracijai pateikimą (trumpai tariant, ką daryti, kad situacija taptų stabili). Šiame magistro darbe pasirinkta į situaciją Irake pažvelgti šiek tiek kitaip – ne tik iš JAV veiksnių, bet iš demokratizacijos teorijų (J. Linzo ir A. Stepano bei S. M. Lipseto) perspektyvos. Tai reiškia, kad taikant perėjimo į demokratiją proceso bruožus bei konsoliduotos demokratijos kriterijus, tiriama, kiek Irakas juos atitinka, ir ar šalis apskritai gali tapti stabilia demokratine valstybe. Taigi magistro darbo **tyrimo metodas** – atvejo studija, **tyrimo objektas** – Irako demokratija instituciniu ir visuomeniniu lygmeniu, kurios analizės svarbiausi faktiniai šaltiniai: *Freedom House*, *International Crisis Group*, *American Institute for Peace* ir *Iraq Study Group* atlikti Irako situacijos tyrimai ir vertinimai.

1. IDEOLOGINIS IRAKO DEMOKRATIZACIJOS ANALIZĖS LYGMUO

Po 2001 m. rugsėjo 11 d. teroristinių išpuolių (toliau – 09/11 išpuoliai) JAV pradėtą karą su terorizmu, kurio metu Afganistane buvo susidorota su teroristus rėmusiu talibų režimu, palaikė ir jame dalyvavo dauguma pasaulio valstybių. Tuo tarpu 2003 m. pradžioje Vašingtono inicijuotos operacijos Irake, kurios tikslas – šalies nuginklavimas ir režimo pakeitimas, nepalaikė didelė dalis buvusių sąjungininkų, be to, įvyko skilimas Jungtinių Tautų (toliau – JT) Saugumo Taryboje (toliau – ST) bei atsirado trintis Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacijoje (toliau – NATO).

Daugumos valstybių neįtikino svarbiausia JAV deklaruotos operacijos įgyvendinimo priežastis – kad daugiau nei dešimtmetį Irakas nevykdo JT ST reikalavimų nutraukti masinio naikinimo ginklo gamybą ir neįsileidžia inspektorių, kas įrodo, kad jis jį tikrai turi. Ne mažiau klausimų, nei masinio naikinimo ginklų suradimas, pasauliui kėlė ir JAV siekis Irake sukurti demokratiją. Atsižvelgiant į pastarąjį faktą, magistro darbo ideologinio analizės lygmens pirmas tikslas – per neokonservatizmo idėjų ir jų reikšmės JAV užsienio politikoje analizę išsiaiškinti Irako demokratizavimo projekto genezę. Antras tikslas – atsakyti į klausimą, ar po S. Husseino režimo, kuris buvo vienas sekuliariausių Vidurio Rytuose, nuvertimo atsiradusi religinė laisvė iš principo galėjo būti svarbiausiu veiksmu, stabdančiu Irako demokratizaciją. Tai padės atsakyti į vieną pagrindinių šio tyrimo klausimų, ar demokratija teoriškai yra įmanoma Irake.

Taigi pirmame ideologinio Irako demokratizacijos analizės lygmens skyriuje nagrinėjamos neokonservatizmo atsiradimo priežastys, svarbiausios propaguojamos užsienio politikos idėjos ir jų realizacija G. W. Busho administracijos užsienio politikoje (kartu atskleidžiant Irako demokratizacijos idėjos genezę). Taip pat šioje dalyje tiriamas neokonservatorių idėjų santykis su ligtoline JAV užsienio politika, remiantis W. R. Meado⁷ išskiriamomis pagrindinėmis JAV užsienio politikos kryptimis.

Antrajame ideologinio Irako demokratizacijos analizės lygmens skyriuje apžvelgiamos musulmonų visuomenių valstybinio gyvenimo praktikos, siekiant išsiaiškinti, ar jų istorijoje buvo demokratijos principų praktinio įgyvendinimo pavyzdžių, kas rodytų, kad musulmonų visuomenės iš principo galėtų gyventi demokratinėje valstybėje. Taip pat skyriuje tiriamas Irako visuomenės požiūris į demokratijos idėjas ir jas Irake ir visame regione propaguojančią JAV (remiantis visuomenės nuomonių tyrimais).

⁷ Walter Russel Mead. *Special Providence: American Foreign Policy and How It Changed the World*. New York: Alfred A. Knopf, 2001, p. 378. Elektroninė knygos versija <<http://books.google.lt/books?id=diN-wxjnaAsC&dq=mead+special+providence&pg=PP1&ots=X2Q3ZJhXyq&sig=4CnQqq0supPCgTPVKHndvp86hqQ&hl=lt&prev=http://www.google.lt/search%3Fhl%3Dlt%26q%3Dmead%2Bspecial%2Bprovidence&sa=X&oi=print&ct=title&cad=one-book-with-thumbnail#PPR13,M1>> [Žiūrėta 2008 02 10].

1.1. NEOKONSERVATIZMAS IR JAV INICIJUOTA IRAKO DEMOKRATIZAVIMO IDĖJA

1.1.1. Neokonservatizmo atsiradimas ir įsitvirtinimas, pagrindinės idėjos ir jų realizacija JAV užsienio politikoje

Neokonservatizmas pradėjo formuotis 1960 m. kaip atsakas į politinius ir radikalius kultūrinius pokyčius, atsiradusius to meto JAV: didėjantį antiamerikietiškumą, augantį nepasitenkinimą Vietnamo karu bei kylančią ir radikalėjančią Naująją kairę. Neokonservatizmo politinės srovės pradininke laikoma maža liberalių pažiūrų intelektualų grupė, kurios didžiąją dalį sudarė žydų kilmės asmenys⁸, nepatenkinti šalies situacija ir valdžios vykdoma politika. Tai yra grynai amerikiečių intelektualų apmastytų „produktas“, „niekada neturėjęs nieko panašaus į masių paramą, skambius šūkius“⁹.

Neokonservatizmas yra vadinamas intelektualine/politine orientacija (kartais politine srove, teorija), bet nelaikomas politine ideologija ar politiniu judėjimu, nes jo atstovai nėra suformavę susistemintos pasaulėžiūros, siekiančios paaiškinti ir įvertinti pasaulį (paprastai vadinamos ideologija). Neokonservatorius vienija bendros vertybės, orientacijos ir iš esmės vienodas JAV vaidmens pasaulyje suvokimas. Reikėtų pažymėti, kad Europoje nėra nieko panašaus į neokonservatizmą – tai grynai amerikietiškas „produktas“, kurį Europos konservatoriai, beje, vertina gana skeptiškai.

Neokonservatizmo pirmtakais laikomi Irvingas Kristolas ir Normanas Podhoretzas. Ši teorija „išsikristalizavo“ apie 1970 m. Paprastai pripažįstama, kad neokonservatizmo idėjos turėjo įtakos Ronaldo Reagano administracijos užsienio politikai, prisidėjusiai prie Sovietų Sąjungos žlugimo ir Šaltojo karo pabaigos. Visgi didžiausią svarbą JAV užsienio politikoje ši politinė teorija įgijo po 09/11 išpuolių, kai G. W. Busho administracija pasuko neokonservatistinės užsienio politikos link.

Įdomu tai, kad nuo pat atsiradimo neokonservatizmas JAV užsienio politikos formavimo procesą veikė įvairiais metodais: nuo VII dešimtmečio šios politinės srovės atstovai užėmė įvairias pozicijas JAV valdžios institucijose (atsakingose už užsienio, saugumo ir gynybos politikų formavimą)* ir dirbo įvairiuose visuomenės nuomonę formuojančiuose šalies laikraščiuose

⁸ Gary Dorrien, *Consolidating the Empire: Neoconservatism and the Politics of American Dominion*. Equinox Publishing Ltd. 410–411.

⁹ Mark Gerson (sud.), pratarė James Q. Wilson. *The essential neoconservative reader.*: Addison-Wesley, 1996, xiii.

* VIII dešimtmetyje neokonservatorių atstovai dirbo JAV senatoriams demokratams, pavyzdžiui, H. „Scoop“ Jacksonui, aktyviam senatoriui antikomunistui, padėjo vienas iš neokonservatizmo „tėvų“ – N. Podhoretzas, taip pat E. Abramsas ir F. Gaffneris (pastarasis dirbo senatoriaus patarėju gynybos ir užsienio politikos klausimais). XIX dešimtmetyje neokonservatoriai perėjo į respublikonų stovyklą. Į valdžią atėjus prezidentui R. Reaganui, dauguma neokonservatorių dirbo jo administracijoje: Gynybos sekretoriaus padėjėjais buvo R. Perle ir D. Feithas; Gynybos sekretoriaus pavaduotoju tarptautinio saugumo politikai – F. Gaffneris, valstybės sekretoriaus patarėju – M. Ledeenas; taip pat

ir žurnaluose (*The Washington Post*, *The Public Interest*, *The National Interest*, *Commentary*, *Weekly Standard*¹¹ ir kt.). Didelę įtaką šios politinės srovės įsigalėjimui JAV politikoje padarė neokonservatizmo idėjas generuojančių smegenų centrų (angl. *think tanks*), kaupiančių ekspertines žinias, veikla ir įtaka: *the American Enterprise Institute (AEI)*, *the Heritage Foundation*, *the Jewish Institute for National Security Affairs (JINSA)*, *the Center for Security Policy (CSP)*, *the Hudson Institute*, *the Project for New American Century (PNAC)*¹² ir *International Republican Institute (IRI)*.

Kalbant apie neokonservatizmo įsigalėjimo mastą, būtina pažymėti, jog ši politinė orientacija visada buvo „universiteto profesorių, literatūros veikėjų, daugiausia kilusių iš Niujorko, veiklos pasekmė“¹³. Kadangi, kaip jau buvo minėta, neokonservatizmas neturėjo masių paramos, jo idėjų praktinis įgyvendinimas buvo pasiektas per strategiškai sėkmingą atstovų „infiltraciją“ į prezidento administraciją ar jos aplinką bei kitas už politikos formavimą atsakingas institucijas.

Pažymėtina, kad neokonservatoriai yra suformulavę gana sistemingą požiūrį į valstybės vidaus politiką, tačiau magistro darbe šios idėjos nenagrinėjamos, nes jos nėra tiesiogiai susijusios su svarbiausiu darbo objektu – JAV administracijos užsienio politika, kurios tikslas nagrinėjamu atveju – Irako demokratizacija. Taigi pagrindiniai neokonservatorių požiūrio į JAV užsienio politiką bruožai, kurie buvo realizuoti G. W. Busho užsienio politikoje – atsispindi JAV strategijose, prezidento retorikoje ir faktiniuose JAV administracijos veiksmuose, – yra šie:

1. JAV suvokiama kaip neginčijama supervalstybė, todėl tam, kad šis statusas nepasikeistų, Vašingtono užsienio politika turi būti skirta nepralenkiamos JAV galios išlaikymui ir plėtimui. Taigi, neokonservatorių teigimu, Vašingtonas, turėdamas unikalią galią pasaulyje, „turi prisiimti atsakomybę už pasaulinės tvarkos, palankios jo saugumui, gerovei ir principams,

Reagano administracijoje dirbo J. Boltonas, E. Abramsas ir W. Kristolas. Neokonservatoriai prezidento G. W. Busho administracijoje: Vidurio Rytų pertvarkymo, pradedant invazija į Iraką, darbotvarkės autorius R. Perle iki 2003 m. dirbo Pentagono gynybos politikos valdybos pirmininku. L. „Scooter“ Libby, Busho pirmos kadencijos metais dirbęs gynybos sekretoriaus pavaduotojo atstovu, antros kadencijos metu dirba viceprezidento D. Cheney patarėju nacionalinio saugumo klausimais. 2002–2005 m. E. Abramsas buvo specialus prezidento padėjėjas ir vyresnysis vadovas Artimųjų Rytų ir Šiaurės Afrikos reikalams. 2005 m. jis buvo paskirtas prezidento atstovo padėjėju ir prezidento atstovo nacionaliniam saugumui patarėju globalios demokratijos strategijai. M. Ledeenas, vienas didžiausių režimo pakeitimo Irake propaguotojų, dirbo prezidento patarėjo užsienio politikos klausimais patarėju. Ir galiausiai J. Boltonas buvo Valstybės departamento ginklų kontrolės sekretoriaus pavaduotojas. (Čia paminėta tik keletas žymių JAV valdžios institucijose dirbančių neokonservatorių, jų yra ganėtinai daugiau). Šaltinis: THE CHRISTIAN SCIENCE MONITOR. What do neoconservatives believe? <<http://www.csmonitor.com/specials/neocon/neocon101.html>> [Žiūrėta 2007 02 02]

¹¹ Clifton, Eli, *A Great Little Racket: The Neocon Media Machine*. March 20, 2007 <<http://rightweb.irc-online.org/rw/4088>> [Žiūrėta 2007 02 02]

¹² Halper, Stefan ir Jonathan Klarke, *America alone: the neo-conservatives and the global order*. New York: Cambridge university press, 2004, 103.

¹³ North, Gary, *An introduction to neoconservatism*. <<http://www.lewrockwell.com/north/north180.html>> [Žiūrėta 2007 02 13]

išsaugojimą“.¹⁴ Išskirtinė JAV pozicija pasaulyje įtvirtinta 2002 m. rugsėjo mėn. JAV nacionalinio saugumo strategijoje (toliau vadinama – 2002 m. strategija), kurioje teigiama, kad šiandien Vašingtonas naudojasi nepralenkiamą karine galia, didele ekonomine ir politine įtaka. Ši situacija suponuoja atitinkamą JAV atsakomybę, įsipareigojimus ir galimybes. Tokia didžiulė šios valstybės galia turi būti panaudota pasauliniam galių balansui, užtikrinančiam laisvę, skatinti. Šiandieninė JAV situacija yra istorinė galimybė šią galią panaudoti siekiant pasaulinės taikos, gerovės ir laisvės¹⁵.

Praktiniai JAV kaip supergalybės veikimo pavyzdžiai yra G. W. Busho administracijos vykdytos intervencijos į Afganistaną ir Iraką. Intervencija į Afganistaną, kuri buvo skirta teroristus rėmusiam talibų režimui nuversti, buvo vienas JAV pasaulinės galios realizacijos būdų (siekdamas susidoroti su viena didžiausių pasaulinių grėsmių – terorizmu, Vašingtonas praktiškai veikė kaip pasaulio hegemonas, siekiantis apginti ir užtikrinti ne tik savo, bet ir pasaulio saugumą). JAV, kaip pasaulio hegemonės, atsakomybės idėja taip pat atsispindi ir prezidento retorikoje prieš intervenciją į Iraką: G. W. Busho 2003 m. kovo 17 d. kalboje, kurioje pagrindžiama planuojama intervencija į Iraką, teigiama, kad „pasaulio saugumas reikalauja, kad S. Husseiną būtų nuginkluotas dabar.“¹⁶

2. Neokonservatorių teigimu, tarpvalstybinių santykių lemiamas veiksnys – karinė galia ir noras ją panaudoti¹⁷. Istoriskai šios politinės srovės propaguojamos karinės strategijos sėkmė atsispindi R. Reagano vykdytoje neokonservatizmo idėjas atitinkančioje užsienio politikoje (pavyzdžiui, strateginės gynybos iniciatyva), kurios metu buvo suduotas lemiamas smūgis didžiausiam „blogiui“ – Sovietų Sąjungai (jos kariniams ir ekonominiams pajėgumams).

Kalbėdami apie karinės galios svarbą, neokonservatoriai pabrėžia, jog JAV, siekdama įtakos tarptautiniuose santykiuose, turi turėti pakankamai stiprią kariuomenę, kad galėtų kontroliuoti pasaulį ir užtikrinti tarptautinės sistemos stabilumą. Šiam tikslui pasiekti, jų teigimu, „visame pasaulyje reikėtų dislokuoti JAV karinius dalinius, kad būtų galima kuo operatyviau reaguoti į kilusias grėsmes, ypač Vidurio Rytuose.“¹⁸ Taigi Vašingtonas, užuot mažinęs išlaidas gynybai ir karinių bazių užsienyje skaičių, turėtų plėsti savo globalių interesų sferą, konsoliduoti galią kiekviename pasaulio regione ir visomis priemonėmis siekti neutralizuoti priešininkus.

¹⁴ PROJECT FOR THE NEW AMERICAN CENTURY. *Statement of Principles*. June 3, 1997. <<http://www.newamericancentury.org/statementofprinciples.htm>> [Žiūrėta 2007 04 16].

¹⁵ The National Security Strategy of the United States of America, September, 2002, 1. <<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.pdf>> [Žiūrėta 2006 09 10]

¹⁶ Remarks by the President “President Says Saddam Hussein Must Leave Iraq Within 48 Hours“.

¹⁷ Halper ir Klarke, 11.

¹⁸ Ten pat, 11.

Vadinasi, „norint išlaikyti JAV įtaką pasaulyje, būtina žymiai padidinti išlaidas gynybai ir ateityje modernizuoti karines pajėgas“¹⁹.

Karinės galios panaudojimo būtinybė atsispindi 2002 m. strategijoje, kurioje teigiama, kad „terorizmas yra viena didžiausių šiandienos grėsmių, kuriai nugalėti reikia pasitelkti kiekvieną mūsų [JAV – V.V.Z.] arsenalo ginklą – karinę galią, geresnę savo teritorijos gynybą, teisę, žvalgybą ir veiksmus, kuriais siekiama užkirsti kelią teroristų finansavimui“.²⁰ 2002 m. JAV Nacionalinėje kovos su masinio naikinimo ginklais strategijoje, iš esmės skirtoje intervencijai į Iraką pasiruošti, teigiama, jog „JAV kariuomenė ir atitinkamos civilinės agentūros privalo turėti visus operacinius pajėgumus, kad galėtų atremti valstybių ir teroristų keliamą masinio naikinimo ginklų panaudojimo prieš JAV, jos karines pajėgas, draugus ir sąjungininkus grėsmę“²¹.

3. Dar vienas neokonservatizmo požiūrio į valstybės užsienio politiką bruožų – prevencinių karinių smūgių pateisinimas ar net skatinimas. Karinių pajėgų panaudojimas suvokiamas kaip pirma, o ne paskutinė užsienio politikos įgyvendinimo priemonė²². Propaguojama idėja, kad reikia užkirsti kelią priešui pulti pirmam. Vadinasi, neokonservatorių teigimu, siekiant užtikrinti savo saugumą, galima naudotis teise į savigny – pirmam sunaikinti priešo pajėgumus. Be to, atmetini ir šiaudien neefektyvūs tradiciniai kovos metodai: priešų sulaikymas, atgrasinimas, tradicinių galios balansų kūrimas. Vietoje to, geriau oponentus sunaikinti ir įsikišti ten, kur reikia, investuoti tiek, kiek reikia, kad būtų užkirstas kelias ne tik grėsmėms, bet ir būtinybei duoti joms atsakomąjį smūgį atsirasti²³.

2002 m. strategijoje teigiama, kad pasibaigus Šaltajam karui saugumo aplinka ženkliai pasikeitė. Šiaudien grėsmės kyla iš „piktavalių“ (*angl. rogue*) valstybių ir teroristų. Kovai su naujais priešais netinka prieš Sovietų Sąjungą naudota atgrasinimo ir sulaikymo strategija, nes šiaudien grėsmę keliančių valstybių lyderiai labiau linkę rizikuoti, lošti savo žmonių gyvybėmis ir savo visuomenių gerove. Be to, dabar priešai masinio naikinimo ginklus laiko ne paskutiniais, o pirmais kovos instrumentais, tai yra būdu, padedančiu jiems užgožti konvencinį JAV pranašumą. Teigdama, kad kovoje su ja teroristai ir „piktavalės“ valstybės nesinaudos konvencinėmis priemonėmis, visais neišvengiamais atvejais JAV įsipareigoja veikti prevenciškai, siekdama užkirsti kelią priešų grasinimams ne tik jai pačiai, bet ir jos sąjungininkams ir draugams²⁴. Apskritai 2002 m. strategija

¹⁹ PROJECT FOR THE NEW AMERICAN CENTURY.

²⁰ The National Security Strategy, 1.

²¹ The National Strategy to Combat Weapons of Mass Destruction, December, 2002. <<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/12/WMDStrategy.pdf>> [Žiūrėta 2007 11 30]

²² Halper, 11.

²³ Tom Barry ir Jim Lobe „U.S. Foreign Policy – Attention, Right Face, Forward Match“. *Foreign Policy in Focus*, April, 2002, 7 <<http://www.fpif.org/pdf/reports/right2002.pdf>> [Žiūrėta 2007 04 30]

²⁴ The National Security Strategy, 13–16.

laikoma prevencinių JAV karinių veiksmų legitimavimo priemone, o geriausiai tai atspindi jos teiginyje, kad „geriausia gynyba – puolimas“²⁵.

Neokonservatorių propaguojamas prevencinių karinių smūgių pateisinimas aiškus ir 2003 m. kovo 17 d. JAV prezidento kalboje, kurioje teigiama, jog „su šiandieninėmis galimybėmis S. Husseinai ir jo sąjungininkai teroristai gali pasirinkti laiką mirtinam konfliktui, kai jie bus patys stipriausi. Mes renkamės susiremti su šia grėsme dabar, kai ji kyla, prieš jai atsirandant mūsų padangėje ir miestuose“.²⁶

Paskutinius du aptartus neokonservatizmo požiūrio į JAV užsienio politiką bruožus galima reziumuoti taip: šios politinės orientacijos išskirtinis požymis – įsitikinimas, kad maksimalus JAV galios naudojimas būtinas ne tik jai pačiai, bet ir visam pasauliui. Manydami, kad JAV propaguojama demokratija neišliks ilgai pasaulyje, priešiška amerikietiškomis vertybėmis, neokonservatoriai teigia, jog svarbiausia šios valstybės užsienio politikos misija – sukurti naują *Pax Americana*, užkertančią kelią kitai tautai ar tautų grupei tapti galingu varžovu ir kelti grėsmę JAV saugumui ir interesams²⁷.

4. Neokonservatoriai kritiškai vertina daugiašališkumą, tarptautines sutartis ir susitarimus bei tarptautines organizacijas²⁸. Jų nuomone, pasaulinė vyriausybė yra tiesiog baisi idėja, nes ji gali vesti į pasaulio tironiją²⁹. JAV svarbiausia, kad jos kaip hegemonės laisvės nevaržytų kitos valstybės, todėl Vašingtonas turi prieštarauti visiems jo galią ribojantiems tarptautiniams susitarimams – détente, ginklavimosi kontrolės sutartims ir pan.

Taigi neatsitiktinai neokonservatoriai dažniau pasisako už vienašališkus veiksmus – iš esmės už agresyvią JAV užsienio politiką. Kaip teigia T. Barry ir J. Lobe, daugiašališkumas visada buvo patogi JAV užsienio politikos interesų priedanga, tačiau Vašingtonas nedvejojo veikti vienašališkai, kai tai buvo naudinga jo interesams³⁰. Taigi praktiškai įgyvendindami savo idėjas, neokonservatoriai koncentruojasi į vienašalę JAV galią, kaip jau buvo minėta, karinius veiksmus suvokdami kaip pirmą, o ne paskutinę užsienio politikos priemonę.³¹

JAV požiūris į vienašališkumą atspindi JAV Gynybos sekretoriaus D. Rumsfeldo žodžiuose, kad „misija nulemia koaliciją, koalicija neturi lemti misijos“³². Tuo tarpu 2002 m.

²⁵ Ten pat, 6.

²⁶ Remarks by the President, “President Says Saddam Hussein Must Leave Iraq Within 48 Hours“.

²⁷ Dorrien,

²⁸ Halper, 11.

²⁹ Irving Kristol, „The Neoconservative persuasion“. *The Weekly Standard*, Volume 008, Issue 47, 2003.

<<http://www.weeklystandard.com/Content/Public/Articles/000/000/003/000tzm1w.asp>> [Žiūrėta 2007 03 25]

³⁰ Tom Barry ir Jim Lobe, 4.

³¹ Halper, 11.

³² Remarks as Delivered by Secretary of Defense Donald A. Rumsfeld, Washington, Tuesday, November 06, 2001. US Department of Defence. <<http://www.defenselink.mil/speeches/speech.aspx?speechid=464>> [Žiūrėta 2007 02 05]

strategijoje teigiama, kad JAV nedvejos ir, jei reikės, veiks viena ir įgyvendins savo teisę į savignyą, imdamasi prevencinių veiksmų prieš teroristus, kad užkirstų jiems kelią pakenkti JAV žmonėms³³. Iš esmės, tai yra jau minėta Pax Americana idėja, besiremianti didžiule karine JAV galia ir pasiryžimu susiremti, jei reikia vienašališkai, su bet kokia kylančia ar potencialia regionine ar globalia galia, prieš jai metant iššūkį ir grasinant Vašingtono interesams ar pozicijai. Taigi intervencija į Iraką, kurią, kaip jau minėta, mažai kas rėmė, yra aiškus JAV vienašališko veikimo pavyzdys.

5. 2002 m. strategijoje teigiama, kad JAV turi turėti tvirtą poziciją tokiais neginčijamais klausimais, kaip žmoniškasis orumas, teisės viršenybė, absoliučių valstybės galių ribojimas, žodžio, tikėjimo laisvė, lygybė, pagarba moterims, etninė ir religinė tolerancija bei privačios nuosavybės gerbimas.³⁴ Iš šių teiginių išvestinas dar vienas neokonservatorių deklaruojamos užsienio politikos bruožas – tokių vertybių, kaip patriotizmas, pagarba tradicinėms vertybėms ir normoms, nacionalinio intereso (pirmiausia JAV ir viso pasaulio saugumo) ir demokratijos gynimas bei siekis ją skleisti bei įtvirtinti visame pasaulyje. Nacionalinio saugumo gynimas, kaip vienas svarbiausių užsienio politikos tikslų, atsispindi ir G. W. Busho kalboje, pasakytoje intervencijos į Iraką išvakarėse: „JAV turi suverenią galią panaudoti jėgą, siekdama užtikrinti savo nacionalinį saugumą. Ši pareiga tenka man, kaip vyriausiam kariuomenės vadui, dėl priesaikos, kurią daviau ir kurios laikysiuosi.“³⁵

6. Bene pamatinė neokonservatoriškos užsienio politikos idėja yra ta, kad pagrindinis JAV tikslas – nacionalinio saugumo užtikrinimas ne tik šalyje, bet ir visame pasaulyje, – bus geriausiai pasiektas, skatinant laisvę ir demokratiją užsienyje per demokratinių judėjimų rėmimą, užsienio pagalbą ar karinę intervenciją. Ypatingą dėmesį demokratijai iliustruoja po Šaltojo karo pabaigos nuskambėjęs neokonservatorių teiginys, kad „pokomunistiniame pasaulyje būtina koncentruotis į tolesnę demokratijos sklaidą dėl trijų priežasčių: bendražmogiškumo jausmo, kuo demokratiškesnis pasaulis – tuo draugiškesnė aplinka JAV, kuo demokratiškesnis pasaulis – tuo daugiau taikos.“³⁶

Būdami įsitikinę, kad demokratinis režimas yra mažiau linkęs kariauti nei autoritarinis, neokonservatoriai propaguoja demokratijos sklaidą į regionus, kuriuose ji nedominuoja – į Vidurio Rytus, komunistinę Kiniją, Šiaurės Korėją. Parama demokratijai šiuose regionuose yra grindžiama įsitikinimu, kad ilguoju laikotarpiu tai sumažins ekstremizmą (o ekstremizmą ir radikalizmą skatina

³³ The National Security Strategy, 6.

³⁴ Ten pat, 3.

³⁵ Remarks by the President, “President Says Saddam Hussein Must Leave Iraq Within 48 Hours“

³⁶ Halper, 79–80.

laisvių, ekonominių galimybių ir pasaulietinio mokymo stoka, egzistuojanti autoritariniuose režimuose), kuris yra terorizmo įsigalėjimo terpė.

Nuo pat neokonservatizmo atsiradimo 1970 m. rimčiausiu JAV priešininku buvo laikomas komunizmas ir Sovietų Sąjunga. Analizuodami po Šaltojo karo susiklosčiusią situaciją, neokonservatoriai deklaruoja, kad šiandieninis „blogis“ – tai autoritariški Vidurio Rytai ir globalus islamo ekstremizmas³⁷, keliantys didžiausią grėsmę Vašingtono užjūrio interesams, todėl į šias sritis turi būti koncentruojami visi, pirmiausia kariniai, JAV užsienio politikos pajėgumai. Tikint, kad autoritarizmas ir teokratija leido antiamerikietiškumui suklestėti Vidurio Rytuose, propaguojama demokratinė šio regiono transformacija. JAV prezidento G. W. Busho žodžiais tariant, „kai diktatoriaus [S. Husseino – V.V.Z.] nebebus, bus galima sukurti gyvybingos, taikios ir save valdančios valstybės [Irako – V.V.Z.] modelį, kaip pavyzdį visiems Vidurio Rytams. JAV ir kitos šalys dirbs tam, kad pasiektų laisvę ir taiką regione.“³⁸ Dauguma neokonservatorių tvirtai remia ir Izraelį, kurį jie suvokia kaip reikšmingą JAV kariniam pasisėkimui ir svarbiausią demokratijos „sala“ regione, valdomame despotu.

Kovoje už demokratijos sklaidą, neokonservatoriai pasisako už ryšių su demokratiniiais sąjungininkais stiprinimą, tai reiškia, kad JAV turi ginti tas šalis, kurios pripažįsta amerikietiškas vertybes, nuo tų, kurios jiems prieštarauja. Ši idėja atsispindi 2002 m. strategijoje, kurioje deklaruojamas „solidarumo ir bendradarbiavimo su kitomis demokratijomis, spaudžiant vyriausybes, atmetančias žmogaus teises, keistis ir judėti „geresnės ateities link“, siekimas“³⁹ bei įsipareigojimas ginti demokratinę šalį, kurią užpuolė vidaus ar išorės nedemokratinės jėgos, nes laisvės ir teisingumo principai būtini ir teisingi žmonėms visame pasaulyje.⁴⁰

Taigi neokonservatizmo požiūrį į JAV užsienio politiką galima apibūdinti taip: Sovietų Sąjungos grėsmę šiandien pakeitus terorizmui ir masinio naikinimo ginklų baimei, turi įsitvirtinti plati „JAV pasaulinio vadovavimo idėja“, kuri apima poreikį mesti iššūkį Vašingtono interesams ir vertybėms prieštaraujantiems režimams, žymiai didinti JAV išlaidas gynybai, skatinti politinę ir ekonominę laisvę užsienyje [ypač Vidurio Rytuose – V.V.Z.], stiprinti ryšius su demokratiniiais sąjungininkais, prisiimti atsakomybę už unikalų JAV turimą vaidmenį išlaikant ir plečiant jos saugumui, gerovei ir principams palankią tarptautinę tvarką.⁴¹

³⁷ Halper, 11.

³⁸ Remarks by the President, “President Says Saddam Hussein Must Leave Iraq Within 48 Hours“.

³⁹ The National Security Strategy, 4.

⁴⁰ Ten pat, 3.

⁴¹ Halper, 99.

1.1.2. Neokonservatizmo vieta JAV užsienio politikoje

Stipriausios pastarųjų metų pasaulio valstybės JAV užsienio politika viso jos egzistavimo metu nebuvo vienkryptė. Kaip teigia C. Cakmakas, „Amerikos užsienio politika yra kintanti, lanksti ir lengvai prisitaikanti prie įvairių aplinkybių, <...> ji nėra pastovi, o galbūt jos iš viso nėra“⁴². Taigi šiame skyriuje pristacius W. R. Mead⁴³ išskiriamas keturias JAV užsienio politikos kryptis, pateikiama neokonservatorių nuomonė apie ligtolinę JAV užsienio politiką ir pristatoma jų propaguojama JAV užsienio politika po 09/11 d. išpuolių. Taip pat šioje dalyje trumpai pateikiama idėjos demokratizuoti Iraką evoliucija.

Taigi W. R. Mead išskiria keturias pagrindines skirtingu metu JAV užsienio politiką veikusias kryptis:

1) susikoncentravimas į ekonominių interesų įgyvendinimą, inicijuojant naują pasaulinę liberalią tvarką (siejama su A. Hamiltono idėjomis). Ši kryptis įtaką JAV užsienio politikai turėjo 1776–1823 metų revoliuciniu laikotarpiu, kai JAV iškovojo nepriklausomybę nuo britų ir siekė normalizuoti ir stabilizuoti su ja ekonominius ryšius, bei po Antrojo pasaulinio karo, kai pati JAV inicijavo naujos liberalios tarptautinės ekonominės tvarkos, kuri su tam tikromis modifikacijomis tebeveikia iki šiol, kūrimą⁴⁴.

2) siekis sukurti demokratiją, rinkos ekonomiką, laisvu tautų apsisprendimu ir kolektyviniu saugumu grįstą pasaulį (siejama W. Wilsono idėjomis). Šios idėjos didžiausią įtaką JAV užsienio politikai turėjo po Pirmojo pasaulinio karo, kai buvo inicijuotas Tautų Lygos sukūrimas ir pirmąjį dešimtmetį po Šaltojo karo, kai „G. Bushas vyresnysis ir B. Clintonas iš esmės pasirinko vilsonišką tradiciją – toliau kurti tarptautinėmis organizacijomis, tarptautiniais institutais ir tarptautine teise paremtą pasaulio tvarką.“⁴⁵

3) svarbiausias užsienio politikos tikslas – šalies ir jos demokratijos saugumas ir išskirtinis atsargumas bei apdairumas užsienio politikoje – iš esmės neutralumas ir nesivėlimas į karus (siejama su T. Jeffersono idėjomis). Ši kryptis įtaką turėjo 1776–1823 metų revoliuciniu laikotarpiu, „kurios laikantis pavyko suformuoti demokratinę Amerikos valdymo sistemą, priimti svarbiausius teisinius dokumentus ir sukurti unikalią politinę sistemą, kuri suderino valdžios efektyvumą su žmonių teisėmis ir laisvėmis“⁴⁶.

⁴² Cenap Cakmak, „American Foreign Policy and September 11”.

<<http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume8/March-May2003/CenapCakmak.pdf>> [Žiūrėta 2008 03 10]

⁴³ W. R. Mead. Special Providence: American Foreign Policy and How It Changed the World.

⁴⁴ Gediminas Vitkus, „Jungtinės Amerikos Valstijos: Keturios Užsienio Politikos Tradicijos Ir Naujas Lyderiavimo Pasaulyje Modelis“. Recenzija. *Politologija*, Nr. 3 (39), 2005, 107, 109.

⁴⁵ Ten pat, 110, 112.

⁴⁶ Ten pat, 109.

4) ir galiausiai nuostata, kad „nereikėtų specialiai veltis į konfliktus, bet jeigu JAV vis dėlto kas nors drįsta „užkabinti“, niekada nereikia nusileisti, visada kovoti, kol priešas taps nekenksmingas“ (siejama su A. Jacksono idėjomis). Ši kryptis įgyvendinta R. Reagano valdymo metu, kai Sovietų Sąjunga buvo paskelbta blogio imperija ir prieš ją buvo nukreipti visi to meto JAV kariniai, ekonominiai ir ideologiniai pajėgumai. Įdomu tai, kad džeksonininkai ne tik pirmojo Persijos įlankos karo metu kritikavo G. Busho vyresniojo neryžtingumą, kad jis nepasinaudojo proga ir nenuvertė S. Husseino, bet ir nepalaikė B. Clintono vykdomos politikos⁴⁷.

Būtent Šaltojo karo pabaiga laikoma JAV užsienio politikos lūžio momentu, kai visų kryptių atstovai pasisakė už tai, kad Vašingtonas aktyviai dalyvautų pasaulio politikoje, tačiau kiekviena jų skirtingai tą vaidmenį įsivaizdavo. „Viena vertus, tradiciniai internacionalistai – Hamiltono sekėjai tapo svarbiausiais ekonominės globalizacijos rėmėjais, o vilsoniečiai ir toliau sakė, kad Amerika turi rūpintis savo idealų ir vertybių – demokratijos, kapitalizmo, teisės viršenybės – skleidimu pasaulyje ir stiprinti Šaltojo karo metais sukurtas tarptautines institucijas, užkirsti kelią agresijai, tarptautiniu mastu ginti žmogaus teises ir t. t. O tradiciniai izoliacionistai – džefersonininkai ir džeksonininkai, nors jau nebebuvo ir nebegalėjo būti nusiteikę izoliacionistiškai, oponavo pernelyg dideliems tarptautiniams Amerikos įsipareigojimams ir ragino juos kuo labiau mažinti.“⁴⁸

Po Sovietų Sąjungos žlugimo neokonservatoriai viešai pasmerkė tai, ką jie vadino amerikietišku „pasitenkinimu“ pergale Šaltajame kare. 1990 m. jie išpėjo apie JAV išlaidų gynybai sumažinimo pavojus ir pasekmes jos vaidmeniui pasaulyje. B. Clintono valdymo metais, būdami ideologinėje opozicijoje, jie kritikavo vykdomą politiką ir kėlė šiuos pagrindinius JAV užsienio politikos tikslus: 1) ženkliai padidinti išlaidas gynybai (pasaulinių įsipareigojimų vykdymui ir pasiruošimui karinių pajėgų modernizavimui ateityje); 2) stiprinti ryšius su demokratiniais sąjungininkais ir mesti iššūkį JAV vertybėms ir interesams priešiškiems režimams; 3) skatinti politinių ir ekonominių laisvių pagrindus užsienyje; 4) prisiimti atsakomybę už išskirtinį JAV vaidmenį pasaulyje, išlaikant JAV saugumui, gerovei ir principams palankią tarptautinę tvarką⁴⁹.

Siekdami pristatyti ir pagrįsti savo propaguojamą JAV užsienio politikos po 09/11 išpuolių kryptį, neokonservatoriai pateikia iki tol egzistavusios Vašingtono politikos įvertinimą ir pritaikomumą šiandieninėms realijoms. Taigi Ch. Krautammerio teigimu, tradicinis izoliacionizmas, vyravęs JAV užsienio politikoje iki Pirmojo pasaulinio karo, netinka JAV užsienio politikai po Šaltojo karo. Šią situaciją lemia pirmiausia globalizacijos sukeltų problemų, tokių, kaip didžiuliai

⁴⁷ Ten pat, 108, 112.

⁴⁸ Ten pat, 112.

⁴⁹ PROJECT FOR THE NEW AMERICAN CENTURY

migracijos ir eksporto srautai, 09/11 iškilusios grėsmės, modernių technologijų dėka panaikintos ribos tarp „čia“ ir „ten“, dominavimas. Anot jo, šiandien izoliacionizmas – baimės ideologija, o JAV, turėdama savo rankose unikalią karinę, ekonominę, kultūrinę galią, privalo savo naudai (pirmiausia nacionaliniams interesams apginti) išnaudoti susidariusią situaciją⁵⁰. Taigi po 09/11 išpuolių izoliacionizmas, labiausiai atitinkantis W. R. Meado apibūdintą su T. Jeffersono idėjomis siejamą JAV užsienio politikos kryptį, neokonservatorių nuomone, Vašingtonui visiškai netinka.

Liberalus internacionalizmas (iš esmės tai yra JAV prezidento W. Wilsono idėjos), neokonservatorių teigimu, dar 1990 m. tapo JAV demokratų partijos „religija“, o prezidento B. Clintono valdymo metu buvo viena iš JAV užsienio politikos determinančių. Valdant B. Clintonui, jis pasižymėjo daugiašališkumu, kuris, neokonservatorių teigimu, buvo ne kas daugiau nei paprasčiausia „manija tarptautinėms sutartims“, suvaržančioms JAV laisvę ir priverčiančioms Vašingtoną priklausyti nuo kitų šalių interesų ir norų. Jų nuomone, ši teorinė tradicija tinka tik humanitariniams veiksams, kuriuose kovojama už laisvę ir gerovę (kaip pavyzdžiui, Bosnijoje, Haiityje, Kosove, Somalyje), neturintiems nieko bendra su JAV nacionaliniais interesais, įgyvendinti. Būtent, kai iškyla grėsmė šalies nacionaliniams interesams, jiems ginti karinėmis priemonėmis liberalus internacionalizmas paprasčiausiai neturi ryžto⁵¹.

Neokonservatorių teigimu, realizmo teorinė tradicija (W. R. Meado išskirtose kryptyse artimiausia A. Hamiltono ir A. Jacksono idėjomis) suponuoja tai, kad šiandieninė stabili tarptautinė sistema egzistuoja nepasukusi į visišką anarchiją tik dėl JAV neįveikiamos galios ir jos atgrasinančios jėgos buvimo. Jų nuomone, vienpoliame pasaulyje, susiformavusiame po Šaltojo karo, JAV yra ir pasaulinių normų primetėja, ir arčiausiai centralizuotos valdžios analogo vidaus politikoje. Realistų požiūriu, pasaulį nuo barbarizmo ir anarchijos sulaiko ne popieriuose surašytos sutartys, o JAV galios egzistavimas. Būtent šiandieninė Amerikos galia yra tai, ką liberalūs internacionalistai nori užslopinti. Taigi JAV valdo, jei reikia, naudodama vienašališkumą ir prevencinius veiksmus, nes prieš šiuolaikines grėsmes neveikia tradicinė atgrasinimo strategija. Vienašališkumas nereiškia, kad Vašingtonas bet kuriuo atveju nori veikti vienas. Jis reiškia, kad, realistų teigimu, vienintelė pasaulio hegemonė nenori būti kitų valstybių, ir ypač tarptautinių organizacijų, valios įkaite.⁵²

Demokratinis globalizmas, neokonservatorių teigimu, yra užsienio politika nacionaliniu interesu apibrėžianti ne galią, o vertybes. Ši tradicija istorijos varikliu suvokia ne

⁵⁰ Charles Krauthammer, *Democratic Realism: An American Foreign Policy for a Unipolar World*. American Enterprise Institute for Public Policy Research, February 12, 2004 <http://www.aei.org/include/pub_print.asp?pubID=19912> [Žiūrėta 2007 01 15]

⁵¹ Ten pat.

⁵² Ten pat.

galios, bet laisvės siekį. Ji skiriasi nuo W. Wilsono idėjų, nes pastarosios demokratinė idėjų sklaida pirmiausia mato per tarptautines institucijas. Demokratinis globalizmas pasakytų, kad demokratijos sklaida yra ne tikslas savaime, o priemonė, padėsianti pasiekti svarbiausią uždavinį – JAV nacionalinių interesų apsaugą. Pasauline grėsme demokratinis globalizmas įvardija ne tiek O. bin Ladeną, kiek politinę priespaudą, religinę netoleranciją ir arabų–islamo pasaulio socialinę griūtį. Anot šios tradicijos, civilizuotų, nekariaujančių ir provakarietišku valstybinių santvarkų sukūrimas Afganistane ir Irake bei kaimyninėse valstybėse pakeis strateginę pusiausvyrą kovoje prieš vieną didžiausių iššūkių JAV – arabų-islamo radikalizmą⁵³. Šios idėjos dažniausiai sutapatina su neokonservatizmu, o W. R. Meado teorijoje atspindi A. Jacksono ir W. Wilsono idėjų „mišinį“.

Įdomu tai, kad demokratinio globalizmo propaguojama kova su arabų–islamo radikalizmu nėra tik po 09/11 išpuolių kilusi idėja. Dar Persijos įlankos karo metu, kai Kuveitas buvo vaduojamas iš Irako okupacijos, neokonservatizmo atstovai propagavo režimo pakeitimo Irake, naudojant prevencinius veiksmus, idėjas, tačiau Vašingtone jos buvo suprastos kaip pernelyg ekscentriškos ir pražūtingos.⁵⁴ Pažymėtina, kad paskutiniame praeito amžiaus dešimtmetyje ekonominėmis sankcijomis ir JT inspektorių pagalba JAV nesėkmingai siekė įtikinti Irako valdžią atsisakyti masinio naikinimo ginklų ir baigti brutalius veiksmus prieš kurdus ir šiitus, sudarančius apie 80 procentų Irako gyventojų.⁵⁵ Svarbu ir tai, kad šiandieninėje JAV politikoje propaguojamos karinio dominavimo Eurazijoje ir preventyviųjų veiksmų prieš valstybes, įtariamas masinio naikinimo ginklo gamyba, idėjos buvo iškeltos dar 1992 m. neokonservatorių P. Wolfowitzo ir L. Scoot Libby parašytose „Gynybos planavimo patarimuose“.⁵⁶

Taigi apibendrinant galima teigti, kad neokonservatoriai, vertindami ligtolines JAV užsienio politikos kryptis, siekia įrodyti, jog po 09/11 išpuolių atėjo laikas ne tik imtis demokratinio globalizmo – demokratijos sklaidos tam, kad būtų pasiektas svarbiausias nacionalinis interesas – JAV saugumas, bet ir įgyvendinti seniai jų propaguojamą Irako režimo pakeitimą. Įdomu ir tai, kad vertindami G. W. Busho užsienio politiką, dauguma teoretikų pastebi, kad ji atitinka ligtolines JAV užsienio politikos kryptis, o vertinant W. R. Meado terminais – apima džeksonizmą ir vilsonizmą. Taigi neokonservatizmas, padaręs didžiulę įtaką JAV užsienio politikai po 09/11, vertintinas ne kaip drastiškas JAV užsienio politikos pasikeitimas, o kaip jos evoliucija.

⁵³ Ten pat.

⁵⁴ THE CHRISTIAN SCIENCE MONITOR.

⁵⁵ James L. Abrahamson, „The coming War with Iraq“. A Presentation to the University of North Carolina. January, 15, 2003. <http://www.unc.edu/depts/diplomat/archives_roll/2003_01-03/abrahamson_iraq/abrahamson_iraq.html> [Žiūrėta 2006 11 04]

⁵⁶ Frontline, Excerpts from 1992 Draft „Defence Planning Guidance“.

<<http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/iraq/etc/wolf.html>> [Žiūrėta 2007 02 02]

1.2. MUSULMONŲ VISUOMENĖ IR DEMOKRATIJOS PRINCIPAI

S. M. Lipsetas, kaip, beje, ir dauguma demokratizacijos teoretikų, teigia, kad „demokratijos plėtra artimiausiu metu į musulmoniškas valstybes yra abejotina“⁵⁷. Pažymėtina, jog ir S. Huntingtonas, kalbėjęs apie XXI a. prasidėsiančius konfliktus tarp civilizacijų, ypač tarp islamo ir krikščionybės⁵⁸, taip pat netiki islamo ir liberalizmo (kuris laikomas vienu svarbiausių demokratijos komponentų) suderinamumo idėja. Atsižvelgiant į šiuos teiginius ir į tai, kad S. Husseino režimas buvo vienas sekuliariausių Vidurio Rytuose, šioje dalyje bus siekiama atsakyti į klausimą, ar po režimo nuvertimo atsiradusi religinė laisvė (t.y. islamo vaidmens padidėjimas) iš principo galėjo būti Irako demokratizaciją stabdančiu veiksmu.

Pažymėtina, kad istoriškai jokios musulmoniškos visuomenės gyvenimas dar niekada nebuvo organizuojamas pagal idealiuosius islamo principus, todėl islamas kaip toks yra kiekvienos musulmonų visuomenės siekiamybė. Svarbu ir tai, kad musulmonų visuomenė nėra vienalytė, o didžiausios jos atšakos, sunitai ir šiitai, irgi nėra vieningi. Be to, kaip teigia E. Račius, musulmonai neturi vieningo dvasinio centro ar dvasinio vadovo instituto, todėl tam tikra prasme fizinį centrą ir vadovą istoriškai jiems atstojo teisinė tradicija. Tačiau vieningos teisinės tradicijos musulmonai taip pat neturėjo: iš kelių tuzinų užsimezgusių tradicijų istorijos išbandymus atlaikė tik nepilna dešimtis*.⁵⁹ Teisinės tradicijos atspindi skirtingus islamiško gyvenimo suvokimo aspektus.

Kadangi šio darbo tikslas nėra islamo idėjų, skirtingų musulmonų bendruomenių propaguojamų islamo įgyvendinimo suvokimo būdų ar jų požiūrio į valstybę analizė (kam iširti reikėtų keletą studijų), šioje darbo dalyje siekiama tik bendrais bruožais apžvelgti istorinę musulmonų visuomenių gyvenimo valstybėje praktiką, daugiausia koncentruojantis į XX a. įvykius, siekiant išsiaiškinti, ar musulmonų visuomenėse yra demokratijos principų praktinio įgyvendinimo pavyzdžių, ir ar jie teoriškai galėtų būti pritaikyti Irake. Kitaip tariant, siekiama išsiaiškinti, ar musulmonų visuomenė teoriškai galėtų gyventi demokratinėje valstybėje (ar tai nekeltų grėsmės islamui). Taip pat šioje dalyje trumpai pateikiamas Irako visuomenės požiūris į demokratijos idėjas ir į jas Irake siekiančias įgyvendinti koalicijos pajėgas (remiantis visuomenės nuomonių tyrimais). Šis aspektas taip pat prisidės prie demokratijos įgyvendinimo Irake galimybių atskleidimo.

Pažymėtina, kad musulmonų visuomenėse egzistuoja du skirtingi požiūriai į demokratiją: vieni mano, kad demokratija – svetimasis konceptas, kurį musulmonų visuomenėms

⁵⁷ S. M. Lipset, „The Social Requisites of Democracy Revisited“, 6.

⁵⁸ Samuel Huntington, *Who Are We?* New York, Simon&Schuster, 2004, 340.

* Pagrindinės jų yra chanifitų, chanbalitų, malikitų, šafiitų (visos sunitinės), imamitų-džafaritų (šyitų dvylikininkų), ismailitų-nizaritų, zaiditų ir dar kelios, labiau vietinio pobūdžio tradicijos.

⁵⁹ Egdūnas Račius, „Islamiškoji teisė – musulmonų išganymo kelrodis“, 2004 09 26.

<<http://www.religija.lt/index.php?option=content&task=view&id=138>> [Žiūrėta 2008 03 20]

primetė vakariečiai, taip siekdami sunaikinti fundamentalius islamo pagrindus. Kita visuomenės dalis (tarp kurių, beje, nemažai mokslininkų) yra įsitikinusi, kad musulmoniška visuomenė galėtų gyventi demokratiniais principais valdomoje valstybėje.

Valstybės valdymas musulmoniškoje visuomenėje

Esminis faktorius lemiantis istorinę musulmonų visuomenių valstybinio gyvenimo praktikų įvairovę – islame nėra išsamių nurodymų, kaip turi būti valdoma islamiška valstybė. Visų musulmonų bendruomenių Šaltinių šaltiniu ir etalonu pripažįstamame Korane pateikiamos tik nuorodos į valstybės valdymui svarbius moralinius principus (pavyzdžiui, teisingumą, žmonių lygybę, paklusimą Dievui), tačiau nieko nėra kalbama apie organizacinę valstybės struktūrą. Taigi, atsižvelgiant į tai, kad islamas tiksliai nenurodo, kaip turi atrodyti islamiška valdžia, istoriškai susiklostė, jog valstybės, kurioje gyvena musulmonų visuomenės, valdymo būdai dažniausiai susiformuodavo veikiami socialinių, ekonominių ir kitų to laikotarpio aplinkybių ir vadovų norų.

Pavyzdžiui, pranašo Muhamedo valdyta Medinos valstybė buvo „multikultūrinė ir multireliginė federacija, kurioje užtikrinamos vienodos teisės, laisvės ir pareigos, religinė laisvė, įtvirtintas vienodas saugumas ir piliečių lygybė prieš įstatymus.“⁶⁰ Be to, teigiama, jog pranašas reguliariai praktikuodavo konsultavimosi principą – t. y. sprendimai susiję su viešais reikalais būdavo priimami po atitinkamos konsultacijos su žmonėmis. Taip buvo sukurta „piliečiams tarnaujanti piliečių valdžia“.⁶¹ Kaip matyti, ši valstybė turėjo tam tikrą demokratijos bruožų, svarbu ir tai, kad jos valdymo ypatybės nulėmė ne religija, o istorinės aplinkybės – kurių svarbiausia – iš išorės kilusi grėsmė valstybės išlikimui. Socialinių aplinkybių ir vadovų norų ir pasirinkimų, o ne islamo buvo nulemtas ir po Muhamedo mirties sekęs keturių teisiųjų kalifų valdymo laikotarpis⁶². (Nes mirdamas Muhamedas nepaliko įpėdinio, o islame nuorodų į valstybės valdymo struktūrą nėra, kas nulėmė, kad žmonės patys turėjo pasirinkti, kas juos valdys, atsižvelgiant į esamas aplinkybes.)

Be to, istoriškai nukrypimu nuo islamo nebuvo laikomas ir valstybės institucijų kūrimas bei įstatymų leidyba, remiantis kitų visuomenių ir tradicijų įtaka. Omajadų, abasidų, seldžiukų ir otomanų valdymo metu musulmonų visuomenių valdžios struktūroms ir normoms daugiausia įtakos turėjo arabų, persų ir turkų politinės tradicijos, ikimusulmoniškas periodo palikimas ir bizantiškos institucijos.⁶³ Išorinių tradicijų poveikis pastebimas ir islamo teisinėje tradicijoje – „bet kuriame musulmoniškoje krašte islamiška teisė niekada nebuvo vienintelė ar net

⁶⁰ Muqtedar Khan, *Prospects for muslim democracy: The Role of U.S. Policy*, 12-13
<<http://www.brookings.edu/views/articles/khan20031001.pdf>> [Žiūrėta 2008 03 05]

⁶¹ Golam W. Choudhury, *Islam and the Modern Muslim World* (London: Scorpion Publishing, 1993), 47.

⁶² Ömer Caha, „Islam and Democracy: A Theoretical Discussion on the Compatibility of Islam and Democracy.“ *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, Vol. 2, No. 3&4, Fall&Winter, 2003, 109.

⁶³ Ten pat, 109.

dominuojanti teisinė tradicija – be jos gyvavo ir paprotinė teisė, tiesiogiai susijusi su vietine (ikimusulmoniška) kultūra, bei valdovų teisė, kuri iš principo buvo pasaulietinė. Religinės teisės specialistai, nors jie ir buvo gerbiami, klausta jų patarimo, nediktavo ir nepriiminėjo sprendimų. Kitaip tariant, islamiška teisė liko daugiau teorinė, o praktiškai dominavo daugialypės teisinės tradicijos (žinoma, būta ir išimčių).⁶⁴

Kalbant apie XX a. musulmonų visuomenių gyvenimo valstybėje patirtį, svarbu aptarti tuo metu išpopuliarėjusį sekuliarizmą (kuris ypač reikšmingas, nagrinėjant padėtį Irake). Taigi išplitus valstybės ir religijos atskyrimo idėjai, musulmonų visuomenėse pastebima skirtis tarp itin religingos visuomenės ir sekuliariai nusiteikusių vakarietišku pažiūrų inteligentijos. Sekuliarizmo idėjas labiausiai skatino politikoje įsitvirtinantys kairiųjų pažiūrų atstovai (pavyzdžiui, komunistai), kurie buvo įsitikinę, kad religija gali būti grėsmė valstybei, todėl islamą reikia pašalinti iš viešosios erdvės ar išvis panaikinti. Pavyzdžiui, Irake, kaip ir daugelyje kitų musulmoniškų valstybių, nutiko taip, kad sekuliarus režimas, siekdamas didesnės valdžios, griebėsi smurto ir kariuomenės, kas sukėlė visiškai priešingą efektą – žmonės tapo religingesni bei išpopuliarėjo islamiški judėjimai, kurie kvestionavo vyriausybės legitimumą ir kovai prieš ją ėmėsi teroristinių priemonių.

Siekiant aiškumo, pažymėtina, kad pagal požiūrį į valstybės ir religijos santykį, musulmonai gali būti skirstomi į konservatyvius (tradicionalistus), sekularius ir reformistus (islamistus). Kaip teigia D. Smock, konservatyvūs musulmonai linkę matyti Vakarų pasaulio propaguojamas žmogaus teises ir kitas idėjas kaip jų darbotvarkės, kuria siekiama įsiviešpatauti musulmoniškame pasaulyje, dalį.⁶⁵ Be to, tradicionalistai tiki, kad islamo istorijoje būta aukso amžiaus ir kad musulmoniškos visuomenės diktavo pasauliui savo sąlygas (čia galvoje būdavo turimi musulmonų užkariavimai) tol, kol neatsirado naujovių, sugriovusių kalifato galybę. Jie priešiškausiai nusiteikę prieš bet kokias naujoves, ypač – kylančias iš nemusulmoniškosios pasaulio dalies, ir siekia išlaikyti arba atkurti iki kolonializmo eros buvusį *status quo*⁶⁶. Reformistai (islamistai) pabrėžia pagrindinių islamiškų tradicijų tęstinumo poreikį, bet tiki, kad islamiška teisė, kuri sąlygota istoriškai, turi būti reinterpretuota, atsižvelgiant į besikeičiančius modernios visuomenės poreikius. Sekuliarūs musulmonai žvelgia į sekularių Vakarų patirtį kaip į modelius, kurie prisidėtų skatinant jų šalių vystymąsi.⁶⁷

Taigi šiandien musulmonų visuomenėse itin populiarūs islamistai, pasisakantys už kuo didesnę islamo įtaką politikoje, iš esmės kovoja su sekuliarizmu, kurio pagrindinė išraiška istoriškai

⁶⁴ Račius

⁶⁵ David Smock, *Islam and Democracy*. United States Institute For Peace Special Report No. 93, September, 2002, 6. <<http://www.usip.org/pubs/specialreports/sr93.pdf>> [Žiūrėta 2008 03 15]

⁶⁶ Račius

⁶⁷ Smock, 6.

buvo vietos tironijų arba užsienio kolonistinių valstybių valdymas ir priespauda. Vadinasi, iškyla paradoksali situacija, kai sekuliarizmas, kuris teoriškai yra palankiausias demokratijai musulmoniškoje valstybėje išlikti (todėl, kad, pavyzdžiui, Irake nėra vieno religinio autoriteto, kuris nuspręstų, kas islamiška, o kas ne, todėl, vengiant konflikto, būtų palankesnė mažesnė religijos įtaka), musulmonų visuomenėse tampa pagrindiniu nepasitikėjimo religijos ir valstybės atskyrimu šaltiniu ir skatina islamistų, bene pažangiausių musulmoniškų jėgų, galinčių tapti demokratijos „varikliu“ per istoriškai sąlygotų principų reinterpretavimą ir jų pritaikymą modernioms sąlygoms, pasipriešinimą. Taigi besipriešindami sekuliarizmui, islamistai, kartu priešinasi ne tik jį įgyvendinantiems režimams, bet ir demokratijai. Visgi, svarbu pažymėti, kad didžiausių visuomenės palaikymą turintys islamistai nėra vieningi. Pavyzdžiui, Phoebe Marr apytikriais skaičiavimais, „apie vienas trečdalis Irako šiitų, daugiausiai skurdžiai gyvenančių, norėtų islamiškos respublikos, kitas trečdalis norėtų, kad islamas turėtų įtakos visuomenėje, tačiau vyriausybė nebūtų islamiška, o likusieji pasisakytų už sekuliarią vyriausybę. Svarbu ir tai, kad netgi šiitai, norintys islamiškos vyriausybės, nesutaria, kas turėtų turėti aukščiausią autoritetą vertinti, kas islamiška, o kas ne.“⁶⁸

Baigiant religijos ir valstybės santykio islame analizę, norėtuši pažymėti, kad sekuliarizmas ir demokratija nėra neišvengiamai susiję, nes religija, net ir islamas, gali puikiai gyvuoti demokratinėje valstybėje. Taigi, kaip teigia D. Smockas, „sekuliarizmas nėra demokratijos prielaida, nes religija gali vaidinti svarbų vaidmenį demokratinėje politikoje.“⁶⁹ (Kokį vaidina katalikybė Lenkijoje ar netgi Lietuvoje – pavyzdžiui, abortų uždraudimas, naujos šeimos politika).

Dar vienas svarbus islamo ir demokratijos analizės aspektas – suvereniteto suvokimo skirtumai: „demokratinėje sistemoje žmonių suverenitetas yra esminis valstybės santvarkos principas, o islame suverenitetas priklauso Dievui. Islame žmonės nevaldo savęs pagal sukurtus įstatymus, kaip demokratinėje. Islame žmonės valdo dievo sukurtas režimas ir dievo suteikti įstatymai“.⁷⁰ Tai pagrindinis skirtumas, tačiau teigiama, kad su tam tikrais nukrypimais, islamas gali būti įvykdytas demokratiškai valdomoje valstybėje. Pavyzdžiui, Ayatola Khomeini teigia, kad „islamiškoje valstybėje, suteiktoje dievo, valstybės reikalai yra viršesni už tikėjimo reikalus, net už pačius fundamentaliausius principus, daugiausia dėl to, kad tokia valstybė, jos egzistavimo dėka, jau tarnauja dievo valiai“⁷¹.

Taigi teoriniame lygmenyje demokratiškas ir islamiškas suvereniteto suvokimas skiriasi, tačiau praktiniame įgyvendinime ši skirtis sumažėja. Įdomu tai, kad kritikuodami

⁶⁸ Brent Talbot ir Jodi Vittori, „*Gambling with History: The Making of a Democratic Iraq*“.
<<http://www.maxwell.af.mil/au/cadre/aspj/airchronicles/cc/vittori.html>> [Žiūrėta 2008 03 15]

⁶⁹ Smock, 4.

⁷⁰ Anoushiravan Ehteshami, „Islam, Muslim Politics and Democracy“. *Democratization*, Vol.11, No.4, August,2004, 94–95.

⁷¹ Ten pat, 94–95.

demokratiją, musulmonai teigia, jog joje žmogaus įgeidžiai, negalintys užgožti islamo principų, tampa teisės šaltiniu. Atsakant į šią kritiką, reiktų pastebėti, jog demokratinės institucijos nėra vien tik teisė. Viena svarbiausių jos užduočių – valstybės tironijos prevencija. Nepaisant to, kam teoriškai priklauso suverenitetas, praktikoje jį įgyvendina žmonės (valstybė), o ne dievas. Taigi suverenumas faktiškai visada yra žmogiškas, nesvarbu, demokratiškais ar islamiškais principais valstybė yra valdoma. Vadinasi, svarbiausias klausimas yra ne tai, ar suverenitetas priklauso žmonėms, bet kaip apriboti faktinį žmonių suverenitetą. Demokratija, su savo apribotos vyriausybės principais, vieša atskaitomybe, „stabdžiais ir atsvaromis“, galių atskyrimu ir skaidrumu apriboja žmonių suverenitetą, ko despotiškai valdoma didžioji dalis musulmonų pasaulio neturi.⁷²

Dar vienas svarbus demokratijos aspektas, analizuotinas musulmonų visuomenių kontekste – žmogaus teisės. Pažymėtina, kad šiame skyriuje jau minėtoje Medinos valstybėje „musulmonai ir nemusulmonai buvo lygūs islamiškos valstybės piliečiai ir turėjo identiškas teises ir pareigas. Bendruomenės, turinčios kitokius religinius įsitikinimus, turėjo religinę autonomiją. Medinos konstitucija įkūrė pliuralistinę valstybę – bendruomenių bendruomenę, kurioje svarbiausi buvo lygybė ir konsensusu paremta valdymo ir pliuralizmo principai“.⁷³

Korane taip pat galima rasti nuorodų į žmogaus teises, tokias, kaip žodžio ir tikėjimo laisvė, teisė į gyvybę, teisingumą, į nuosavybę ir žmonių prigimtinę lygybę. Kalbant apie praktinius demokratinį principų įgyvendinimo musulmonų visuomenėse šiais laikais pavyzdžius, reiktų paminėti, kad Turkijos patirtis atspindi faktą, jog dauguma musulmonų, gyvenančių formaliai sekularioje ar formaliai islamiškoje valstybėje, mato demokratiją kaip efektyvaus politinio dalyvavimo instrumentą. Viena svarbi šio politinio dalyvavimo dimensija yra ta, kad nepaisant konservatyvių musulmonų opozicijos moterų valdymo idėjų, trys didžiausios musulmoniškos šalys pasaulyje – Indonezija, Bangladešas ir Pakistanas – turėjo ar dabar turi išsirinę moteris į vyriausybės vadovo postą.⁷⁴ Be to, šiandiniame musulmonų pasaulyje pastebėta, kad moterys pradeda efektyviau reikšti savo teises, ir kai kur jaunimas agituoja prieš vyriausybės priespaudą.⁷⁵

Taigi, kaip matyti iš praktinių pavyzdžių ir atsižvelgiant į Korano nuostatas, galima teigti, kad svarbiausios žmogaus teisės iš principo gali būti įgyvendinamos musulmoniškoje valstybėje.

⁷² Smock, 4.

⁷³ Ten pat, 5.

⁷⁴ John L. Esposito and John O. Voll, *Islam and Democracy*. <<http://www.neh.gov/news/humanities/2001-11/islam.html>> [Žiūrėta 2008 03 09]

⁷⁵ Smock, 7.

Visuomenės požiūris į demokratiją

Paskutinis šios dalies tyrimo aspektas – musulmonų visuomenės požiūris į demokratijos principus, idėjas ir demokratinės santvarkos įgyvendinimą jų valstybėje. Taigi paskutinių tyrimų, kuriuos atliko P. Norris, R. Inglehartas ir *Pew Research* centras, duomenimis, musulmonai demokratiją vertina labiau nei bet kokią kitą valdymo formą. Priešingai įprastai nuomonei, demokratinį idealų yra pakankamai plačiai laikomasi musulmonų pasaulyje. Kaip rodo tyrimo rezultatai, islame ir musulmoniškame gyvenime nėra nieko, kas fundamentaliai prieštarautų demokratijai, teisingumui, laisvei, lygybei, tolerancijai ir sąžiningumui.⁷⁶ Svarbu ir tai, kad 2004 m. kovo mėn. Irake atliktos apklausos metu 49 proc. respondentų pirmenybę teikė demokratinei politinei sistemai, 28 proc. pasisakė už stiprų lyderį, o 21 proc. – už islamistinę valstybę.⁷⁷

Visgi dėmesio vertas musulmonų požiūris į demokratiją aspektas – vis didėjantis antiamerikietiškas tarp ši tikėjimą išpažįstančių žmonių. R. Barry, analizuojantis musulmonų pasaulio antiamerikietišumą, teigia, kad svarbiausia to priežastis – Vidurio Rytų įsitikinimas, kad svarbiausias JAV interesas regione – musulmonų užkariavimas ir dominavimas nafta turtingoje Persijos įlankoje. Didelę įtaką vis stiprėjančiai neapykantai turi ir ilgametė JAV parama Izraeliui, kurio egzistavimas suvokiamas kaip Vakarų siekis dominuoti Vidurio Rytuose, žudyti arabus ir sunaikinti islamą realizacija⁷⁸. Musulmonai įsitikinę, kad JAV karas prieš terorizmą yra tiesiog karas prieš islamą⁷⁹, kuriuo taip pat siekiama užtikrinti Izraelio dominavimą regione.⁸⁰

Vidurio Rytų visuomenių įtarumą JAV domėjimusi demokratija lemia ir tai, kad demokratija šiame regione niekada anksčiau nebuvo JAV užsienio politikos interesu. Tą įrodo ilgametis Vašingtono bendradarbiavimas su autoritariniais Vidurio Rytų režimais (svarbiais JAV sąjungininkais regione yra Saudo Arabija, Marokas, Jordanija, Kataras, Kuveitas) ir abejingumas šalyse, JAV sąjungininkėse, vykdomiems žmogaus teisių pažeidimams. Be to, svarbu ir tai, jog Vašingtonas nekreipia dėmesio ir į Čėčėnijoje Rusijos persekiojamus ir žudomus musulmonus.⁸¹

Dar viena priežastis, lemianti pasipriešinimą Vakarų propaguojamoms demokratijos ir liberalizmo idėjoms, yra ilgametė Vidurio Rytų kolonializmo patirtis, kuri „sukelia tik blogus

⁷⁶ Ronald Inglehart and Pippa Norris, „The True Clash of Civilizations“. *Foreign Policy*, March/April 2003. <<http://www.globalpolicy.org/globaliz/cultural/2003/0304clash.htm>> [Žiūrėta 2008 03 09].

⁷⁷ *A Better Life Poll: Most Iraqis Ambivalent About the War, But Not Its Results*. Analysis by Gary Langer. Monday, March 15, 2004. <http://abcnews.go.com/sections/world/GoodMorningAmerica/Iraq_anniversary_poll_040314.html> [Žiūrėta 2008 05 02]

⁷⁸ Barry Rubin, „The Real Roots of Arab Anti-Americanism“, *Foreign Affairs*, November/December, 2002, Volume 81, No. 6, 79.

⁷⁹ Khan, 4.

⁸⁰ Mohammed Ayoob, „The War Against Iraq: Normative and Strategic Implications“. *Middle East Policy*, Vol. X, No. 2, Summer 2003, 33.

⁸¹ Khan, 4.

prisiminimus apie užsienio kišimąsi į jų reikalus ir išvystė įprotį priešintis tokiam spaudimui⁸². Kita vertus, antiamerikietiškas yra „įrankis tam tikrų arabų visuomenės grupių manipuliacijoms, padedančioms atitraukti dėmesį nuo daug svarbesnių jų visuomenėse egzistuojančių problemų. JAV yra laikoma kalta dėl visko, kas yra blogai Vidurio Rytuose. Neapykanta Vašingtonui netgi naudojama politinei ir socialinei priespaudai ir ekonominei stagnacijai pateisinti. Taigi antiamerikietiškas yra naudingas būdas atmesti visas patrauklias su JAV siejamas idėjas – politinę laisvę ir modernizaciją. Vadinasi, antiamerikietiškas tampa Vidurio Rytų visuomenių atsaku į vesternizaciją ir globalizaciją.⁸³

Taigi nors ir paradoksalu, tačiau Vidurio Rytų valstybių demokratijos siekianti JAV pati yra vienu didžiausių barjerų regiono demokratizacijai. Nors, kaip rodo visuomenės apklausos, visuomenė fundamentaliai neprieštarauja demokratijos principams, tačiau vis didėjantis antiamerikietiškas, t.y. neapykanta JAV, o kartu ir jos „atneštieks“ demokratijos principams, yra ir artimiausiu metu išliks svarbiausiu Vidurio Rytų demokratizaciją stabdančiu veiksmu.

Tarpinės išvados

Kadangi nėra susiformavusio ne tik teorinio, bet ir praktinio idealaus modelio, kaip turi atrodyti islamo valstybė, be to, egzistuoja daug įvairių musulmoniško gyvenimo praktikų, kurias nulėmė skirtingos istorinės, socialinės ir kt. aplinkybės, galima daryti išvadą, kad, susiklosčius palankioms aplinkybėms*, musulmonų visuomenė galėtų gyventi demokratiškai valdomoje valstybėje. Ypač turint omenyje, kad jokia religija negali būti atskirta nuo kultūros ir visuomenės, be to, visuomenei evoliucionuojant, jokia religija amžinai neišlaiko savo autentiškumo ir todėl neišvengiamai turi prisitaikyti prie besikeičiančių sąlygų. Šiame kontekste svarbu ir tai, kad patys musulmonai iš principo neprieštarauja demokratiniais principams (konfliktas kyla labiau dėl to, kaip jie įgyvendinami).

Ideologinio analizės lygmens tyrimo išvada – po S. Husseino režimo nuvertimo atsiradusi religinė laisvė nebuvo svarbiausias Irako demokratizaciją stabdantis veiksnys. Taigi Irako demokratizavimas teoriškai yra įmanomas, tačiau jį gali stabdyti vis didėjantis visuomenės antiamerikietiškas.

⁸² Ehteshami, 102.

⁸³ Rubin, 82.

* Pavyzdžiui, demokratija galėtų būti įgyvendinta, jei Irake pasitikėjimą įgautų arba sekuliarios politinės jėgos (kas šiandien sunkiai įmanoma, nes dėl sąsajų su buvusiais diktatūriniais režimais arba su Vakarais šios jėgos kol kas neturi visuomenės palaikymo), arba jei šiuo metu valdžioje esančios islamistinės jėgos pritartų demokratiniais valdymo principams (islamistai turi nemažą visuomenės palaikymą ir pasisako už islamo principų pritaikymą atitinkamai modernioms sąlygoms, tačiau jie priešinasi pernelyg didelei Vakarų įtakai, kurią mato kaip grėsmę islamui).

2. PRAKTINIS IRAKO DEMOKRATIZACIJOS ANALIZĖS LYGMUO

Šiandieniniame pasaulyje egzistuoja demokratijos formų įvairovė, skirtingas jos supratimas ir aiškinimas bei nuolatinė jos evoliucija. Atsižvelgiant į tai, jog nėra vieno bendro demokratijos apibrėžimo, o jos įgyvendinimas įvairiose valstybėse skiriasi (ypač tarp Vakarų ir ne Vakarų valstybių), išskirtini trys visus egzistuojančius demokratijos apibrėžimus vienijantys elementai: „1) plati konkurencija dėl valstybinių pareigų, teisingi ir laisvi rinkimai vyksta reguliariai, nevartojant prievartos ir nedarant jokių apribojimų nei vienai socialinei grupei; 2) piliečiai nevaržomai dalyvauja lyderių ir politikos atrankos procese; 3) egzistuojantis pilietinių ir politinių laisvių lygis yra pakankamas politinei konkurencijai ir dalyvavimo integralumui užtikrinti“⁸⁴

Kadangi nei vienai egzistuojančiai demokratijai dar nepavyko praktiškai įgyvendinti idealaus demokratijos modelio, kuris artimas R. Dahlio pateiktai poliarchijos sąvokai, apimančiai septynis institutus (renkami pareigūnai, laisvi ir sąžiningi rinkimai, priskirianti balsavimo teisę, teisė bolotiruotis, žodžio laisvė, alternatyvi informacija ir asociacijų autonomija⁸⁵), šiame darbe, nagrinėjant Irako atvejį, daroma prielaida, jog ši Vidurio Rytų valstybė bent jau artimiausiu metu neįgyvendins idealaus demokratijos modelio, bei laikomasi nuostatos, kad Iraką bus galima vadinti demokratiškai valdomu, kai jame bus realizuoti anksčiau išvardinti trys visus demokratijos apibrėžimus vienijantys elementai.

Atsižvelgiant į tai, kad pagrindinė darbo problema – „fasadinės“ demokratijos egzistavimas Irake, reiškiantis, jog nors ir sukurtos demokratinės institucijos, demokratija šalyje praktiškai neveikia, šioje darbo dalyje siekiama ištirti, kokios Irako vidaus priežastys lemia, kad šalyje egzistuojanti su JAV pagalba pasiekta institucinė demokratija nėra stabili (konsoliduota). Demokratija laikoma konsoliduota, kai nei viena iš politinių grupių nebando nuversti demokratinio režimo ar atsiskirti nuo šalies (demokratijos žlugimo klausimo nėra politinėje darbotvarkėje); kai dauguma žmonių demokratinius metodus laiko svarbiausiais politiniams pasikeitimams pasiekti, net politinių ir ekonominių krizių atveju; ir kai visi valstybinės santvarkos nariai įpranta, jog politiniai konfliktai sprendžiami, atsižvelgiant į įtvirtintas normas ir kad šių normų pažeidimas brangiai kainuoja“. Vadinasi, konsoliduota demokratija suprantama kaip rutinizuota, tai yra įsitvirtinusi socialiniame, instituciniame gyvenime ir žmonių sąmonėje.⁸⁶

⁸⁴ Encyclopedia of Democracy, 1995, vol. 1, p.5.

⁸⁵ Robert Dahl, *Demokratija ir jos kritikai*. Vilnius: Amžius, 1994, 296.

⁸⁶ Linz ir Stepan, 5-6.

Pirmajame šios dalies skyriuje analizuojamas Irako perėjimo į demokratiją procesas, tiriant, kokių veiksmų ėmėsi koalicinės pajėgos, siekdamos šalies politinės sistemos transformacijos (atitinkančios taktinį intervencijos uždavinį). Taip pat tirama, kiek procesas atitiko J. Linzo ir A. Stepano teorijoje ir kitų autorių darbuose išskirtus perėjimo iš autoritarizmo į demokratiją bruožus ir kokios šio atvejo sąsajos su Vokietijos ir Japonijos demokratizavimu po Antrojo pasaulinio karo. Ši analizė padės atskleisti, kokią įtaką Irako demokratizacijai turėjo jos įtvirtinimo būdai. Taip pat šiame skyriuje trumpai apibūdinama ir faktinė Irako politinė, ekonominė ir saugumo situacija po S. Husseino režimo nuvertimo, tiriant pasiektus rezultatus, įvardijant egzistuojančias problemas ir taip atskleidžiant demokratijos Irake nestabilumą (suponuojantį, jog koalicijos pajėgoms pasitraukus, Irako valstybė arba žlugtų, arba joje vėl įsitvirtintų diktatūrinis valdymas).

Antrame šios dalies skyriuje analizuojamos Irako demokratijos konsolidaciją stabdančios vidinės priežastys, padėsiančios atskleisti, kodėl nepavyksta taip greitai pasiekti intervencijos strateginio tikslo – Irako demokratizacijos (stabilios, konsoliduotos demokratijos), kaip to tikėjosi intervencijos ideologai neokonservatoriai. Demokratijos konsolidacijos Irake galimybės nagrinėjamos, remiantis šiais J. Linzo ir A. Stepano demokratijos proceso kriterijais: pilietinės visuomenės laisvė; politinės visuomenės autonomija, pasitikėjimas ir jų teisinis įtvirtinimas; demokratinio galios paskirstymo konstitucinis įtvirtinimas ir teisės viršenybė; valstybės biurokratija priimtina ir tarnaujanti demokratinei vyriausybei; pakankama ekonomikos autonomija ir ekonominiai veikėjai, būtini pilietinės, politinės ir ekonominės visuomenės pliuralizmui užtikrinti.⁸⁷ Šie kriterijai atitinkamai papildomi S. Lipseto išskirtomis demokratijos sąlygomis.

⁸⁷ Ten pat, 62-64.

2.1. IRAKO PERĖJIMO Į DEMOKRATIJĄ IR FAKTINĖS SITUACIJOS ŠALYJE ANALIZĖ

2.1.1. Irako perėjimo į demokratiją proceso ypatybės

Nedemokratiškų režimų transformacijos į demokratiją pradžia paprastai laikomi senojo režimo patiriami sunkumai, lemiantys tam tikrą liberalizacijos lygį ne tik politiniame (pavyzdžiui, politinių kalinių paleidimas, opozicijos tolerancija), bet ir kasdieniniame valstybės gyvenime (pavyzdžiui, didesnė žiniasklaidos ir susirinkimų laisvė). Kaip teigia O'Donnellis ir P.C. Schmitteris, „nėra nei vieno perėjimo, kurio pradžia nebūtų tiesioginė ar netiesioginė autoritarinio režimo skilimo pasekmė“.⁸⁸

Perėjimo į demokratiją procesas, paprastai inicijuotas vidaus veiksnių (valdančiųjų elitų skilimo, pilietinės visuomenės ar netgi kariuomenės), anot J. Linzo ir A. Stepano, gali vykti reforma-pactada arba ruptura-pactada būdu*, po pralaimėjimo kare, kai pasibaigus režimui (dėl sukilimo ar režimo žlugimo) suformuojama tarpinė vyriausybė ir per kariuomenės vykdomą išsilaisvinimą.⁸⁹ Kadangi Irake į demokratiją buvo pereita istoriškai gana retu būdu – išorės jėgoms (JAV ir jos sąjungininkams) karinėmis priemonėmis nuvertus senąjį režimą ir okupacinėmis sąlygomis pradėjus naujų institucijų kūrimą, šioje darbo dalyje analizuojama, kokį poveikį tokio pobūdžio perėjimas turėjo valstybės vidaus situacijai. Taip pat tiriama, kaip jis vyko (kokią reikšmę procese turėjo JAV veiksmai) ir kuo Irako situacija skyrėsi nuo 1945 m. JAV įvykdyto Japonijos ir Vokietijos demokratizavimo.

Kadangi paprastai šalies perėjimą į demokratiją lemia jos vidaus procesai (kas Irako atveju sunkiai įsivaizduojama, nes tokiam perėjimui reikėtų ideologinio skilimo S. Husseino aplinkoje, o ji tam dar nebuvo pasiruošusi), šio darbo kontekste svarbu atsižvelgti į tai, kaip ir kokį užsienio jėgų poveikį režimo transformavimui mato demokratizacijos teoretikai. S. Levitsky ir L. A. Way teigimu, demokratiniai tarptautiniai veikėjai gali daryti įtaką (angl. *leverage*) diktatūrinei valstybei daugybe būdų – per baudžiamąsias sankcijas, diplomatinį spaudimą ar karinę intervenciją. Tokia įtaka padidina vyriausybės vykdomų piktnaudžiavimų (represijų, sukčiavimų rinkimuose) kainą bei gali atgrasinti ar nutraukti autoritarinį valdymą, tačiau, nepaisant to, ji retai kada prisideda prie sėkmingo perėjimo į demokratiją. Priešingai, po Šaltojo karo daugybei į demokratiją perėjusių

⁸⁸ G. O'Donnell, P.C. Schmitter, *Transition from Authoritarian Rule. Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*. The J. Hopkins University Press: Baltimore and London, 1991. P.19.

* Iš esmės tai režimo krizės sprendimas politiniais „paktais“ – elito grupių susitarimais dėl kompromisų, nulemiančių perėjimo į demokratiją modelį. Politiniais paktais kuriamos demokratinės konkurencijos taisyklės, kurios yra aptariamoms siaurose elito grupėse. Tai institutai, kurie stumia politinę sistemą link demokratijos nedemokratinėmis priemonėmis. Palaipsnė transformacija, grindžiama derybomis ir paktais, ginančiais senojo elito interesus, yra būtina, nes padeda išvengti prievartos vartojimo. (Pagal J. Novagrockienę *Politikos mokslų pagrindai*. Vilnius, 2001, 115).

⁸⁹ Linz ir Stepan, 57-60.

autoritarinių režimų buvo būdingi ekstensyvūs ryšiai (angl. *linkage*) su Vakarais. Taigi būtent ekonominiai, geopolitiniai, socialiniai, komunikaciniai ar pilietinės visuomenės ryšiai su demokratinėmis valstybėmis, o ne Vakarų valstybių naudojamos baudžiamosios priemonės, generuoja sistemingą ir efektyvų spaudimą autoritariniams režimams demokratizuotis⁹⁰. Vadinasi, remiantis šia teorija, Irako atveju Vakarų valstybės turėjo labai mažai reikšmės šalies galimybės pereiti į demokratiją. Pirmiausia todėl, kad su Vakarų demokratinėmis valstybėmis Iraką labiau siejo įtaka, o ne ekstensyvūs ryšiai. Tai reiškia, kad Irako santykis su Vakarais pasireiškė daugiau per karinius veiksmus ir ekonomines sankcijas (ypač po 1990 m.), o ne per socialinį ar kitoki bendradarbiavimą (didelę reikšmę turėjo ir tai, kad Irakas nėra geografiškai apsuptas stiprių demokratių valstybių).

Anot J. Linzo ir A. Stepano, kartais „demokratinė šalis, laimėjusi karą prieš nedemokratinę, gali ją okupuoti ir inicijuoti jos perėjimą į demokratiją“ (kaip tai nutiko Vokietijoje ir Japonijoje 1945 m.), tačiau išorės jėgos dažniausiai gali tik netiesiogiai prisidėti prie demokratijai palankių sąlygų atsiradimo, ir svarbiausia – nepaisant išorės pastangų, perėjimo sėkmingumas ir režimo ateitis yra vidaus jėgų rankose⁹¹.

Kalbant apie išorės jėgų inicijuoto perėjimo į demokratiją teigiamas puses, pažymėtina, kad išorės okupantas ne tik pašalina senąjį režimą, bet ir gali užblokuoti naujai atsiradusių grupių bandymus vėl įvesti nedemokratinį valdymą. Be to, išorės jėgos gali paskatinti naujai susiformavusias grupes ir partijas dirbti kartu bei priimti kompromisinius sprendimus, kurie vidaus inicijuoto perėjimo atveju būtų sunkiai įsivaizduojami (taigi, jei S. Husseino režimą būtų nuvertę šiitai, gana sunku įsivaizduoti jų įgyvendinamus valdžios padalijimo susitarimus ar konkurencinę kovą su sunitų ar kurdų elitais)⁹². Vadinasi, Irake esančios užsienio valstybių koalicinės pajėgos iš esmės turėtų užtikrinti, kad šalyje nei viena jėga savavališkai neužgrobtų valdžios ir neprimestų savo sprendimų visiems likusiems. Visgi, nepaisant šių privalumų, okupacinių jėgų vykdoma Irako demokratizacija turėjo daugiau neigiamų nei teigiamų pasekmių, darančių įtaką šiandieninei situacijai šalyje, kuri nagrinėjama kitame šios darbo dalies skyriuje.

Hannah Arend teigimu, vyriausybės autoritetas kyla iš jos sukūrimo momento. Autoritetas nėra paremtas jėga ar smurtu ir jis nėra tik įtikinimas, bet ir paklusimas, išlaikant žmonių laisvę. Esant valdžios autoritetui, jai piliečiai paklūsta be prievartos ir smurto.⁹³ Taigi išorės

⁹⁰ Levitsky, Steven; Way, Lucan A. „Ties That Bind? Leverage, Linkage, and Democratization in the Post-Cold War World“. *The International Studies Review*, Volume 7, Number 3, October 2005, 523.

⁹¹ Linz ir Stepan, 73.

⁹² Andrew Arato, *The Occupation of Iraq and the Difficult Transition from Dictatorship*, 411.

<<http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=6&hid=12&sid=27c347bc-e93e-480b-b5507a3d0beaa0dd%40sessionmgr7>>

⁹³ Hannah Arendt, *The Human Condition*. Chicago: University of Chicago Press, 1958, 177-178, 188-195. Cituota iš Gail M. Presbey, „Challenges of Founding a New Government in Iraq“. *Constellations*, Volume 12, 2005. 521-541.

jėgų primesto režimo pakeitimo atveju pirmiausia šalyje kyla pereinamosios valdžios legitimumo problema. Nors kiekvieno revoliucinio perėjimo metu tam tikrą laikotarpį (kol žlugus senai tvarkai, nesukurama nauja) šalyje egzistuoja politinis-teisinis vakuumas, tačiau užsienio jėgų inicijuoto perversmo atveju legitimumo trūkumo sukeltos problemos būna daug didesnės. Pirmiausia dėl neaiškios skirties tarp išlaisvinimo ir okupacijos⁹⁴.

Dėl legitimumo trūkumo pirmiausia kenčia bet kokia išorės jėgų suformuota ar jų remiama tarpinė valdžia, kurios veikloje dažniausiai nedalyvauja pakankamai šalies piliečių ir todėl ji tampa akylaus visuomenės stebėjimo ar netgi neapykantos objektu. Iš pradžių JAV buvo siūloma iš karto po senojo režimo žlugimo Irake surengti rinkimus, kad būtų suformuota vyriausybė, kuri nuspręstų, kaip toliau valdyti valstybę ir ką daryti su jos turtu. Visgi prieštaraujant Baltiesiems rūmams ir didėjant Irako visuomenės nepasitenkinimui šalies okupacija, buvo nutarta, kad senąjį režimą nuvertusios koalicijos pajėgos administruos okupuotą teritoriją tol, kol bus suformuota vietinė, legitimi ir reprezentatyvi valdžia.

Tuo tikslu 2003 m. balandžio 21 d. JAV ir jos sąjungininkai suformavo Laikinąją koalicinę valdžią (angl. *Coalition Provisional Authority*, toliau – CPA), kuriai vadovavo JAV paskirtas ir tiesiogiai JAV gynybos sekretoriui atskaitingas Paulas Brėmeris. Siekdama kuo labiau į šalies valdymo procesą įtraukti Irako gyventojus liepos mėn. CPA inicijavo 25 vietų Tarpinės Irako valdančiosios tarybos (angl. *Interim Iraqi Governing Council*, toliau – tarpinė taryba) suformavimą⁹⁵. Tarpinę tarybą sudarė 13 arabų šiitų, 5 arabai sunitai, 5 kurdai sunitai, 1 krikščionis ir 1 turkmėnas sunitas. Per du mėnesius tarpinė taryba paskyrė kabinetą, kuriame ministrų portfeliai buvo paskirstyti atitinkamai šalyje ir kabinete egzistuojančioms etninėms ir religinėms takoskyroms.⁹⁶ Tarpinės tarybos ir CPA institucijų pagrindiniai uždaviniai – sumažinti ir užbaigti šalyje augantį ginkluotą pasipriešinimą, išlaikyti teisingumą ir tvarką, atkurti svarbiausių paslaugų teikimą ir valstybės administravimo institucijas.⁹⁷

Pirmasis visiško suvereniteto perdavimo Irako piliečiams etapas buvo 2004 m. birželio 28 d. įvykęs Irako tarpinės vyriausybės (angl. *Iraqi Interim Government*, toliau – tarpinė vyriausybė) suformavimas, po kurio CPA ir tarpinė taryba buvo panaikintos. 26 ministrų kabinetui vadovavo ministras pirmininkas A. Allawis ir patarė Irako nacionalinė taryba (angl. *Iraqi National Council*). Svarbiausias tarpinės vyriausybės tikslas buvo Irako reikalų administravimas – gerovės,

⁹⁴ Arato, 412.

⁹⁵ Faleh A. Jabar, *Postconflict Iraq: a Race for Stability, Reconstruction and Legitimacy*. United States Institute for Peace. Special Report No. 120. May, 2004, 8. <<http://www.usip.org/pubs/specialreports/sr120.pdf>> [Žiūrėta 2007 05 12]

⁹⁶ Adeed Dawisha, „The Prospects for Democracy in Iraq: challenges and opportunities“. *Third World Quarterly*, Vol. 26, No. 4–5, 2005, 727. <<http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=5&hid=9&sid=e372ce6e-b6d7-4028-beaa-505c179ced22%40sessionmgr8>> [Žiūrėta 2007 09 15]

⁹⁷ Jabar, 2.

saugumo ir ekonominio vystymosi skatinimas bei šalies paruošimas antrajam suvereniteto perdavimo etapui – pirmiems nacionaliniams rinkimams. Tarpinė vyriausybė turėjo teisę sudaryti tarptautinius susitarimus ekonominio atkūrimo ir diplomatinių santykių srityse, tačiau negalėjo sudaryti susitarimų visam laikui pakeisiančių Irako ateitį ir prieštaraujančių Pereinamajam administraciniam įstatymui (angl. *Law of Administration for the State of Iraq for the Transitional Period arba Transitional Administrative Law*)⁹⁸. Nors Irako lyderiai siekė, kad rinkimai įvyktų 2004 m. gegužę, tačiau JAV pareigūnai juos atidėjo iki 2005 m. sausio, teigdami, jog trūksta laiko šalies rinkėjams suregistruoti. Per tuos aštuonis atidėtus mėnesius Irake dar labiau išaugo sukilimas (kuris išsamiau analizuojamas kitame šios dalies skyriuje), itin pabloginęs saugumo situaciją.⁹⁹

Perėjimui į demokratiją vykstant vidaus jėgų iniciatyva laikinąsias vyriausybes kontroliuojantys elitai legitimumą paprastai įgauna per labai trumpą laiką, todėl, kad jie pradėjo perversmą ir išvadavo šalį nuo visuomenės nekenčiamo režimo¹⁰⁰. Irako atveju, visa laikinoji valdžia, buvo suformuota okupacinių jėgų iniciatyva, todėl sukėlė didelį visuomenės nepasitikėjimą. Pavyzdžiui, 2004 m. kovo 15 d. visuomenės apklausos duomenimis, tarpine taryba pasitikėjo 39 proc., CPA – 28 proc., o JAV ir JK pajėgomis – tik 25 proc. apklaustųjų.¹⁰¹

Didžiausia nepasitikėjimo priežastimi buvo pernelyg didelė koalicinių pajėgų įtaka laikinosios valdžios formavimo procesui. Irako atveju, okupantai ne tik kontroliavo šalį per CPA, kuriai vadovavo JAV statytinis Paulas Brēmeris, bet ir kontroliavo tarpinės tarybos, turėjusios tapti reprezentatyvia „irakietiška“ CPA partnere, formavimo procesą. Taryba buvo formuojama remiantis keturiais atstovavimo principais: bendruomeninėmis kvotomis (sunitai, šiitai), etniškumu (kurdai, turkmėnai, arabai), religiniu identitetu (musulmonai, krikščionys) ir vietinių/diasporos atstovų skirtimi (neokonservatorių teigimu, tik buvę išeiviai sugebės tinkamai valdyti Iraką). Ši narių atrankos strategija iš atstovavimo proceso pašalino ideologinę skirtį (monarchistai, arabų nacionalistai ir pan.) ir teritorinį reprezentatyvumą (provincijos nebuvo atitinkamai atstovaujamos). Taip pat didelio visuomenės nepasitenkinimo sulaukė ir nepakankamos konsultacijos su vietiniais dėl diasporos atstovų dalyvavimo tarybos veikloje¹⁰².

Nors koalicinės pajėgos tvirtino, kad Irako atstovai laipsniškai perims valdymą iš okupacinių pajėgų, tačiau tai visuomenės neįtikino. Nepasitikėjimą kurstė tokie JAV veiksmai, kaip A. Allawio pasirinkimas JAV paskirtos Tarpinės vyriausybės lyderiu, nepaisant apklausų, rodančių

⁹⁸ GLOBAL SECURITY.ORG. Iraqi Interim Government. <<http://www.globalsecurity.org/military/world/iraq/ig.htm>>

⁹⁹ Stephen Zunes, *Iraq: The Failures of Democratization*. FPIF Policy Report, March 14, 2007.

<<http://www.fpif.org/fpifxt/4071>> [Žiūrėta 2008 05 03]

¹⁰⁰ Arato, 412.

¹⁰¹ *A Better Life Poll: Most Iraqis Ambivalent About the War, But Not Its Results*.

¹⁰² Jabar, 10.

itin mažą jo populiarumą, ir įtarimų dėl jo sąsajų su *Baath*.¹⁰³ Be to, JAV iniciatyva sukurtos valdžios institucijos buvo matomos kaip silpnas okupacinių pajėgų priedas, kuriam trūksta tikrų saugumo užtikrinimo ir institucinių pajėgumų ir veikimo laisvės. Įtarumą kėlė ir JAV prezidento administracijos užsispyrimas tvirtai laikytis formalaus kalendoriaus, nepaisant to, kad faktinis Irako institucijų įgaliojimas ir legitimizacija labai atsiliko nuo numatytų datų. Taigi šiame kontekste suverenumo sąvoka prarado patikimumą visuomenės akyse.¹⁰⁴

Kadangi steigimo momentas yra esminis, užtikrinant vyriausybės autoritetą, vadinasi, kiekviena Irako vyriausybė, kuri suvokiama kaip JAV kūrinys, neturi ateities nuo pat pradžios. Taigi dėl to, kad iškart po karo buvo atidėtas tarpinės „irakietiškos“ vyriausybės „kūrimo momentas“, bet koks okupacinių pajėgų bandymas įvesti reformas ir pokyčius iš išorės yra pasmerktas nesėkmei, nes tai suvokiama kaip užsienio kišimasis.¹⁰⁵ Neigiamą poveikį politinei atmosferai turi ir JAV tikslų dviprasmiškumas: šiiitai įsitikinę, kad jiems bus atimta daugumos teisė valdyti, sunitai mano, jog siekiama juos marginalizuoti, o kurdai abejoja, kiek truks JAV solidarumas, susidūręs su regioniniu [pavyzdžiui, Turkijos – V.V.Z.] spaudimu.¹⁰⁶

Perėjimo į demokratiją metu, taip pat svarbus yra ir konstitucijos kūrimo procesas – ar jį primetama, ar žmonės patys ją kuria. H. Arend teigimu, konstitucijos primetimas kitoms šalims dažniausiai nepavyksta dėl tų, kurie turi pagal ją gyventi, nepasitikėjimo.¹⁰⁷ Taigi tokiose šalyse, kaip Irakas, nacionalinės konstitucijos rengimas yra vertinamas ne tik pagal galutinį dokumentą, bet ir pagal tai, koku būdu jis buvo pasiektas (labai svarbu, kad visuomenė pasitikėtų procesu, kurio metu priimami lemiami sprendimai dėl šalies ateities).

Irako atveju pirmiausia koalicinės pajėgos inicijavo jau šiame skyriuje minėto Pereinamojo administracinio įstatymo, kuriame buvo nustatyti federalinės vyriausybės pagrindai ir tolesnių įvykių (rinkimų į nacionalinę asamblėją, referendumo dėl konstitucijos, konstitucijos priėmimo) datos, rengimą. Šį įstatymą parengė tarpinė taryba, konsultuodamasi su CPA, o jo tekstas nebuvo plačių konsultacijų objektu Irako viduje.¹⁰⁸ Dauguma Irako gyventojų prieštaravo ir nenorėjo pripažinti įstatymą rengusios JAV paskirtos tarpinės tarybos legitimia, teigdami, kad jos nariai nėra reprezentatyvūs (Pereinamojo administracinio įstatymo kūrimo procese buvo marginalizuoti sunitai), ir kad jie nenori bendradarbiauti su okupacinėmis jėgomis. Be to, proceso

¹⁰³ Zunes.

¹⁰⁴ “What can the U.S. do in Iraq?” International Crisis Group Report No. 34, 22 December 2004 <http://www.crisisgroup.org/library/documents/middle_east_north_africa/iraq_iran_gulf/34_what_can_the_us_do_in_iraq.pdf> [Žiūrėta 2007 09 20]

¹⁰⁵ Gail M. Presbey, „Challenges of Founding a New Government in Iraq“. *Constellations*, Volume 12, 2005. 524-525.

¹⁰⁶ “What can the U.S. do in Iraq?”

¹⁰⁷ Arendt, cituota iš Presbey.

¹⁰⁸ Iraq’s Constitutional Process Shaping a Vision for the Country’s Future. United States Institute for Peace, Special Report No. <<http://www.usip.org/pubs/specialreports/sr132.pdf>>

legitimumą mažino ir tai, jog įstatymo, turėjusio atlikti laikinosios konstitucijos funkciją, rengimo procese Brēmeris turėjo veto teisę (vadinasi, visuomenės sprendimus galėjo vetuoti amerikiečiai)¹⁰⁹. Taigi daugelio Irako gyventojų nuomone, tarpinė konstitucija negali būti nuolatinės pagrindu, nes ji – JAV kūrinys.

Dar šiek tiek nagrinėjant patį perėjimo procesą, svarbu tai, kad, anot J. Linzo ir A. Stepano, partijos sugriovimas vienpartinėje valstybėje, kur ji susijusi su valstybės administracija, išveda iš rikiuotės valstybę, atverdamas joje galimybes oportunistinėms, klientelistinėms, bet neprofesionalioms grupėms, negalinčioms išspręsti koordinavimo ir neefektyvumo problemų.¹¹⁰ Ėmęsis Irako valdymo, Brēmeris pirmiausia uždraudė *Baath* partiją, po to paleido Gynybos (kartu ir reguliariausias karines pajėgas), Vidaus reikalų (kartu ir policiją bei visas kitas saugumo pajėgas) ir Informacijos (kuri S. Husseino režimo metu buvo atsakinga už politinės informacijos sklaidą) ministerijas. Taigi senosios Irako valdžios struktūros subyrėjo ir šalyje prasidėjo visiškas chaosas – nutrūko svarbiausių paslaugų teikimas, prasidėjo įvairių grupuočių tarpusavio kovos. Tokiam situacijos pasikeitimui nebuvo pasiruošęs nei pats Irakas (uždraudus *Baath* partiją, kartu nebeliko ir valstybės valdininkų, įskaitant valstybės prievartos mechanizmo narius, subyrėjo policijos ir kariuomenės pajėgos), nei JAV (neturėjo pakankamai pajėgų policijos pajėgoms atlikti, nebuvo sukurta „irakietiška“ vyriausybė, galinti palaikyti ryšį su vietos policija)¹¹¹.

Dar viena išorės jėgų pradėto režimo pakeitimo pasekmė – JAV inicijuojant ir vadovaujant institucijų kūrimo procesui, Irako gyventojai nesijaučia naujos sistemos kūrėjai ir šeimininkai, nemano viską darą „savo rankomis“. Taigi Irako gyventojams trūksta politinių procesų nuosavybės jausmo, normalaus kasdieninio gyvenimo ir tikėjimo ateitimi¹¹².

Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad Irako perėjimas į demokratiją turėtų būti toks pat sėkmingas, kaip ir po Antrojo pasaulinio karo JAV vykdytas Vokietijos ir Japonijos demokratizavimas. Tačiau lyginant šiuos atvejus, matyti, kad neokonservatoriai neįvertino Irako situacijos skirtumo nuo Vokietijos ir Japonijos.

Visų pirma didesnę demokratinio perėjimo sėkmę lemia tai, kad demokratija būna atstatoma, o ne kuriama iš naujo. Japonijoje ir Vokietijoje dar prieš 1930 m. veikė konstituciniai režimai, kurie ir buvo atstatyti po Antrojo pasaulinio karo.¹¹³ Irake 1921–58 m. egzistavęs monarchinis valdymas, nors ir nebuvo demokratija, tačiau buvo pakankamai atviras politinių nuomonių įvairovei (buvo garantuojamos žodžio, susirinkimų laisvės, egzistavo politinėse partijose).

¹⁰⁹ Presbey, 525-526.

¹¹⁰ Linz ir Stepan, 63.

¹¹¹ Jabar, 4.

¹¹² “What can the U.S. do in Iraq?”.

¹¹³ Arato, 414.

Tačiau 1958 m. prasidėjęs taip vadinamas respublikinis periodas pamažu ėmė naikinti šalies demokratinius pasiekimus, kurie galima sakyti išvis pradingo S. Husseino diktatūros metu, kai šalyje įsitvirtino socioekonominė stagnacija, o visuomenė buvo dar labiau suskaldyta pagal etnines, religines, bendruomenines takoskyras ir šalis politiškai sužlugo.¹¹⁴

Taigi šiandieninės sąlygos demokratijai Irake yra trapios, kaip ir demokratinei valstybei kurti būtini gebėjimai, tradicijos, prisiminimai, institucijos ir specialistai, egzistavę Vokietijoje ir Japonijoje. Irake, priešingai, buvo paveldėta S. Husseino režimo patirtis – komandinė ekonomika (valstybinė nuosavybė, neracionali biurokratija, protekcijos), vienos partijos ir ideologijos tradicija bei valstybės vykdoma viešos ir privačios sferų kontrolė¹¹⁵.

Antra, Vokietija ir Japonija buvo etniškai (o Japonija ir religiškai) homogeniškos. Tuo tarpu Irake egzistuoja trys antagonistinės takoskyros (arabai-kurdai, sunitai-šiitai ir sekuliarumas-religija).¹¹⁶ *Freedom House* duomenimis, Irake gyvena 60–65 procentai šiitų, 32–37 procentai sunitų; etniniu atžvilgiu – 75–80 procentų arabų, 15–20 procentų kurdų.¹¹⁷ Taigi, priešingai Vokietijai ir Japonijai, Irako demokratizaciją sunkinantis veiksnys yra tai, kad jis multietniškas ir multireligiškas, o jo socialinės grupės sudarytos iš tradicinių, modernių ir mišrių socialinės organizacijos formų.¹¹⁸

Trečia, skiriasi šių trijų valstybių santykis su demokratizuojančia užsienio jėga – JAV. Japonijos ir Vokietijos elitus su JAV demokratizacijos šalininkais vienijo bendras priešas – Sovietų Sąjunga. Tuo tarpu Irako ir kitų arabų/musulmonų visuomenių bendras priešas – Izraelis, kuris kartu yra JAV sąjungininkas.¹¹⁹

Ketvirta, Japonijos išorinės sienos buvo gana saugios, Vokietijos sienoms grėsmę galėjo sukelti tik naujas pasaulinis karas, o Irako sienos yra „skylėtos“ – joms grėsmę kelia daugybė kaimyninių valstybių, kurioms Irako demokratija yra grėsmė, ir kurios visais būdais plečia savo įtaką šalies viduje.¹²⁰

Tai tik esminiai Irako perėjimo į demokratiją skirtumai nuo Vokietijos ir Japonijos situacijos. Kaip matyti iš analizės, Irako perėjimo į demokratiją procesą labiausiai komplikavęs veiksnys – pernelyg didelis JAV ir jos sąjungininkų vaidmuo, sumažinęs naujai sukurtų institucijų autoritetą, nulėmęs visuomenės nepasitikėjimą ir mažą atsakomybę už šalyje vykstančius politinius procesus.

¹¹⁴ Dawisha, .

¹¹⁵ Jabar, 3.

¹¹⁶ Arato, 414.

¹¹⁷ FREEDOM HOUSE, Iraq (2006).

¹¹⁸ Jabar, 3.

¹¹⁹ Arato, 414.

¹²⁰ Ten pat, 414

Nepaisant šių trūkumų, galima teigti, kad šiandien Irakas bent jau formaliai perėjo į demokratiją. Anot J. Linzo ir A. Stepano, valstybės perėjimo į demokratiją procesas „laikomas užbaigtu, kai susitariama dėl politinių procedūrų, kurių išdava – suformuota vyriausybė; kai vyriausybė suformuojama po tiesioginių laisvų ir visuotinių rinkimų, kai vyriausybė turi *de facto* autoritetą kurti naujas politikos kryptis ir atlikti vykdomosios valdžios funkcijas; ir kai įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė valdžios *de jure* neturi dalintis valdžia su kitais organais.“¹²¹

Pirmaisiais Irako perėjimo į demokratiją užbaigimo požymiais galima laikyti 2005 m., kai JAV ir jos sąjungininkų pajėgos ėmėsi formaliai perduoti valstybės valdymą į Irako gyventojų rankas. Sausio mėnesį įvyko rinkimai į pereinamąją Nacionalinę Asamblėją (angl. Transitional National Assembly), po kurių kurdų lyderis Jalalas Talabanis parlamento buvo paskirtas Irako prezidentu, o šiitas Ibrahimas Jaafaris – Pereinamosios vyriausybės (angl. *Transitional government*) ministru pirmininku. 2005 spalio 15 d. referendume buvo ratifikuota Irako konstitucija (kurios 45 straipsnyje įtvirtintas įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminių galių atskyrimas, 19 straipsnyje garantuojama nepriklausoma teismų santvarka¹²², ir kuri, įvykus pirmiesiems rinkimams pagal konstituciją, galės būti taisoma). Pirmieji rinkimai į Irako atstovų tarybą (iš esmės tą pačią nacionalinę asamblėją), remiantis konstitucija, įvyko 2005 m. gruodžio 15 d. Po jų prezidentu buvo perrinktas J. Talabanis, o vyriausybę po šešis mėnesius trukusių derybų suformavo J. al-Malikis¹²³.

Tarpinės išvados

Irako perėjimo į demokratiją procesas neatitiko teoriškai apibrėžtų ir praktiškai įprastų demokratizacijos bruožų (istoriškai režimo transformacija paprastai kyla dėl valstybės viduje vykstančių procesų įtakos, o ne išorės jėgų iniciatyva). Nors po Antrojo pasaulinio karo įvykęs Vokietijos ir Japonijos demokratizavimas yra laikomi sėkmingais iš išorės inicijuoto perėjimo į demokratiją pavyzdžiais, pažymėtina, kad šie modeliai negali būti lyginami su Iraku dėl pernelyg didelių tarp šių atvejų egzistuojančių skirtumų.

Didelę neigiamą įtaką tolesniam demokratijos įtvirtinimui Irake turi pernelyg didelis JAV ir jos sąjungininkų vaidmuo perėjimo procese, sumažinęs naujai sukurtų institucijų autoritetą, nulėmęs visuomenės nepasitikėjimą ir mažą atsakomybę už šalyje vykstančius politinius procesus. Šiandienines nesėkmes sąlygojantis veiksnys yra ir daugybė kitų JAV padarytų klaidų: greitos demokratizacijos siekis, *Baath* partijos, o su ja kartu ir patyrusių specialistų, pašalinimas iš viešosios sferos ir pan.

¹²¹ Linz ir Stepan, 3

¹²² Full text of Iraqi constitution, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2005/10/12/AR20051012014_50.html> [Žiūrėta 2008 03 11]

¹²³ BBC. *Timeline: Iraq. A chronology of key events.* <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/737483.stm> [Žiūrėta 2008 03 10]

2.1.2. Faktinė situacija Irake

2005 m. pabaigoje, praėjus daugiau nei dvejiems metams nuo intervencijos pradžios, JAV išleido Nacionalinę pergalės Irake strategiją. Dokumente įvardijami šie koalicijos pasiekimai: ne tik pašalinta S. Husseino tironija, tačiau sėkmingai įvyko derybos dėl laikinosios konstitucijos, atstatytas visuotinis suverenumas, įvyko laisvi nacionaliniai rinkimai, suformuota vyriausybė, parengta ir ratifikuota nuolatinė konstitucija, įvesta stipri valiuta, vyksta laipsniškas Irako infrastruktūros atkūrimas ir toliau treniruojamos bei apginkluojamos Irako saugumo pajėgos.¹²⁴

Kaip jau buvo minėta, nors Irakas formaliai jau perėjo į demokratiją (sukurtos visos demokratinės institucijos), tačiau situacija šalyje yra daug sudėtingesnė, nei aptariama JAV strategijoje (beje, svarbu tai, kad toks vėlyvas strategijos priėmimas rodo tam tikrą koalicinių jėgų nepasirengimą intervencijai ir valstybės atstatymui). Taigi šiame darbo skyriuje siekiama trumpai apžvelgti pagrindinius Irako politinės, ekonominės ir saugumo situacijos aspektus, atskleidžiančius, kad demokratija Irake dar tikrai nekonsoliduota.

Politinė padėtis

Praėjus penkeriems metams nuo S. Husseino režimo nuvertimo, kaip jau minėta, šalyje įvyko duje rinkimai, referendume buvo ratifikuota Irako konstitucija. Tačiau vis dar negalima teigti, kad JAV ir Irako politiniams lyderiams pavyko sukurti funkcionuojančias ir patikimas valstybės institucijas. Kaip teigia R. A. Francke, Irako politinė situacija yra aklavietėje – vykdomoji valdžia neproduktyvi (17 iš 36 ministrų arba pasitraukė iš savo ministerijų, arba boikotuoja kabineto susirinkimus, o vienas ministras keli dėl kaltinimų žmogžudyste). Be to, vyriausybei trūksta autoriteto, nes ministrai retai kada turi „politinį svorį“ (yra atsakingi už sprendimų priėmimą) savo partijose. Parlamentas savo ruožtu retai pasiekia kvorumą ir normaliam darbui reikalingą daugumą. Kai dauguma susirenka į posėdį, sprendimai dažniausiai priimami tik vidaus klausimais (parlamentarų alga, pensijos, darbo pertraukos).¹²⁵

Kaip teigia G. J. Bassas, šalyje, turinčioje keletą etninių ir religinių grupių, politikai yra lengvai suviliojami organizuoti frakcijas pagal grupių skirties linijas, o tai gali lemti įtampos didėjimą, ar netgi pilietinį karą ir valstybės žlugimą.¹²⁶ Šis apibūdinimas puikiai tinka Irakui, nes naujai išrinktoje jo vyriausybėje dominuoja šiitai ir kurdai, įsitikinę, kad jie kaip šalies dauguma gali ir turi politiškai dominuoti Irake. Tuo tarpu sunitai boikotavo Nacionalinės asamblėjos

¹²⁴ National Strategy for Victory in Iraq, National Security Council, November, 2005.

¹²⁵ Rend Al-Rahim Francke, „Political Progress in Iraq During the Surge“. United States Institute for Peace. Special Report No. 196, December, 2007, 10 <<http://www.usip.org/pubs/specialreports/sr196.pdf>> [Žiūrėta 2008 01 15]

¹²⁶ Bass, Gary J., *What Really Causes Civil War?* The New York Times, August 13, 2006. <http://www.nytimes.com/2006/08/13/magazine/13wwwln_idealab.html?ex=1313121600&en=812d7a609f59df4b&ei=5088&partner=rssnyt&emc=rss> [Žiūrėta 2007 05 04]

rinkimus, o jų pusėje susiformavo daug stiprių ir puikiai apginkluotų grupių, įsitikinusių, kad jei nebūtų JAV, jie galėtų susigrąžinti visos šalies kontrolę.

Svarbu ir tai, kad Irako vyriausybę taip pat silpnina valdžioje esančių grupių vidiniai tarpusavio nesutarimai ir susiskaldymas. Šiitų politikai yra suskilę mažiausiai į keturias grupes, sunitai taip pat fragmentuoti.¹²⁷ Taigi Irako visuomenės heterogeniškumas ne tik apsunkina naujos vyriausybės formavimo procesą,* tačiau taip pat lemia ir tai, kad ją sudarantys pareigūnai dažnai atstovauja ne nacionaliniams, o savo grupės interesams.

Be to, Irako vyriausybė pilietiniame kare moraliai yra pati silpniausia kovojanti grupė. Pirmiausia todėl, kad ji laikoma JAV, visuomenės nekenčiamo okupanto, kūrinium ir marionete.¹²⁸ Kita vertus, Irako pereinamosios vyriausybės silpnumą lėmė jos nesugebėjimas panaikinti daugumos Brēmerio vyriausybės priimtų įstatymų ir sudaryti nepriklausomo veiklos plano. Netgi tais atvejais, kai ji techniškai galėjo panaikinti JAV „primestus“ įstatymus, reikėjo prezidento, premjero, vicepremjėrų ir kitų vyriausybės pareigūnų konsensuso, kuris nebuvo pasiektas, todėl visi įstatymai liko galioti.¹²⁹

Parlamento bejėgiškumą lemia tai, kad svarbiausius įstatymų leidimo klausimus užgožia politiniai faktoriai – balsuoti parlamente efektyviausia tada, kai politinių grupių lyderiai po derybų pasiekia susitarimą. O tai sunkiai įmanoma, turint omenyje politinį heterogeniškumą. Dėl politikų nesugebėjimo susitarti šiuo metu parlamente įstrigęs ne tik konstitucijos keitimo klausimas (nors konstitucijos keitimo komitetas savo išvadas parlamentui pateikė dar 2007 m. birželį), bet ir angliavandenilio (pajamų iš naftos ir gamtinių dujų išgavimo ir pardavimo padalijimo reglamentavimo) bei provincinių tarybų valdžios reguliavimo įstatymai.¹³⁰

Visgi šalyje galima pastebėti ir tam tikrų teigiamų poslinkių. Pavyzdžiui, 2008 m. pradžioje parlamente galiausiai buvo priimtas *Baath* partijos uždraudimo panaikinimo įstatymas. Taip pat gana sėkmingai vyko savivaldos tarybų formavimas. Nors tarybos nebuvo renkamos, tačiau jos buvo suformuotos taikiai, ir gana sėkmingai įtraukė piliečius į atviras diskusijas.¹³¹

Nepaisant poslinkių, tenka pripažinti, kad šiandien Irako politinė situacija nėra stabili, o vyriausybė vis dar negali išlikti, savęs apginti ir juo labiau efektyviai valdyti be JAV paramos.

¹²⁷ Fearon, James D., *Iraq's Civil War*. Foreign Affairs, March/April, 2007. <<http://www.foreignaffairs.org/20070301faessay86201/james-d-fearon/iraq-s-civil-war.html>> [Žiūrėta 2007 03 19]

* Derybos dėl 2006 m. gegužės 20 d. suformuotos Irako vyriausybės truko šešis mėnesius (buvo daug ginčijamasi dėl postų, grasinama pasitraukti, pasitraukiama ir vėl sugrįžtama). Ši vyriausybė griuvo dėl Sadristų, Irako Susitarimo Fronto (*Iraqi Accord Front*) ir Irako nacionalinio sąrašo (*Iraqi National List*) partijų pasitraukimo, todėl 2007 rugpjūtį vyriausybę suformavo naujas aljansas, susikūręs iš likusių pagrindinių partijų.

¹²⁸ Lind, William S., *Civil War in Iraq?* Antiwar.com July, 22, 2004. <<http://www.antiwar.com/lind/?articleid=3120>> [Žiūrėta 2007 03 20]

¹²⁹ Zunes.

¹³⁰ Francke, 13.

¹³¹ Dawisha.

Saugumo situacija

Irako saugumo situaciją reprezentuoja intervencijos ideologų neokonservatorių atstovo C. Krauthammerio teiginys, kad jei JAV pasitrauktų iš šalies, centrinė vyriausybė žlugtų, o iš to naudą gautų Iranas, Sirija ir *al Qaeda*. Tai būtų ne tik psichologinė, bet ir teritorinė pergalė – Al Qaeda įgytų bazes Mesopotamijoje, Iranas ir Sirija pasidalintų įtakos sferomis Irako valstybės teritorijoje.¹³² 2007 m. rugpjūčio mėn. apklausos metu, 24 proc. Irako gyventojų teigė, kad saugumo situacija jų apylinkėje per pastaruosius šešis mėnesius pagerėjo, 31 proc. – kad pablogėjo ir 45 proc. – kad išliko tokia pati. Svarbu tai, kad, 61 proc. respondentų manymu, visos šalies saugumo situacija pablogėjo, o 28 proc. nuomone, – išliko tokia pati.¹³³

Po Bagdado griuvimo šalyje buvo jaučiamas chaosas, kurį lydėjo karu nepatenkintų grupių (ypač Saddamo Husseino ar *Baath* partijos šalininkų) vykdomas infrastruktūros (vyriausybės pastatų, oficialių rezidencijų, muziejų, bankų ir karinių bazių) plėšimas ir griovimas. Irako pilietinis karas prasidėjo 2004 metais visų pirma kaip arabų sunitų sukilėlių inicijuotas miesto partizaninis mūšis, kuriuo buvo siekiama išstumti JAV ir atgauti turėtą valdžią. Sukilimas suintensyvėjo 2006 m., kai paplito šiitų „karinių draugovių“ (angl. *militia*), neva siekiančių apginti šiitus nuo sunitų sukilėlių, smurtas, banditizmas ir etnis valymas.¹³⁴ Nors arabų sunitų pajėgos Irake lygios 1:4, tačiau jie turi patyrusių karininkų ir disponuoja nemažais finansais, dėl to, kad ilgą laiką kontroliavo šalies kariuomenę, daug jų atstovų dirbo vyriausybėje ir pan. Taigi dėl šių priežasčių savo pusėje arabai sunitai turi ir kokybinę, ir kiekybinę persvarą.¹³⁵

J. Fearono ir D. Laitino teigimu, didžiausią įtaką sukilimui turi valstybės policijos ir kariuomenės nepajėgumai ir vyriausybės institucijų nesugebėjimas pasiekti atokesnes vietas. Sukilėliams lengviau veikti, jei vyriausybė, prieš kurią jie kovoja, yra santykinai silpna – blogai finansuojama, organizaciškai netinkama, politiškai susiskaldžiusi ir menkai informuota, kas vyksta provincijose.¹³⁶

Kaip jau buvo minėta, po režimo nuvertimo Irake buvo pašalinta ne tik senoji valstybės biurokratija, bet ir paleistos šalies saugumo pajėgos – kariuomenė ir policija. Atsiradusį vakuumą CPA bandė užpildyti pasitikėdama politiškai angažuotomis karinėmis grupuotėmis. Visgi iš naujo sukurtos policija ir kariuomenė ir šiandien nesugeba užtikrinti šalies saugumo. Be to,

¹³² Krauthammer, Charles, *Iraq: A Civil War We Can Still Win*. September 8, 2006. <<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/09/07/AR2006090701616.html>> [Žiūrėta 2007 05 04]

¹³³ Iraq Poll September 2007, questioned for the BBC, ABC News and NHK survey. <http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/10_09_07_iraqpollaug2007_full.pdf> [Žiūrėta 2008 02 21]

¹³⁴ Fearon, *Iraq's Civil War*.

¹³⁵ Dunnigan, James, *The Civil War in Iraq*. October 29, 2003. <<http://www.strategypage.com/dls/articles/20031029.asp>> [Žiūrėta 2007 05 04]

¹³⁶ Fearon, James D., ir David D. Laitin, *Ethnicity, Insurgency and Civil War*. American Political Science Review. August 27, 2002, 14. <<http://www.yale.edu/irspeakers/Fearon.pdf>> [Žiūrėta 2007 04 04]

pernelyg didelė JAV įtaka, laikinosios valdžios skuboti ir improvizuoti veiksmai nulėmė tai, kad valstybės piliečiai savo saugumo pajėgas mato kaip pavaldžias JAV, politiškai ir etniškai angažuotas. Policiją kontroliuoja Irako Vidaus reikalų ministerija, kuri yra korumpuota ir joje yra infiltruotų Irako „karinių draugovių“ atstovų. Yra faktų, kad asmenys Irako policijos mokymuose dalyvauja tik tam, kad gautų ginklą ir uniformą ir juos panaudotų grupuočių kovose.¹³⁷

Taigi dėl silpno Irako policijos patruliavimo ir netinkamos bei korumpuotos sukilimų malšinimo praktikos šalyje klesti ir teisingumą vykdo šių „karinės draugovės“, išitraukusios į grupuočių tarpusavio kovas ir keliančios grėsmę šalies stabilumui. Visos jos yra skirtingos – kai kurios siejamos su vyriausybe, kai kurios itin lokalizuotos, o dauguma jų – visiškai už įstatymo ribų. Vien Bagdade tokių karinių saugumo grupuočių yra „mažiausiai 23“.¹³⁸ Jos pamina Irako vyriausybės ir saugumo pajėgų autoritetą bei galimybes pradėti taikius politinius procesus.

Irako kariuomenė, nors ir turi tam tikrą institucinį autonomiškumą, iš esmės yra šių dominuojama organizacija. Kai kurie duomenys rodo, kad kai kurie kariuomenės pareigūnai neprieštarauja ar net aktyviai skatina šių „karinių draugovių“ vykdomą etninį valymą.¹³⁹ Be to, ne tik šalies premjeras turi ribotas galias kariuomenės atžvilgiu,¹⁴⁰ bet ir jai pačiai trūksta efektyvaus vadovavimo (nėra kam organizuoti bendro visų divizijų veikimo), amunicijos, personalo ir logistikos.¹⁴¹ Kaip pranešė JAV Pentagonas, yra vos vienas Irako armijos batalionas, galintis kovoti savarankiškai. JAV pareigūnų teigimu, Irako gatvėse yra visiškai nesaugu, iš dalies dėl sukilėlių, iš dalies dėl nusikaltėlių ir iš dalies dėl saugumo pajėgų, kurios yra pavojingos netgi patiems Irako gyventojams.¹⁴²

Už sukilimą Irake iš dalies yra atsakinga ir *Al Qaeda*, paramą randanti daugiausia arabų sunitų gretose. Nuo *Al Qaeda* neatsilieka ir kaimyninės Irako valstybės. Iranas tiekia ginklus, finansinę paramą ir apmoko šių „karines draugoves“ bei teikia politinę paramą šių partijoms.¹⁴³ Sirija neteikia tiesioginės paramos, tačiau per jos teritoriją keliauja Irako kovotojai ir prieglobstį randa buvę *Baath* partijos nariai. Privatūs asmenys iš Saudo Arabijos ir Kuveito remia JAV kariuomenę (suteikia leidimus kirsti šalies teritoriją, padeda žvalgyboje). O Jordanija ir Egiptas

¹³⁷ Baker, James A. et all. *The Iraq study group report*, 13 <http://www.usip.org/isg/iraq_study_group_report/report/1206/iraq_study_group_report.pdf> [Žiūrėta 2007 04 30]

¹³⁸ Engelhart, Tom, *Twenty-one reason why Iraq is not working*. Dispathes from America. October 5, 2006. <http://www.atimes.com/atimes/Middle_East/HJ05Ak02.html> [Žiūrėta 2007 04 30]

¹³⁹ Fearon,

¹⁴⁰ Francke, 13.

¹⁴¹ Baker et all., 12-13.

¹⁴² *Iraq's Anarchic Civil War*. The Progress Report. Printed on April 25, 2007. <<http://www.alternet.org/story/32872>> [Žiūrėta 2007 04 30]

¹⁴³ Baker et all., 25-26.

teikia pagalbą Irako valdžiai – padėjo treniruoti šalies policijos pajėgas. Turkijos veiksmai daugiausia nukreipti į kurdų nacionalizmo slopinimą.¹⁴⁴

Nemažą vietinių gyventojų paramą sukilėliams ir išpuoliams prieš koalicijos pajėgas Irake garantuoja ir jau minėtas didėjantis visuomenės antiamerikietiškas. Tyrimo duomenimis, Bagdade apie 75 proc., o visame Irake apie 71 proc. apklaustųjų teigė jaustūsi saugesni, jei JAV pajėgos pasitrauktų iš Irako.¹⁴⁵ Nepasitikėjimą didina tai, kad pradedant pereinamąja, nei viena Irako vyriausybė neturėjo galių saugumo srityje, kai tuo tarpu JAV pajėgos galėjo nevaržomai veikti visoje šalyje, o suvereni Irako vyriausybė neturėjo teisės jų apriboti.¹⁴⁶

Taigi be politinio nestabilumo situaciją Irake blogina ir nemažėjantis nesaugumas, kuri lemia politinių institucijų galios trūkumas, pernelyg didelė „karinių draugovių“ įtaka, teroristiniai išpuoliai, sukilimas ir visuomenės antiamerikietiškas.

Ekonominė situacija

Turint omenyje Irake vykstantį karą, teroristinius išpuolius, sugriautą infrastruktūrą, korupciją ir nesaugumą, natūralu, kad Irako ekonominė situacija nėra pati geriausia. Kadangi stabilios demokratijos sukūrimui yra būtina ekonomikos autonomija (tai vienas iš J. Linzo ir A. Stepano išskirtų kriterijų, analizuojamų kitame darbo skyriuje), šioje skyriaus dalyje trumpai pateikiami tik esminiai Irako ekonominės situacijos aspektai.

Pirmiausia, blogėjančios saugumo sąlygos sulėtino augimą daugelyje Irako atkūrimui svarbių sričių. *The World Factbook* duomenimis, 2007 m. bendrasis vidaus produktas Irake vienam gyventojui tesiekė 3600 JAV dolerių*, 2006 m. nedarbas šalyje buvo nuo 18 iki 30 proc.¹⁴⁷ Nuolatinis naftotiekių ir elektros tiekimo įrenginių sabotažas (vieną suremontavus, dažniausiai sukilėliai ar „draugovės“ sugriauna kitą objektą) mažina šalies produkcijos mastus.¹⁴⁸ Pastaraisiais metais naftos gavyba sumažėjo iki 2.2 milijonų barelių per dieną, t. y. daug mažiau nei prieš karą, kai buvo 2.5 milijono.¹⁴⁹ Be to, dauguma Irako gyventojų nemato savo kasdieninės ekonominės situacijos pagerėjimo, nes šalyje yra sutrikęs būtinausių viešųjų paslaugų, vandens ir elektros, kanalizacijos, švietimo, sveikatos apsaugos ir pan. tiekimas. 2007 m. rugpjūčio mėnesio apklausos duomenimis, 35 proc. Irako gyventojų elektros tiekimą įvertino kaip „gana blogą“, 58 proc.– kaip „labai blogą“ (iš viso elektros tiekimą blogai įvertino 92 proc. respondentų). Palyginus su 2004 m.

¹⁴⁴ Baker et all, 25-26.

¹⁴⁵ Engelhart.

¹⁴⁶ Zunes.

* Palyginimui, *The World Factbook* duomenimis, Lietuvos BVP vienam gyventojui 2007 m. siekė 16700 JAV dolerių.

¹⁴⁷ THE WORLD FACTBOOK <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html>> [Žiūrėta 2008 04 20]

¹⁴⁸ Dawisha

¹⁴⁹ Baker et all., 22.

apklausos duomenimis, per trejus metus šalyje blogai elektros tiekimą vertinančių žmonių padaugėjo 27 proc. (2004 m. skaičiai atitinkamai buvo 28 proc., 37 proc., iš viso 65 proc.). Švaraus vandens tiekimą 2007 m. rugpjūtį blogai įvertino iš viso 75 proc. respondentų („gana blogai“ – 35 proc., „labai blogai“ – 40 proc.), palyginus su 2004 m. blogai vertinančių skaičius padidėjo 28 proc. (2004 m. rezultatai atitinkamai iš viso 48 proc., „gana blogai“ – 22 proc., „labai blogai“ – 26 proc.). Kuro automobiliams ir namams prieinamumą 2007 m. rugpjūtį „gana blogai“ įvertino 33 proc. respondentų, „labai blogai“ – 59 proc. (iš viso blogai 91 proc.). Nuo 2007 m. vasario, t. y. per pusę metų, blogai vertinančių kuro prieinamumą padaugėjo 3 proc. Šeimos ekonominę situaciją 2007 m. rugpjūtį kaip „gana blogą“ įvardijo 37 proc. respondentų, kaip „labai blogą“ – 26 proc. (kaip blogą iš viso – 63 proc.). 2005 m. duomenys buvo atitinkamai 20 proc. ir 10 proc. (iš viso 30 proc.).¹⁵⁰

Blogą ekonominę situaciją lemia kelios priežastys: trūksta saugumo, nes sukilėliai dažnai siekia sugriauti svarbiausią infrastruktūrą, klesti korupcija, nėra reikiamų ekspertinių pajėgumų, silpna šalies teisingumo sistema, o minėtos paslaugos dažnai teikiamos religiniu pagrindu.¹⁵¹ Efektyvų šalies ekonominį vystymąsi stabdo ir nepatikimas šalies atstatymo po karo procesas. Pavyzdžiui, rekonstrukcijos procese ministerijos remiasi atskirų projektų sąrašu, o ne visa apimančia strategija, kurioje visi veiksmai būtų siejami su ekonominiais tikslais. Be to, pastebėta didesnė koncentracija ne į šalies atkūrimą, o į naftos išteklių uzurpavimą.¹⁵²

Pažymėtina, kad nors politiniai lyderiai žino apie stagnaciją ir valstybės institucijų neefektyvumą (nesugebėjimą patenkinti visuomenės poreikių), tačiau jie demonstruoja silpnumą – ne tik nesutaria dėl esamos situacijos priežasčių, tačiau nesudėrija ir dėl jų sprendimo priemonių.¹⁵³

Tarpinės išvados

Bet kurios demokratijos stabilumas priklauso ne tik nuo jos ekonominio vystymosi, bet ir nuo politinės sistemos efektyvumo ir legitimumo. Efektyvumas suprantamas kaip faktinis veikimas, mastas, kuriuo sistema patenkina pagrindines vyriausybės funkcijas, <...> legitimumas apima sistemos pajėgumus sukelti ir išlaikyti tikėjimą, kad egzistuojančios politinės institucijos visuomenei yra pačios tinkamiausios¹⁵⁴.

Taigi iš trumpos Irako situacijos apžvalgos matyti, kad valstybė ne tik neveikia efektyviai ir nėra legitiimi, tačiau ją kamuojančios politinės, ekonominės ir saugumo problemos gali lemti greitą valstybės žlugimą ar grįžimą prie autoritarinio valdymo.

¹⁵⁰ Iraq Poll September 2007, questioned for the BBC, ABC News and NHK survey.

¹⁵¹ Baker et al, 20.

¹⁵² *Reconstructing Iraq*, International Crisis Group, Middle East Report No. 30, September 2, 2004, 5.

¹⁵³ Francke, 10.

¹⁵⁴ S. M. Lipset, *Political Man: The Social Bases of Politics*, New York: Doubleday, 1960, 64.

2.2. IRAKO DEMOKRATIJOS KONSOLIDACIJOS ANALIZĖ

Demokratijos konsolidacija apibūdinama kaip demokratinių institutų ir normų įsitvirtinimo, remiamo gyventojų daugumos, procesas, kuriuo pasiekiamas demokratijos pastovumas ir atsparumas galimiems sukrėtimams. Tai ilgesnis ir gilesnis politinius pokyčius įtvirtinantis procesas, kurio metu atsikratoma įvairių transformacijos sukeltų prieštaravimų, įtampų, netikėtumų ir vyksta visiška demokratijos, jos taisyklių ir procedūrų institucionalizacija bei demokratinių vertybių įsitvirtinimas.¹⁵⁵

Kaip jau šiame darbe buvo minėta, demokratija konsoliduota laikoma tada, kai nei viena iš politinių grupių nebando nuversti demokratinio režimo ar atsiskirti nuo šalies (demokratijos žlugimo klausimo nėra politinėje darbotvarkėje); kai dauguma žmonių demokratinius metodus laiko svarbiausiais politiniams pasikeitimams pasiekti, net politinių ir ekonominių krizių atveju; ir kai visi valstybinės santvarkos nariai įpranta, jog politiniai konfliktai sprendžiami, atsižvelgiant į įtvirtintas normas ir kad šių normų pažeidimas brangiai kainuoja.¹⁵⁶

Kaip matyti iš trumpo Irako politinės, ekonominės ir saugumo situacijos apžvalgos, demokratijos šalyje dar negalima laikyti konsoliduota. Remiantis J. Linzo ir A. Stepano apibrėžimu ir trumpa Irako situacijos apžvalga, galima teigti, kad didelė dalis Irako gyventojų demokratinių metodų nelaiko svarbiausiu įrankiu politiniams pasikeitimams pasiekti ir konfliktų nesprenžia, atsižvelgdami į atitinkamas demokratines konfliktų sprendimo normas. Tą įrodo šalyje vykstantys pilietiniai karai (ne tik sunitų sukilimas, bet ir šiitų bei kurdų „karinių draugovių“ veiksmai šalies teritorijoje, kuriais siekiama arba atgauti prarastą valdžią, arba ją įtvirtinti, arba jos įgyti daugiau). Be to, politinės darbotvarkės kontekste nors tiesiogiai nekalbama apie demokratijos žlugimą, tačiau tokia tikimybė atrodo reali, turint omenyje esamos situacijos nestabilumą ir tai, kad iš esmės tik JAV ir jos sąjungininkų pajėgų buvimo šalyje dėka Irako valstybė dar nežlugo.

J. Linzo ir A. Stepano teigimu, moderni konsoliduota demokratija gali būti suvokiama kaip susidedanti iš penkių sąveikaujančių sričių, kurių kiekviena, kad veiktų tinkamai, turi savąjį organizacinį principą. Be to, nei viena sritis negali tinkamai veikti be kitų sričių veikimo. Šios sritys yra: pilietinės visuomenės laisvė; politinės visuomenės autonomija, pasitikėjimas ir jų teisinis įtvirtinimas; demokratinio galios paskirstymo konstitucinis įtvirtinimas; valstybės biurokratija priimtina ir tarnaujanti demokratinei vyriausybei; pakankama ekonomikos autonomija ir

¹⁵⁵ Novagrockienė, 115-116

¹⁵⁶ Linz ir Stepan, 5-6.

ekonominiai veikėjai, būtini pilietinės, politinės ir ekonominės visuomenės pliuralizmui užtikrinti.¹⁵⁷

Taigi šiame pirmos darbo dalies skyriuje, remiantis ką tik pateiktais J. Linzo ir A. Stepano demokratijos konsolidacijai būtinais kriterijais, analizuojamos Irako demokratijos konsolidaciją stabdančios priežastys. Ši analizė padės atsakyti į klausimą, kodėl nepavysta taip greitai pasiekti intervencijos strateginio tikslo – Irako demokratizacijos (stabilios, konsoliduotos demokratijos), kaip to tikėjosi neokonservatoriai. Pažymėtina, kad tyrime šie J. Linzo ir A. Stepano kriterijai atitinkamai papildomi S. M. Lipseto išskirtomis demokratijos sąlygomis.

1 kriterijus. Pilietinės visuomenės laisvė

J. Linzas ir A. Stepanas pirmąją konsoliduotos demokratijos sritimi įvardija laisvą ir gyvybingą pilietinę visuomenę. Ji apima valstybėje egzistuojančias savarankiškas, santykinai nuo valstybės nepriklausomas grupes, judėjimus ir individus, kurie jungiasi į asociacijas ar kitaip siekia išreikšti savo interesus. Pilietinė visuomenė susideda iš socialinių judėjimų (pavyzdžiui, moterų, religinių grupių, intelektinių organizacijų ir pan.) ir pilietinių asociacijų (tokių, kaip profsąjungos, įvairių profesijų, pavyzdžiui, verslininkų, žurnalistų, teisininkų, organizacijos ir pan.). Autoriai svarbia visuomenės dalimi taip pat laiko ir paprastus, jokioms organizacijoms nepriklausančius žmones, kurie didelę svarbą įgyja krizinėse situacijose – pavyzdžiui, masiniuose protestuose, režimo nuvertimo procesuose ir pan.¹⁵⁸

Stipri pilietinė visuomenė, J. Linzo ir A. Stepano nuomone, turi galimybių generuoti politines alternatyvas ir kontroliuoti vyriausybę ir valstybę. Ji gali prisidėti prie perėjimo į demokratiją pradžios, padėti užkirsti kelią buvusio režimo grįžimui, paskatinti transformacijos užbaigimą bei padėti konsoliduoti ir gilinti demokratiją.¹⁵⁹ Taigi gyvybinga ir nepriklausoma pilietinė visuomenė yra svarbi visose demokratizacijos proceso stadijose.

Irako konstitucijos 22 straipsnio 3 dalyje teigiama, kad „valstybė garantuoja teisę kurti profesines asociacijas ir sąjungas bei į jas įstoti. Tai nustatys įstatymai.“¹⁶⁰ *Freedom House* pažymi, kad šiandien Irake vis dar galioja 1987 m. priimtas darbo įstatymas, uždraudžiantis būrimąsi į profesines sąjungas viešajame sektoriuje. Be to, 2005 m. laikinoji vyriausybė paskelbė dekretą Nr. 8750, kuriuo suteikė valdžiai teisę areštuoti sąjungų lėšas ir užkirsti kelią jų išplitimui, nurodydama, kad kitus įstatymus priims nuolatinė valdžia. Visgi nepaisant šių teisinių neatitikimų, po 2003 m.

¹⁵⁷ Linz ir Stepan, 13.

¹⁵⁸ Ten pat, 7-8

¹⁵⁹ Ten pat, 9.

¹⁶⁰ Full text of Iraqi constitution

Irake beveik visose pramonės šakose sąjungų veikla suklestėjo, be to, pasitaikė ir streikų, tačiau pažymėtina, kad bent trys sąjungų lyderiai, tarp jų tarptautinės profsąjungų federacijos sekretorius, 2005 m. buvo nužudyti.¹⁶¹

S. Husseino valdymo metu pilietinei visuomenei formuotis trukdė nuolatinės valstybės atakos, kurios sunaikindavo arba „įtraukdavo“ visas modernias pilietines asociacijas – nuo profsąjungų iki prekybos rūmų ir profesinių asociacijų.¹⁶² Taigi po režimo nuvertimo daug profesinių asociacijų (žurnalistų, gydytojų, inžinierių, advokatų, rašytojų, universitetų profesorių, farmacininkų ir kt.) pašalino jiems primetus senuosius lyderius ir išsirinko naujus. Nemažai šių sąjungų atstovų panoro dalyvauti politikoje, pavyzdžiui, tapo naujų politinių partijų nariais.¹⁶³

Visgi analizuojant pilietinę visuomenę, pažymėtina, kad heterogeniškose visuomenėse demokratija automatiškai neužtikrina tarptautinės harmonijos. Priešingai, perėjimo metu religinis ir etnis susiskaldymas gali dar labiau paaštrėti, baigtis smurtu ar net demokratizavimo nutraukimu. Tokia situacija labiau tikėtina, kai šalyje trūksta pilietinės visuomenės organizacinių ryšių bei išlieka buvusiam režimui susiformavusios patrono-kliento santykių piramidės (diskriminuojamos elitų neremiančios grupės, neįmanomos transetninės pilietinės visuomenės organizacijos). Irakas, kaip jau minėta, yra etniškai ir religiškai heterogeniškas. Be to, jame nėra transetninių pilietinės visuomenės organizacijų, galinčių suteikti alternatyvų interesų agregavimo kanalą. Priešingai, po režimo nuvertimo viešojoje sferoje išryškėjo subnacionalinė galios struktūra, kurią sudaro gentys ir gentinės konfederacijos, kaimo ir apylinkių vyresniųjų tarybos ir įvairios religinės organizacijos.¹⁶⁴ Taigi Irakui būdingas gilias takoskyras turintis etnis, religinis, bendruomeninis visuomenės susiskaldymas, komplikuojantis šalies demokratijos konsolidaciją.

Svarbi pilietinės visuomenės sritis yra žiniasklaida, paprastai atliekanti ryšio tarp visuomenės ir valdžios funkciją (jos laisvė ir nuomonių įvairovė yra vienas iš liberalizacijos požymių). Reikšmingas pasikeitimas Irake po režimo nuvertimo buvo nepriklausomų, privačių laikraščių paplitimas. S. Huseino valdymo metu buvo leidžiami tik penki dienraščiai, perteikę vyriausybės politiką. O 2004 m. vien Bagdado gatvėse buvo parduota daugiau kaip 160 laikraščių, atstovaujančių įvairioms organizacijoms ir nuomonėms.¹⁶⁵ Nors Irako spauda nėra tiesiogiai vyriausybės cenzūruojama, smurtas* prieš žurnalistus trukdo jiems išsamiai ir objektyviai pranešti

¹⁶¹ FREEDOM HOUSE, Iraq (2007)

¹⁶² BBC News, *Analysis: Conditions for democracy in Iraq* Wednesday, 16 April, 2003
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/2952867.stm> [Žiūrėta 2007 05 15]

¹⁶³ Dawisha

¹⁶⁴ Andreas Wimmer, „Democracy and Ethno-Religious Conflict in Iraq“. Paper presented at the Center on Democracy, Development and the Rule of Law, Stanford University, May 5, 2003.

¹⁶⁵ Dawisha.

* Nuo 2003 m. Irake buvo nužudyti apie 130 žurnalistų ir žiniasklaidos darbuotojų, daugiausia irakiečių. Gana paplitęs ir jų grobimas, ypač daug pagrobimo atvejų pasitaikė 2006 m.

įvykius. Šalyje veikia daugiau nei tuzinas privačių televizijų, visuomenė turi priėjimą prie satelitinių stočių. Prieiga prie interneto nėra ribojama, tačiau ją turi tik 0.1 procento gyventojų.¹⁶⁶

Anot S. Lipseto, demokratijai reikia palaikančios kultūros, taip pat, kad piliečiai ir politiniai elitai pripažintų esminius principus, apimančius žodžio, spaudos, religijos laisves, opozicinių partijų, teisės viršenybę ir žmogaus teises.¹⁶⁷ Žodžio, susirinkimų ir asociacijų laisvės yra garantuojamos 36 Irako konstitucijos straipsnyje.¹⁶⁸ *Freedom House* duomenimis, šios laisvės yra gerbiamos valdžios, tačiau jų įgyvendinimą komplikuoja šalies saugumo situacija. Taikios demonstracijos Irake dažniausiai vyksta be koalicijos pajėgų ir Irako vyriausybės įsikišimo, nebent jos pažeidžia komendanto valandą. Visgi susirinkimai ar mitingai, pažeidžiantys *Baath* partijos uždraudimą, buvo laikomi nelegaliais. Kalbant apie akademinės raiškos laisvę, pažymėtina, kad nors S. Husseino režimo metu taikyti akademinės laisvės suvaržymai buvo panaikinti 2003 m., tačiau mokslo institucijos veikia politizuotoje ir nesaugioje aplinkoje. Be to, šimtai universiteto profesorių ir intelektualų buvo nužudyti sukilėlių ar „karinių draugovių“ už nuomonių raišką, dialogo skatinimą ar dėl sektinių priežasčių.¹⁶⁹

Pažymėtina, kad pilietinės visuomenės laisvė susijusi ne tik su pilietinėmis laisvėmis ir politinėmis teisėmis, bet ir su tuo, kaip apibrėžiama visuomenė, tai yra, ar laisvės prieinamos nepriklausomai nuo socialinio statuso, kilmės, lyties ir pan.¹⁷⁰ Yra duomenų apie 2006 m. vykusią arabų sunitų mažumos diskriminavimą įdarbinant valdžios institucijose ir kitose įstaigose, kuriose dominuoja šiitai (pvz., saugumo pajėgose). Kurdų valdžios diskriminaciją patyrė šiaurės Irake gyvenančios mažumos – turkmėnai, krikščionys, arabai.¹⁷¹ Visgi sudėtingiausia šalyje yra moterų padėtis. Nors jos įsteigė keletą organizacijų, ginančių jų teises, ir joms pavyko išsaugoti 25 proc. vietų Nacionalinėje asamblėjoje,¹⁷² tačiau didžiausia šiandienos problema – Irako moterų viešasis saugumas. Pasitaiko atvejų, kai radikalios islamistų grupės (ir sunitų, ir šiitų) užpuolė, o kartais ir nužudo dirbančias, studijuojančias ar viešai nedengiančias galvos moteris.¹⁷³

Taigi po S. Husseino režimo nuvertimo šalyje siekiama užtikrinti ne tik įvairių pilietinės visuomenės organizacijų veikimą, bet ir įgyvendinti demokratinei visuomenei būtinas žmogaus teises. Visgi pasiekti šiuos tikslus labiausiai trukdo visuomenės etnis, religinis, bendruomeninis susiskaldymas, šalies nesaugumas ir moterų bei mažumų diskriminacija.

¹⁶⁶ FREEDOM HOUSE, Iraq (2007)

¹⁶⁷ Lipset, 3.

¹⁶⁸ Full text of Iraqi constitution

¹⁶⁹ FREEDOM HOUSE, Iraq (2007)

¹⁷⁰ Haas R., „Towards Greater Democracy in the Muslim World“. *Washington Quarterly*. Summer 2003, 146.

¹⁷¹ FREEDOM HOUSE, Iraq (2007)

¹⁷² Dawisha.

¹⁷³ FREEDOM HOUSE, Iraq (2007)

2 kriterijus. Politinės visuomenės autonomija, pasitikėjimas ir jų teisinis įtvirtinimas

Politinė visuomenė apima tokią valstybinę santvarką, kurioje legitimiai varžomasi dėl valstybės aparato kontrolės ir viešosios galios. Demokratijos konsolidacijai būtina politinė visuomenė, anot J. Linzo ir A. Stepano, susideda iš tokių institutų: politinės partijos, rinkimai, rinkimų taisyklės, politinė lyderystė, tarppartiniai aljansai ir įstatymų leidžiamieji organai. Šių institutų pagalba visuomenė susiformuoja politiškai, kad išrinktų ir kontroliuotų demokratinę vyriausybę.¹⁷⁴

Konsoliduotai demokratijai būtinos politinės partijos, kurių vienas svarbiausių uždavinių – skirtumų atstovavimas. Taip pat reikia, kad būtų išplėtos demokratinės konflikto sprendimo normos ir procedūros bei egzistuočių aukštas institucinio rutinizavimo laipsnis. Tarpininkavimas tarp valstybės ir pilietinės visuomenės bei kompromiso kultūros formavimas yra legitimi ir būtina politinės visuomenės užduotis. Politinė visuomenė, kuri spaudžiama ir periodiškai atnaujinama per pilietinę visuomenę, turi rasti būdą pasiekti susitarimą dėl įvairių demokratinės galios kūrimo ir vykdymo metodų.¹⁷⁵

Nors Irake jau įvyko laisvi ir teisingi rinkimai, *Freedom House* vertinimu, šalis nelaikoma rinkimine demokratija dėl užsienio pajėgų buvimo valstybės teritorijoje ir saugumo situacijos pablogėjimo, kurį lemia tebesitęsiantis tarpbendruomeninis smurtas ir sukilimas.¹⁷⁶ Taigi Irako atvejis patvirtina teiginį, kad kuo daugiau teritorijos gyventojų priklauso skirtingoms tautinėms, kalbinėms, religinėms ir kultūrinėms bendruomenėms, tuo politika tampa sudėtingesnė, nes susitarimas dėl demokratijos principų tampa sunkesnis.¹⁷⁷ Tokiu atveju lemiamą režimo įtvirtinimo sąlyga tampa elitų, atstovaujančių konkuruojančioms organizuotoms gyventojų grupėms, susitarimai.¹⁷⁸

S. Husseino režimo metu valdžiusi *Baath* partija buvo ne tik galios, socialinės inžinerijos, indoktrinacijos ir priespaudos instrumentas, bet ir svarbiausias socialinio ir politinio mobilumo variklis. *Baath* partijos lyderiai neapėmė vien tik mažo, izoliuoto elito, priešingai, jiems priklausė didelė socialinė grupė, susidedanti iš genčių ir klanų tinklų bei partijos valdininkų.¹⁷⁹ Po režimo nuvertimo partiją uždraudus, antruose nepriklausomuose ir teisinguose nacionaliniuose rinkimuose, vykusiuose 2005 m. gruodžio 15 d., į šalies parlamentą kandidatavo 307 partijos ir 19 koalicijų. Į Irako parlamentą pateko šios partijos ir koalicijos: Šiitų politinių partijų koalicija

¹⁷⁴ Linz ir Stepan, 8

¹⁷⁵ Ten pat, 10.

¹⁷⁶ FREEDOM HOUSE, Iraq (2007)

¹⁷⁷ Francke,

¹⁷⁸ Novagrockienė, 116-117.

¹⁷⁹ Jabar, 5.

Jungtinis Irako Aljansas (*United Iraqi Alliance*)*, rinkimuose gavusi 41,19 proc. balsų, Kurdistano Demokratinis Patriotinis Aljansas (*Democratic Patriotic Alliance of Kurdistan*)**, gavęs 21,67 proc. balsų, sunitų Tawafiq Irako frontas (*Tawafiq Iraqi Front*), surinkęs 15,09 proc., Irako nacionalinis sąrašas (*Iraqi National List*) – 8,02 proc., Hewar Nacionalinis Irako frontas (*Hewar National Iraqi Front*) – 4,10 proc.. Į parlamentą dar pateko septynios partijos***, gavusios apie 1 proc. ar mažiau balsų.¹⁸⁰

Taigi po autoritarinio vienpartinio režimo nuvertimo, kaip matyti iš rinkimų rezultatų, Irake susiformavo daugybė įvairių politinių partijų, turinčių skirtingus lyderius, narius ir rėmėjus. Visgi didžiausia atsiradusios politinės laisvės problema – šalyje neiškilo patikimų nacionalinių lyderių, turinčių daugumos žmonių palaikymą. Atvirksčiai, šiandieninei Irako politinei visuomenei būdingos etninės ir religinės partijos, paramos siekiančios aiškiai apibrėžtame visuomenės segmente. Jos orientuojasi į savo siaurų interesų atstovavimą ir koncentruojasi į gynybinių pozicijų kūrimą, kuriais bandoma išspręsti opų galios santykių tarp sunitų, šiitų ir kurdų padalijimo klausimą. Kita vertus, kaip jau buvo minėta, šiitų ir sunitų stovyklos taip pat nėra vieningos bei neturi neginčijamų lyderių. G. E. Fullerio teigimu, šiitus ir sunitus sudaro atskiros bendruomenės, pasidalijusios į įvairias politines kryptis – komunistus, nacionalistus, islamistus, liberalus – žinoma, su skirtingais klasiniais, gentiniais ir regioniniais ryšiais ir interesais.¹⁸¹

International Crisis Group 2008 m. balandžio 30 d. pranešime teigia, kad šiitų islamistų bloke pagrindinė kova formuojasi tarp skirtingiems šiitų visuomenės sluoksniams atstovaujančių partijų: *Sadristų*, mobilizavusio skurdžiausius žmones Bagdade ir miestuose pietuose, *Aukščiausios Islamiškos Irako tarybos* (ISCI) ir ministro pirmininko Nouri al-Malikio *Islamiškos Daawa* partijos, kuriuos remia šiitų vidurinioji klasė. Įdomu tai, kad ISCI ir Daawa gali laimėti rinkimus didesnėse koalicijose, bet kaip individualios partijos jos neturi plataus visuomenės

* Jungtinių Irako Aljansą sudarė šios politinės partijos: 1. Aukščiausia Islamiško Irako taryba (buvusi Aukščiausia Islamiškos Revoliucijos Irake Taryba, SCIRI); 2. Islamiška Al-Da'wah partija; 3. Centro grupių partija; 4. Badr organizacija; 5. Islamiška Al-Da'wah Partija/Irako organizacija; 6. Teisingumo ir lygybės grupė; 7. Irako nacionalinis kongresas (INC); 8. Islamiškų dorybių partija; 9. Pirma demokratinė nacionalinė partija; 10. Islamiška Irako turkmėnų sąjunga; 11. Turkmėnų Al-Wafa partija; 12. Islamiška [Faili] grupė Irake [kurdai šiitai]; 13. Islamiška veikimo organizacija; 14. Irako ateities grupė; 15. Hizbullah judėjimas Irake; 16. Kankinių judėjimo islamiški šeiminkai (*Islamic Master of Martyrs Movement*). Šaltinis: Juan Cole, Platform of the United Iraqi Alliance. *Informed Comment*, December 31, 2004. <[http://www.globalpolicy.org/security/issues/iraq/election/2004/1231over view.htm](http://www.globalpolicy.org/security/issues/iraq/election/2004/1231over_view.htm)> [Žiūrėta 2008 05 10]

** Kurdistano demokratinis patriotinis aljanso sąrašą sudarė: Kurdistano demokratinė partija, Kurdistano patriotinė sąjunga, Kurdistano islamiška sąjunga, Kurdistano sunkiai dirbančiųjų (angl. toiler's) partija, Kurdistano komunistų partija, asirų patriotinė partija. Šaltinis: Foreign Affairs and International Trade Canada<<http://www.international.gc.ca/world/embassies/factsheets/iraq-FS-en.pdf>> [Žiūrėta 2008 04 15]

*** Kurdų Kurdistano islamiška sąjunga, Išlaisvinimo ir sutaukinimo susirinkimas, Progresyvieji, Al Ezediah judėjimas už progresą ir reformas, Al Rafedeen sąrašas, Mithal Al Aloosi sąrašas Irako tautai ir Irako turkmėnų frontas.

¹⁸⁰ *Iraq, general information* <<http://www.ipu.org/parline-e/reports/2151.htm>> [Žiūrėta 2008 05 10]

¹⁸¹ *Graham E. Fuller Islamist Politics in Iraq after Saddam Hussein*. United States Institute of Peace, Special Report, August, 2003. <<http://www.usip.org/pubs/specialreports/sr108.pdf>> [Žiūrėta 2008 04 10]

palaikymo, *Sadristsai*, priešingai, turi stiprų visuomenės palaikymą, bet jiems trūksta vienybės ir vidaus disciplinos ir konsensuso dėl valdžios įgijimo strategijos¹⁸² Arabų sunitų visuomenės stipriausios jėgos – „genčių budinimo tarybos“ (angl. *tribal Awakening councils*) ir esamos bei buvusios sukilėlių grupės, o ne dvi koalicijos laimėjusios vietas 2005 m. gruodžio rinkimuose – Irako konsensuso frontas (*Iraqi Consensus Front/Al-Tawafuq*) ir Irako nacionalinio dialogo frontas (*the Iraqi National Dialogue Front/Al-Hiwar*).¹⁸³

Permainos ir lūžiai politiniuose blokuose paveikė ir šiitų Jungtinis Irako Aljansas (UIA), ir sunitų *Tawafuq*. 2007 m. kovą iš šiitų UIA pasitraukė *Islamiškų vertybių (Islamic Virtue (Fadhilla))* partija. *Sadristsai*, taip pat siejami su šiitų UIA, 2007 m. balandį atšaukė savo ministrus iš vyriausybės, o liepos mėn. sustabdė savo dalyvavimą parlamente. *Dawa* partija taip pat nėra vieninga. Ji pasidalijusi į al-Malikio, Jaafario ir Tandhim al-Iraq stovyklas. Be to, kai kurie iš 25 nepriklausomų UIA bloko parlamente narių atsiskyrė ir suformavo sekuliarią *Arabų nacionalinę grupę*. Svarbu tai, kad už parlamento ribų UIA yra dar labiau fragmentuota. Politiniai skirtumai ir konkurencija *Basros, Diwaniya, Nasriya, Samawa* ir *Amara* provincijose peraugo į ginkluotą grupių, siejamų su UIA koaliciją sudarančiomis partijomis, kovą.¹⁸⁴

Visgi Irako politinėje arenoje yra politinio bendrumo iniciatyvų. Viena jų – 2006 m. birželį ministro pirmininko inicijuotas susitaikymas (angl. *reconciliation*). Šiuo tikslu buvo surengta konferencija, kurioje dalyvavo genčių atstovai, buvę kariškiai, religiniai lyderiai ir pilietinės visuomenės organizacijos. Visgi susitikimas nebuvo sėkmingas – jis vertinamas daugiau formos nei turinio prasme, nes konkuruojančioms Irako politinėms grupėms susitaikyti nepavyko.

Šiitų norą susitarti su kitomis grupėmis stabdo siekis pasiekti demografinį dominavimą politikoje (jie nepritaria konsensuso principo taikymui sprendimų priėmime, jei tai reiškia veto teisės suteikimą arabams sunitams ir kurdams). Sunitai nenori pripažinti dabartinės politinės tvarkos, kurioje jie nebeturi daugumos. Netgi tie sunitai, kurie nebuvo *Baath* partijos nariai (komunistai, islamistai, nacionalistai), kaip socialinis elitas jaučiasi praradę valdžią. Jie siekia daugiau nei tik 20 proc. vietų vyriausybėje bei jaučiasi pašalinti iš sprendimų priėmimo proceso, nes su jais nesikonsultuojama.¹⁸⁵ Sekuliarūs ir gana provakarietiški kurdai, turintys puikiai išvystytą ir patyrusią regioninę valdžią, yra suinteresuoti kuo didesne savo regiono autonomija federacinėje

¹⁸² Iraq After the Surge II: The Need for a New Political Strategy. International Crisis Group Middle East Report No. 75, 30 April, 2008. <http://www.crisisgroup.org/library/documents/middle_east_north_africa/iraq_iran_gulf/75_iraq_after_the_surge_ii_the_need_for_a_new_political_strategy.pdf> [Žiūrėta 2008 05 01]

¹⁸³ Ten pat.

¹⁸⁴ Francke, 11.

¹⁸⁵ Ten pat, 5.

Irako valstybėje, nes suvokia, kad atsiskyrimas jiems būtų per daug brangus. Be to, jie optimistiškiausiai žiūri į naujas pliuralistines institucijas ir stabilumo šalyje galimybes.¹⁸⁶

Taigi tokia heterogeniška politinė padėtis lemia, kad, kaip jau buvo minėta, balsavimas parlamente dėl įstatymų, turinčių įtakos politinės galios tarp skirtingų grupių padalijimui, praktiškai yra neįmanomas todėl, kad partijų lyderiai nepasiekia susitarimo, o tame pačiame bloke esančios grupės taip pat dažnai turi per daug skirtingus interesus, kad susitartų. Tokios fragmentuotos, viduje konkuruojančios politinės visuomenės pasekmė – bendros nacionalinės vizijos, dėl kurios visos politinės partijos būtų pasiryžusios kompromisams, nebuvimas. Taigi šalyje nėra bendros ateities vizijos ir gyventojus vienijančios idėjos. A. Wimmer teigimu, arabų tautos idėja – turėjusi potencialą tapti ideologiniu tautos formavimo pagrindu – beveik nežinoma net ir arabiškai kalbančiai šalies daliai, kuri lojali savo klanui, kaimui, gildijai, religiniam šeichui, bet ne arabams, gyvenantiems Sirijoje ir Egipte.¹⁸⁷

Apibendrinant politinės visuomenės situaciją Irake, galima teigti, kad nuvertus S. Husseino režimą ir atsiradus saviraiškos laisvei, Irako politikoje susiformavo gilios etninės, religinės, kultūrinės ir kitokios takoskyros. Natūralu, kad tokioje situacijoje neiškilo jokių daugumos palaikymą turinčių nacionalinių lyderių ir nesusiformavo nacionalinė valstybės ateities vizija. Be to, politinės visuomenės fragmentacija lemia ne tik valdžios neefektyvumą, bet ir šalyje vykstančius karinius konfliktus. Taigi, A. Wimmer teigimu, šiandien Irakui trūksta nuosaikumo ir kompromiso politinės kultūros, kas laikoma viena pagrindinių sąlygų, kad galių pasidalijimo tarp grupių susitarimai išliktų. Vadinasi, po režimo nuvertimo pasikeitus galių santykiams, lyderiai nėra pasiruošę persiderėti dėl galios perskirstymo.¹⁸⁸

3 kriterijus Demokratinio galios paskirstymo konstitucinis įtvirtinimas

Anot J. Linzo ir A. Stepano, būtina sąlyga pilietinei ir politinei visuomenei egzistuoti yra teisės viršenybė, kurią gerbia ir palaiko demokratinė vyriausybė ir valstybė. Teisės viršenybė įkūnija konstitucionalizmo dvasią, reikalaujančią daugiau nei vien tik mažoritarizmo teisės, bet ir aiškios įstatymų hierarchijos. Įstatymus turi aiškinti nepriklausoma teisinė sistema ir remti pilietinėje visuomenėje egzistuojanti stipri teisinė kultūra. Teisės viršenybė sukelia santykinai stiprų konsensą dėl konstitucijos ir įsipareigojimą privalomoms valdymo procedūroms, kurioms pakeisti reikia išskirtinės daugumos.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Henri J. Barkey ir Ellen Laipion „Iraqi Kurds and Iraq's Future“. *Middle East Policy*, Vol. XII, No. 4, Winter, 2005.

¹⁸⁷ Wimmer.

¹⁸⁸ Ten pat.

¹⁸⁹ Linz ir Stepan, 10.

Bet kurioje šalyje, patiriančioje ar patyrusioje konfliktą, naujos konstitucijos rengimas gali paskatinti taiką ir stabilumą, nes jis išreiškia visuomenės viziją, apibrėžia principus, kuriais remiantis valstybė bus pertvarkyta ir valdžią šalyje perskirsto tarp vyriausybės šakų bei tarp nacionalinės ir vietos valdžios. Taigi naujos konstitucijos rengimas – galimybė Irako gyventojams apibrėžti valstybės pobūdį ir struktūrą bei nustatyti valstybės ir žmonių tarpusavio santykį. Procesas taip pat suteikia galimybę išplėtoti bendrą, visas politines jėgas vienijančią, nacionalinę šalies ateities viziją. Be to, Irako konstitucijos rengime didelę reikšmę turi tai, kad procesu pasitikėtų kuo didesnė visuomenės dalis.¹⁹⁰

Demokratinės konstitucijos rengimo klausimas jau šiek tiek buvo nagrinėtas ankstesnėse magistro darbo dalyse. Esmė ta, kad Irako konstitucijos kūrimo pirmiausia ėmėsi okupacinės pajėgos. Jos inicijavo Pereinamojo administracinio įstatymo, atlikusio laikinosios konstitucijos funkcijas, rengimą. Jame buvo nustatyti federalinės vyriausybės pagrindai ir tolesnių įvykių (rinkimų į nacionalinę asamblėją, referendumo dėl konstitucijos, konstitucijos priėmimo) datos. Svarbu tai, kad įstatymo tekstas nebuvo plačių konsultacijų visuomenėje objektas, be to, didelė dalis žmonių įstatymą rengusios tarpinės tarybos nelaikė legitimia ir reprezentatyvia.

Kadangi arabai sunitai boikotavo 2005 m. sausį vykusius pereinamosios Nacionalinės asamblėjos, turėjusios rengti nuolatinės Irako konstitucijos projektą, rinkimus, todėl galutinis konstitucijos tekstas, pateiktas tvirtinti referendume, atspindėjo šiitų ir kurdų koalicijų interesus.¹⁹¹ Visgi svarbu tai, kad nors dauguma sunitų referendume balsavo prieš konstituciją, visgi iš esmės jie pritarė paties proceso legitimumui.¹⁹² Konstitucijos rengimo procese kritikuojama tai, kad kurdai ir šiitai per anksti pateikė savo konstitucijos projektus, taip užkirsdami kelią atviroms diskusijoms.¹⁹³

Konstitucijoje buvo nustatyta federalinė sistema, susidedanti iš regioninių vyriausybių, pripažįstama Kurdistano regioninės vyriausybės autonomija ir suteikiama galimybė kitoms provincijoms suformuoti panašius autonominius regionus.¹⁹⁴ Visgi konstitucijoje įtvirtinta federacija pagrįsta religinėmis ir etninėmis takoskyromis, o centrinei vyriausybei suteikiama mažai galių regionų problemoms spręsti.¹⁹⁵

Viena svarbiausių konstitucijos rengimo nesėkmių – Irako visuomenės neapibrėžimas. Konstitucijos preambulėje Irako visuomenė apibūdinama kaip etninių ir religinių grupių „rinkinys“, be to, pateikiama kiekvienos bendruomenės, ypač kurdų ir šiitų, patirta priespauda, tačiau nėra nieko užsiminta apie Irako gyventojus siejančius dalykus, jų bendrumą. Svarbu ir tai, kad

¹⁹⁰ Iraq's Constitutional Process,

¹⁹¹ FREEDOM HOUSE, Iraq (2007)

¹⁹² Henri J. Barkey ir Ellen Laipion „Iraqi Kurds and Iraq's Future“, Middle East Policy, Vol. XII, No. 4, Winter, 2005.

¹⁹³ Iraq's Constitutional Process,.

¹⁹⁴ FREEDOM HOUSE, Iraq (2007)

¹⁹⁵ Iraq After the Surge II.

parlamento konstitucijos peržiūros komiteto bandymai pakeisti preambulės tekstą, pašalinant įtampą keliančias frazes, buvo nesėkmingi.¹⁹⁶ O ir pačios konstitucijos peržiūrėjimas vis dar yra užstrigęs parlamente.

Irako demokratijos konsolidaciją stabdančią visuomenės fragmentaciją iliustruoja šalies politiniame žodyne vartojamas žodis, *mukawwinat*, reiškiantis „Irako visuomenės sudedamosios dalys“, pakeitęs sąvoką „irakiečiai“.¹⁹⁷ Šis faktas atspindi pagrindinę šalies problemų priežastį – Irake nėra nacijos, kuri suprantama, kaip naujo, valstybe paremto socialinio solidarumo ir identifikacijos konstrukto, kūrimo proceso.¹⁹⁸ Tai reiškia, kad šiandien Irako gyventojai yra tiesiog kurdai, arabai sunitai, arba šiitai, turkmėnai ir pan.

Dar viena konstitucijos rengimo nesėkmė – nepavyko nustatyti, kaip pajamos iš naftos ir dujų telkinių, išsidėsčiusių kurdų ir šiitų gyvenamuose regionuose, turėtų būtų paskirstytos šalies mastu.¹⁹⁹ Įdomu ir tai, kad kurdai siekė konstitucijoje įtvirtinti teisę atsiskirti nuo Irako valstybės, tačiau jiems tai nepavyko. Jiems taip pat nepavyko pasiekti Kirkuko miesto, kuriame išgaunama daug naftos ir kuris turi daug reikšmės Kurdistano ekonominiam išlikimui, statuso apibrėžimo.²⁰⁰ Daug diskusijų tarp parlamentinių jėgų šiandien kyla ir dėl valdžios paskirstymo tarp provincijų įstatymo priėmimo. Kurdai ir šiitų ISCI pasisako už didesnių galių suteikimą gubernatoriams, dauguma likusių jėgų (pvz., *Daawa*, *Sadristsai*) pasisako už minimalų jų vaidmenį, nes tai susilpnintų federalinę vyriausybę.²⁰¹

Kalbant apie Irako politines institucijas, pažymėtina, kad parlamentas susideda iš 275 vietų Žemesniųjų Rūmų ir vis dar nesuformuotų aukštesniųjų rūmų – Federalinės tarybos, kuri atstovaus provincijų interesams. Konstitucija numato nepriklausomas vykdomąją, įstatymų leidžiamąją ir teisminę valdžias ir „nepriklausomas asociacijas“, tokias kaip centrinis bankas ir rinkimų komisija.²⁰²

Teisės viršenybės principo įgyvendinimą turėtų užtikrinti konstitucijos 19 straipsnyje įtvirtinama nepriklausoma teismų santvarka.²⁰³ Irako teismų sistemoje administracinį autoritetą turi Aukštesnioji teisinė taryba (angl. *Higher Judicial Council*) – vadovaujama Federalinio Aukščiausiojo teismo vyriausiojo teisėjo ir sudaryta iš 17 vyriausiųjų apeliacinių teisėjų ir keleto teisėjų iš Federalinio kasacinio teismo. Tačiau pažymėtina, kad praktikoje, teisėjai patiria didžiulį politinį spaudimą ir negali tirti bylų dėl organizuoto nusikalstamumo, korupcijos ir „karinių

¹⁹⁶ Francke, 5-6.

¹⁹⁷ Ten pat, 10.

¹⁹⁸ Arato, 412.

¹⁹⁹ FREEDOM HOUSE, Iraq (2007)

²⁰⁰ Ten pat.

²⁰¹ Iraq After the Surge II.

²⁰² FREEDOM HOUSE, Iraq (2007)

²⁰³ Full text of Iraqi constitution.

draugovių“ veiklos. Aukštesniosios teisinės tarybos duomenimis, nuo 2003 metų 13 teisėjų buvo nužudyti. Nauja konstitucija nustato, kad teismo procesai turi būti vieši, nebent teismas nusprendžia, kad jis bus uždaras. Kaltinamieji yra „nekalti, kol jų kaltė neįrodyta nešališkame teisingame teisme“. *Freedom House* duomenimis, didėjantis nebaudžiamumo suvokimas už dabartinius ir senus nusikaltimus sukelia pavojų tolesniam teisės viršenybės principo užtikrinimui.²⁰⁴

JAV prezidento administracijos inicijuotas Irako demokratizacijos projektas buvo pagrįstas greitu konstitucijos, kurią kartu dirbdami įgyvendins šalies elitai, priėmimu. Visgi, kaip jau buvo minėta ankstesniame skyriuje, demokratinių institucijų sukūrimas automatiškai negarantuoja demokratijos, o juo labiau stabilios. Taigi nors demokratinio galios paskirstymo konstitucinio įtvirtinimo procesas Irake jau pradėtas, siekiant demokratijos konsolidacijos, šalies laukia ilgas jo gilinimo procesas. Ši tikslą greitai pasiekti trukdo jau minėtas visuomenės heterogeniškumas, kurio poveikis nebuvo sprendžiamas konstitucijos kūrimo procese, t.y. nebuvo ieškoma visuomenės suvienijimo būdų. Taigi bendros valstybės vizijos nebuvimas stabdo svarbių valstybei įstatymų, tokių kaip galių provincijoms suteikimo, pajamų iš naftos išteklių paskirstymo ir netgi pačios konstitucijos pakeitimo parlamente procesus.

4 kriterijus. Valstybės biurokratija, priimtina ir tarnaujanti demokratinėi vyriausybei

J. Linzo ir A. Stepano teigimu, kad valstybėje būtų ginamos žmogaus teisės ir teikiamos svarbiausios paslaugos, kurių reikia piliečiams, demokratinė vyriausybė turėtų efektyviai naudotis savo teise į jėgos panaudojimo legitimumą teritorijoje. Net jei be piliečių saugumo užtikrinimo nebūtų kitų vyriausybės funkcijų, valstybėje privalo egzistuoti mokesčiai, iš kurių būtų sumokama policijai, teisėjams ir pagrindinių paslaugų teikėjams. Taigi moderniai demokratijai reikia efektyvių galimybių vadovauti, reglamentuoti ir išgauti. O šioms funkcijoms užtikrinti valstybei reikia funkcionuojančios vyriausybės ir biurokratijos, kurią pripažintų demokratinis būdas besikeičianti vyriausybė. Pavyzdžiui, Lotynų Amerikoje egzistuoja situacija, kai valstybės neturi pakankamai pajėgumų valstybiniais mokesčiais surinkti bei pasižymi silpna biurokratija, kas lemia, kad piliečiai negali efektyviai reikalauti jų teisių gerbimo ar net egzistavimo. Daug problemų kyla šalyse, kur ilgą laikotarpį su valstybe glaudžiai susijusi partija neteko galios, subyrėjo ar buvo delegimizuota.²⁰⁵

²⁰⁴ FREEDOM HOUSE, Iraq (2007)

²⁰⁵ Linz ir Stepan, 11.

Po režimo nuvertimo Irake, uždraudus *Baath* partiją, iš politikos ir biurokratijos buvo pašalintas santykinai sekuliarių sunitų profesionalus vidurinis sluoksnis. Nors tai padėjo legitimizuoti perversmą seniau valdytame nedalyvavusios daugumos aktyse, tačiau kartu nulėmė neefektyvų valstybės valdymą ir paslaugų teikimą, nes iš valstybės aparato buvo pašalinti patyrę specialistai, atsirado valdžios vakuumas, bei paskatino sunitų-šiių konflikto pagilinimą.²⁰⁶ Taigi šiame skyriuje siekiama atskleisti svarbiausius šiandieninės Irako valstybės biurokratijos bruožus, sunkinančius šalies demokratijos konsolidaciją.

S. Husseino valdymo metu, valstybė pertvarkė aukštesnius visuomenės sluoksnius, paversdama genčių lyderius ir verslo elitą priklausomais klientais. Su valstybės vizija nederančios institucijos buvo absorbuotos ir kooptuotos. Gentiniai tinklai, pradedant prezidento klanu, buvo integruoti į aukščiausią politikos lygmenį ir prasiskverbė į kariuomenę, biurokratiją ir verslą. Religija ir giminystė buvo iškelta į oficialų diskursą. Taigi po S. Husseino režimo griuvimo ir vienpartinės sistemos išmontavimo natūrali režimo pasikeitimo pasekmė buvo pirmųjų genties, klanų ar šeimos ryšių išplitimas politiniame diskurse.²⁰⁷

International Crisis Group duomenimis, šiandien Irako ministerijose egzistuoja biurokratinis apatiškumas, nepotizmas ir klientelizmas.²⁰⁸ Natūralu, kad šią situaciją didelė dalimi lemia Irako visuomenei būdingas tradicinis lojalumas šeimai ir genčiai, naikinantis svarbius demokratijos principus.²⁰⁹ Daugiau kaip 75 proc. Irako gyventojų priklauso vienai iš 150 Irako genčių ir įgyvendina, A. Kelidaro žodžiais tariant, „pirmųjų atsidavimą, kuris išliks, nesvarbu, ar būtų etninis, religinis ar bendruomeninis. Principas „vienas žmogus – vienas balsas“ yra patrauklus, bet juo lengvai piktnaudžiaujama, remiantis ryšiais, kurie svarbesni už atsidavimą valstybei ir nacionalinę identitetą.“²¹⁰

Be to, didžioji dalis Irako gyventojų politinį nepotizmą suvokia kaip moralinę pareigą, o ne kaip pilietinę problemą. Itin stiprūs šeiminiai ryšiai, ypač santuokų tarp pirmos ar antros kartos pusbrolių paplitimas, gali būti labai rimta liberalios demokratijos kliūtis. Daugelio Irako žmonių pasaulis padalintas į dvi dalis: giminaičius ir svetimus, todėl bet kuris asmuo, būdamas valdžioje, dažnai iš provincijos pasikviečia savo giminaičius ir duoda jiems svarbius postus²¹¹.

²⁰⁶ Arato, 413.

²⁰⁷ BBC News Analysis: *Conditions for democracy in Iraq Wednesday*.

²⁰⁸ „What can the U.S. do in Iraq?“

²⁰⁹ Alon Ben-Meir, „Challenges to Democracy in the Arab and Muslim World“. *The Political Quarterly*, Vol. 77, No. 3, July–September, 2006.

²¹⁰ Abbas Kelidar, „Iraq must not be allowed to split along the Sunni/Shia divide“. *Daily Telegraph*, 21 May, 2003. <<http://www.telegraph.co.uk/opinion/main.jhtml?xml=/opinion/2003/05/21/do2101.xml>> [Žiūrėta 2008 05 01]

²¹¹ John Tierney, „Iraqi Family Ties Complicate American Efforts for Change“, *The New York Times*, September 28, 2003. <<http://freerepublic.com/focus/f-news/990738/posts>> [Žiūrėta 2007 10 15]

Taigi Irako politinėje kultūroje dominuoja „identiteto politika“, reiškianti etninio ir religinio solidarumo iškelimą virš kitų vertybių, įskaitant asmeninę laisvę. Šioje giliai paternalistinėje politinėje kultūroje, politiniai lyderiai dažnai suvokiami kaip herojai, galintys išgelbėti mases nuo pavojaus ir nevilties.²¹²

Svarbu ir tai, kad didesnė pilietinio karo tikimybė yra valstybėse-naftos eksportuotojose, nes tokios šalys paprastai turi silpnesnes vyriausybes, o jose vyriausybės kontrolė reiškia galimybę kontroliuoti pajamas, gaunamas iš naftos gavybos.²¹³ Be genčių tarpusavio kovų, *Freedom House* duomenimis, Irake egzistuoja ir visuotinė korupcija. 2005 m. rugpjūčio mėnesį 27 buvę A. Allawi laikinosios vyriausybės vyresnieji valdininkai, įskaitant buvusius gynybos, darbo, transporto, elektros tiekimo ir būsto ministrus, buvo įtarti pasisavinę daugiau kaip 1 milijardą dolerių karinių kontraktų išlaidų. Anot Viešosios integracijos komisijos vadovo, „kiekvienas vyriausybės departamentas yra kamuojamas tam tikros korupcijos formos ir problema išplito šalies mastu“. Korupcija stipriai sukliudė šalies atstatymui, be to, yra apskaičiuota, kad 25 proc. donoru skirtos paramos vis dar yra dingę be žinios²¹⁴. Irakas, *Transparency International* duomenimis, užima 178 vietą (yra paskutinė iš Vidurio Rytų regione) pagal korupcijos suvokimo indeksą²¹⁵.

Korupcija Naftos ministerijoje tapo svarbia nacionalinio saugumo grėsme. Irakas labai priklauso nuo naftos, kuri yra pagrindinis pajamų šaltinis, tačiau beveik pusė iš naftos gaunamų pajamų dėl kontrabandos ir turto prievartavimo atitenka nelegalioms ginkluotoms grupėms. 2006 m. vienas Nacionalinės Asamblėjos narys buvo apkaltintas pavogęs milijonus dolerių, skirtų apsaugoti svarbų naftotiekį nuo atakos. Įtarta, kad jis dalį tų pinigų perdavė sukilėliams. Netgi generalinio inspektoriaus biuras, prižiūrintis ministerijų veiklą, nėra apsaugotas nuo korupcijos. 2006 m. keletas generalinių inspektorių dėl korupcijos iš įvairių ministerijų buvo atleisti.²¹⁶

Taigi, kaip matyti iš trumpos analizės, tam tikros Irako kultūrinės charakteristikos, kaip tradicinis lojalumas šeimai, genčiai, klanui lemia valstybės geram funkcionavimui būtinos biurokratijos neprofesionalumą ir nepotizmą. Kultūrinės tradicijos yra dar viena Irako demokratijos konsolidacijos kliūtis.

²¹² Patrick Basham, „Can Iraq Be Democratic?“. *Policy Analysis*, No. 505, January 5, 2004.

²¹³ Fearon ir Laitin, 25.

²¹⁴ FREEDOM HOUSE, Iraq (2007)

²¹⁵ TRANSPARENCY INTERNATIONAL 2007 Corruption Perceptions Index Regional Highlights: Middle East <<http://www.transparency.org/content/download/23973/358239>> [Žiūrėta 2008 03 20]

²¹⁶ FREEDOM HOUSE, Iraq (2007)

5 kriterijus. Pakankama ekonomikos autonomija ir ekonominiai veikėjai, būtini pilietinės, politinės ir ekonominės visuomenės pliuralizmui užtikrinti

Anot J. Linzo ir A. Stepano, demokratijai būtina ekonominė visuomenė niekada nebus sukurta komandinėje, taip pat kaip ir grynoje rinkos ekonomikoje. Vadinasi, komandinei ekonomikai būdinga valstybinė nuosavybė bei kainų, darbo, pasiūlos ir perskirstomųjų mechanizmų priklausymas valstybės kompetencijai lemia, kad šalyje neegzistuoja konsoliduotai demokratijai būtina politinės visuomenės autonomija. Tokia pati situacija susiklosto ir grynos rinkos ekonomikos sąlygomis, kai visuomenė nėra apsaugota nuo net ir geriausioms rinkoms būdingų svyravimų. Vienas iš būdų visuomenės pažeidžiamumui nuo rinkos svyravimų mažinti yra valstybės teikiamos viešosios gėrybės švietimo, sveikatos apsaugos ir kitose srityse. Taigi demokratijos konsolidacijai būtina bent minimali rinkos autonomija, nuosavybės įvairovė bei socialiai ir politiškai reguliuojamos rinkos institucionalizacija. Tik tokiu atveju valstybėje atsiras konsoliduotai demokratijai būtina taip vadinama ekonominė visuomenė, susidedanti iš sociopolitinės prigimties normų, institucijų ir taisyklių rinkinio, bei atliekanti tarpininkės tarp valstybės ir rinkos vaidmenį.²¹⁷

S. M. Lipseto teigimu, perėjimo į demokratiją sėkmę paprastai lemia šalies ekonomikos būklė ir jos poveikis žmonių gyvenimui. Kuo turtingesnė šalis, tuo didesnė tikimybė, kad ji taps demokratiška.²¹⁸ Vadinasi, kylantys gyvenimo standartai ir darbo galimybių didėjimas yra skiriamasis šalių, turinčių stabilią demokratinę politinę santvarką, bruožas.²¹⁹

Aukštas pragyvenimo lygis legitimizuoja naujas demokratines institucijas ir skatina kultūrinės vertybes, kurioms reikia daugiau demokratijos. Kai asmens kultūrinės vertybės keičiasi, jos veikia jo politinį elgesį, kuris sukuria stabilesnę demokratiją²²⁰. Taigi ekonomikos plėtra skatina aukštesnį politinei kultūrai būtinų demokratiškų vertybių lygį, tačiau ne atvirkščiai.²²¹

Šiandieninei Irako ekonominei situacijai didelę įtaką turėjo pastarųjų metų šalies istorija. S. Huseino valdymo metu Irake egzistavo komandinė ekonomika, paremta nacistine-socialistine ideologija. Gana skausmingas ekonomiškai Irakui buvo 1980–1988 m. trukęs karas su Iranu ir po 1990 m. invazijos į Kuveitą šaliai pradėtos taikyti JT Saugumo Tarybos rezoliucijomis

²¹⁷ Linz ir Stepan, 12-13

²¹⁸ Lipset, *Political Man: The Social Bases of Politics*,

²¹⁹ Dawisha,

²²⁰ Inglehart, "How Solid Is Mass Support for Democracy?", 55. cituota iš Patrick Basham, „Can Iraq Be Democratic?“ *Policy Analysis*, No. 505, January 5, 2004. <<http://www.cato.org/pubs/pas/pa505.pdf>> [Žiūrėta 2007 10 15]

²²¹ Ross E. Burkhart and Michael S. Lewis-Beck, "Comparative Democracy: The Economic Development Thesis," *American Political Science Review* 88 (1994): 903–10. cituota iš Patrick Basham, „Can Iraq Be Democratic?“. *Policy Analysis*, No. 505, January 5, 2004. <<http://www.cato.org/pubs/pas/pa505.pdf>> [Žiūrėta 2007 10 15]

paskirtos ekonominės sankcijos²²². Viena iš Irakui taikytų ekonominių sankcijų panaikinimo sąlygų buvo masinio naikinimo ginklų pašalinimas iš šalies.²²³ (Tai svarbu 2003 m. koalicijos pajėgų intervencijos kontekste, nes JAV deklaruojamas masinio naikinimo ginklų sunaikinimo tikslas rėmėsi prielaida, kad Irakas daugiau nei dešimt metų atsisakė bendradarbiauti su JT ginklų inspektorais). Taigi Irako šiandienines nesėkmes iš dalies lemia tai, kad „nuo septyniasdešimtųjų šalis turėjo kontroliuojamą ekonomiką, nuo aštuoniasdešimtųjų – karo ekonomiką, o nuo devyniasdešimtųjų – sankcijų ekonomiką.“²²⁴

Dar vienas išskirtinis Irako bruožas, turintis įtakos ne tik valstybės ekonomikos augimo galimybėms, bet ir šiandieninėms šalies problemoms, yra tai, kad „naftos gavyba ir pardavimai sudaro apie 70 proc. Irako bendrojo vidaus produkto ir apie 95 proc. Irako vyriausybės pajamų.“²²⁵ Taigi valstybė, kurios ekonomika priklauso nuo pajamų, gaunamų iš naftos ar kitų gamtinių išteklių išgavimo ir pardavimo, vadinama rentine. Tokios valstybės išskirtinis bruožas – piliečių mokami mokesčiai nėra svarbiausias biudžeto pajamų šaltinis. Vadinasi, „nemokėdami mokesčių rentinės valstybės piliečiai mažiau reikalauja iš politinio dalyvavimo <...>, o valstybės biudžetas tokiose šalyse yra vienpusis dokumentas, išlaidų programa, ir pažadas išleisti pinigus ir paskirstyti naudą visuomenei faktiškai jų niekaip neapmokestinant“²²⁶. Taigi Irako vyriausybės gaunami „lengvi pinigai“ lemia, kad ji nėra atskaitinga savo piliečiams,²²⁷ o piliečiai savo ruožtu nekelia jai didelių reikalavimų.

Taigi S. Husseino valdymo metu taikyta komandinė ekonomika sunaikino santykinę ekonomikos autonomiją nuo politikos, o daugelį metų gaunamos pajamos iš naftos suteikė didžiulius resursus, galinčius paversti valstybę nepriklausoma nuo socialinės galios santykių (apsiginklavusi tokiais ginklais valstybė kūrė masinės prievartos mechanizmus – kariuomenę ir saugumo pajėgas). Taigi tokios situacijos pasekmė – šiandien siekdamas stabilios demokratijos, Irakas turi atsikratyti iki tol vyravusios ekonominės politikos palikimu.

Dar vienas demokratijos konsolidacijai svarbu aspektas – vidurinioji klasė, galinti išsilaikyti prieš valstybę ir suteikti išteklius nepriklausomoms grupėms.²²⁸ Stipri, nepriklausoma ir savarankiška vidurinioji klasė sukuria demokratinio pilietinio gyvenimo pagrindą. S. Husseino

²²² United Nations Security Council Resolution No. 661, August 6, 1990, <<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/11/IMG/NR057511.pdf?OpenElement>> [Žiūrėta 2007 10 10]

²²³ United Nations Security Council Resolution No. 687, April 3, 1991, <<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/23/IMG/NR059623.pdf?OpenElement>> [Žiūrėta 2007 10 10]

²²⁴ Baker et al, 21

²²⁵ Ten pat, 225

²²⁶ Hazem Beblawi, 'The rentier state in the Arab world', in Hazem Beblawi & Giacomo Luciani (eds), *The Rentier State*, London: Croom Helm, 1987, 53–54.

²²⁷ Presbey, 521-541.

²²⁸ Lipset, *Social Requisites for Democracy Revisited*.

valdymo metu didžioji dalis Irako vidurinėsios klasės buvo tiesiogiai priklausoma nuo valstybės, nes ji sudarė didžiąją dalį šalies biurokratijos, dirbo valstybinėse pramonės šakose, saugumo pajėgose bei *Baath* partijos politiniuose biuruose. Problema ta, kad vidurinėsios klasės atstovai savo teises iškeitė į iš valdžios gaunamą darbą, maistą, nemokamą švietimą ir sveikatos apsaugą ir kt.. Be to, ir privataus sektoriaus atstovai, kuriems autoritarinis režimas suteikė galimybių užsidirbti, mažai turėjo noro siekti demokratijos.²²⁹

Taigi S. Huseino valdymo ekonominė specifika (rentinė ir komandinė ekonomika) bei paskutinį dešimtmetį Irako patirtos ekonominės sankcijos suformavo nuo valstybės priklausančią ir jai paklusnią Irako viduriniąją klasę. JAV įvykdytos intervencijos metu, uždraudus *Baath* partiją ir jos atstovus pašalinus iš biurokratijos, saugumo pajėgų ir kitų nuo valstybės priklausančių postų, didžioji dalis vidurinėsios klasės ne tik neteko pajamų, bet ir emigravo ar buvo nužudyti. Taigi kaip teigia P. Bashamas, nors šiandien išlikusi šio sluoksnio dalis ir gali prisidėti prie šalies demokratizacijos, tačiau dabartinė vidurinioji klasė nesudaro kritinės masės, gebančios tarpininkauti ir vadovauti politinėms diskusijoms sekuliariu, liberaliu būdu²³⁰.

Šiandieninės Irako ekonomikos plėtrą po režimo nuvertimo taip pat stabdo ir menkas okupacinių pajėgų šalies atkūrimo planavimas, sumaištis paramos fondų išlaidose ir netgi valstybės ateities vizijos neturėjimas. Pavyzdžiui, privatizacijos iniciatyva, kurios 2003 m. vasarą ėmėsi CPA, baigėsi visišku fiasko, pirmiausia dėl išankstinių tyrimų ir planavimo nebuvimo.²³¹ Be to, Irake didelę neigiamą įtaką ekonomikai turi nesaugumas, korupcija, investicijų stoka, apgriuvusi infrastruktūra ir netikrumas. Nors gerų ženklų yra – atidaromi nauji verslai ir saugesnėse vietose vyksta statybos, tačiau apskritai sąlygos investicijoms nekokios²³² (kaip teigia A. Dawisha, užsienio kompanijas nuo investavimo Irake atgrasina užsieniečių grobimas bei žudymas²³³).

Apibendrinant galima teigti, kad Irako ekonomikos autonomiją kurti trukdo šalies saugumo situacija, strateginio planavimo stoka bei iš S. Huseino režimo paveldas – stiprios vidurinėsios klasės nebuvimas ir rentinės ekonomikos ypatybės. Šios dalies išvadai puikiai tinka P. Bashamo teiginys, kad praktikoje Irako demokratinio potencialo panaudojimas ir demokratijos konsolidacijos procesas priklausys daugiau nuo laisvos rinkos ekonomikos įdiegimo ir ilgo laikotarpio jos pozityvios įtakos Irako politinei kultūrai, o ne nuo Jungtinių Tautų patvirtintų ir JAV įgyvendintų rinkimų suorganizavimo.²³⁴

²²⁹ BBC News Analysis: *Conditions for democracy in Iraq.*

²³⁰ Basham.

²³¹ Dawisha,

²³² Baker et all. 22.

²³³ Dawisha.

²³⁴ Basham.

Tarpinės išvados

Strateginio koalicijos pajėgų uždavinio – stabilios Irako demokratijos pasiekimą – stabdo šios šalies vidaus ypatybės:

1. Pilietinės visuomenės lygmeniu: pilietinės visuomenės organizacinių ryšių, ypač horizontalių, galinčių suteikti alternatyvų interesų agregavimo kanalą, trūkumas, kurį lemia šalies etnis, religinis, bendruomeninis susiskaldymas; bei egzistuojantis diskriminavimas etniniu (turkmėnai), religiniu (arabai sunitai, krikščionys) ir lyties (moterys) pagrindu.

2. Politinės visuomenės lygmeniu: dėl gilių etninių, religinių, kultūrinių ir kitokių takoskyrų šalyje nėra jokių daugumos palaikymą turinčių nacionalinių lyderių ir bendros nacionalinės valstybės ateities vizijos. Visuomenė nepasitiki politinėmis institucijomis, kurias mato kaip JAV marionetes. Politiniams veikėjams trūksta nuosaikumo ir kompromiso politinės kultūros, kas lemia, kad po režimo nuvertimo pasikeitus galių santykiams, lyderiai nėra pasiruošę persiderėti dėl galios perskirstymo.

3. Demokratinio galios paskirstymo konstitucinio įtvirtinimo lygmenyje: konstitucijoje nėra apibrėžiama Irako visuomenė (nėra nacijos kūrimo proceso), konstitucijos autoritetą menkina pernelyg didelis JAV dalyvavimas kūrimo procese ir arabų sunitų marginalizavimas, nėra suformuotos visos reikiamos institucijos, o ir esančios veikia neefektyviai (pavyzdžiui, teismas nėra pajėgus spręsti kai kurių bylų), nepriimta daug svarbių įstatymų, vis dar vyksta konfliktai dėl valdžios perdalijimo tarp provincijų ir jų santykio su centrine valdžia ir pan.

4. Biurokratijos lygmeniu: valstybės institucijose egzistuoja biurokratinis apatiškumas, nepotizmas, klientelizmas ir korupcija. Pašalinus *Baath* partijos narius, Irako biurokratija prarado daug ekspertų, kas nulėmė jos neefektyvumą.

5. Ekonomikos lygmeniu: plėtrą stabdo iš S. Husseino „paveldėta“ komandinė ekonomika, dešimt metų trukusios ekonominės sankcijos, rentinės valstybės ypatybės, vidurinėsios klasės silpnumas, prastas šalies atkūrimas po karo ir jo strateginis planavimas.

Horizontalus problemų Irake šaltinis – nestabili šalies saugumo situacija.

IŠVADOS

Jau penkerius metus trunkantis Irako demokratizavimo procesas šiame magistro darbe buvo analizuojamas šiais pagrindiniais pjūviais: tiriant idėjos genezę per JAV užsienio politikoje reikšmę įgavusį neokonservatizmą, analizuojant musulmonų visuomenių istorinę gyvenimo valstybėje patirtį ir požiūrį į demokratines institucijas, nagrinėjant patį perėjimo procesą bei šalies vidaus veiksnys, stabdančius demokratijos Irake įsitvirtinimą. Taigi iš atlikto tyrimo galima daryti šias išvadas:

- Po S. Husseino režimo nuvertimo atsiradusi religinė laisvė nebuvo svarbiausias Irako demokratizaciją stabdantis veiksnys, nes musulmoniškos valstybės valdymą, žvelgiant istoriškai, lemia ne religija, o atitinkamos socialinės, ekonominės, kultūrinės aplinkybės ir valdovų preferencijos. Be to, tyrimo duomenimis, musulmonų visuomenė iš esmės neprieštarauja svarbiausiems demokratijos principams, o pusė Irako gyventojų net pasisakė už demokratinį jų valstybės valdymą. Taigi galima daryti išvadą, kad Irako demokratizavimas teoriškai yra įmanomas, nes, esant atitinkamoms sąlygoms, musulmonų visuomenė galėtų gyventi demokratijos principais valdomoje valstybėje. Todėl didesnis šalies demokratizaciją stabdantis veiksnys yra vis labiau didėjantis antiamerikietiškumas, o ne islamas kaip toks.
- Irako perėjimo į demokratiją procesas neatitinka teoriškai apibrėžiamų ir praktiškai įprastų demokratizacijos bruožų (istoriškai demokratizacijos procesas paprastai kyla dėl valstybės viduje vykstančių procesų įtakos, o ne išorės jėgų iniciatyva). Nors po Antrojo pasaulinio karo įvykęs Vokietijos ir Japonijos demokratizavimas yra laikomi sėkmingais iš išorės inicijuoto perėjimo į demokratiją pavyzdžiais, pažymėtina, kad šie modeliai negali būti pritaikomi Irake dėl pernelyg didelių tarp šių atvejų egzistuojančių skirtumų.
- JAV siekė greito („čia ir dabar“) Irako perėjimo į demokratiją: „per naktį“ sukūrus demokratines institucijas buvo siekiama kartu suformuoti ir demokratinę pilietinę, ir politinę kultūrą, nors teoriškai, kaip rodo dauguma istorinių pavyzdžių, procesas paprastai būna atvirksčias – atitinkama politinė kultūra suformuoja demokratiją. Taigi neokonservatoriai neįvertino, jog demokratinų institucijų sukūrimas automatiškai negarantuoja demokratijos, o juo labiau stabilios.
- Didelė JAV padaryta klaida buvo ir patyrusių ekspertų, turėjusių sąsajų su *Baath* partija, pašalinimas iš valstybės valdymo ir saugumo pajėgų, neatsižvelgiant į tų sąsajų „gilumą“. Tai nulėmė didžiulį naujai sukurtų valstybės institucijų neefektyvumą (į

biurokratiją atėjo daugybė nepatyrusių žmonių, saugumo pajėgas reikėjo iš naujo parengti) ir sukėlė chaosą bei prisidėjo prie pilietinio karo kilimo šalyje.

- Stabilios demokratijos kūrimą Irake taip pat stabdo ir šalies vidaus ypatybės, tokios, kaip visuomenės nepasiruošimas pačiai save valdyti. JAV inicijavus ir vykdant perėjimo procesą, žmonės nesijaučia naujos sistemos šeimininkais, maža to, valdžios institucijos matomos kaip JAV marionetės.
- Irako visuomenė pernelyg antagonistiška, klientelistiška ir fragmentuota. Politinės grupės negali susitarti dėl bendros valstybės ateities vizijos (tai lemia ir vienijančios ideologijos, pavyzdžiui, tokios, kaip panarabizmas, nebuvimas). Be to, šalies visuomenė nėra teisiškai apibrėžta (žmonės nesijaučia esą irakiečiai), ir Irake nėra stabiliai demokratijai būtino nacijos kūrimo proceso (geriausiu atveju, „*nation building*“ procesas vyksta per „*state building*“ procesą, kas retai pasiekia trokštamą rezultatą).
- Šiandienines nesėkmes taip pat lemia ir S. Husseino valdymo „palikimas“ (komandinė ekonomika, klientelistinė valstybės biurokratija, islamistų-sekuliaristų konfliktas, rentinės valstybės ypatybės). Tai pat įtakos turi ir kolonialistinė valstybės patirtis, sukiant didžiulį pasipriešinimą bet kokiam užsienio jėgų bandymui kištis į valstybės politiką ir lemianti augantį visuomenės antiamerikietišumą, kuri kartu sąlygoja ir jau minėtas pernelyg didelį JAV kišimąsi į Irako demokratizacijos procesą (savų žmonių „statymas“ į vadovų postus, laikinosios konstitucijos, kurios pagrindu buvo kuriama nuolatinė konstitucija, „primetimas“ ir pan.)

Apibendrinant tyrimo metu gautus rezultatus, galima teigti, kad Irako demokratizavimo nesėkmės priežastys glūdi praktiniame lygmenyje – Irako visuomenės ypatybėse ir netinkamuose demokratijos įtvirtinimo būduose (siekiant „čia ir dabar“ pasiekti stabilią demokratiją per išorės jėgų inicijuotą demokratinių institucijų sukūrimą). Tuo tarpu ideologinis analizės lygmuo – islamas kaip toks, analizuotas per musulmonų visuomenių gyvenimo valstybėje praktiką, nėra svarbiausias Irako demokratizaciją stabdantis veiksnys.

Taigi, jei Irakas kada nors taps stabilia demokratija (kas iš tiesų yra įmanoma), tai įvyks tik tada, kai tokios valdymo formos siekis kils iš valstybės vidaus. Visuomenėje turi susiformuoti atitinkamos vidinės grupės, suvokiančios demokratinio valdymo ypatumus ir jo siekiančios savarankiškai, be jokių užsienio pajėgų nurodymų.

Kaip matyti iš neokonservatizmo idėjų analizės, Irako demokratizacijos projektas nebuvo paskutinių metų (tai yra laikotarpio po 09/11 išpuolių) produktas. Apie Vidurio Rytų

demokratizavimą buvo šnekama dar Šaltojo karo metais, ir panašu, kad jam įgyvendinti buvo laukiama palankių sąlygų. Visgi išsamiau išnagrinėjus Irake vykusios demokratizacijos ypatumus, kvestionuotinas demokratizacijos, kaip pagrindinės intervencijos į Iraką priežasties, pagrįstumas. Šią išvadą lemia tyrimo metu paaiškėjęs keistas, o gal net ir naivus, JAV siekis, visapusiškai neištyrus Irako vidaus situacijos, neturint aiškaus plano ir šalies atkūrimo po karo strategijos ir todėl proceso metu darant daugybę klaidų, demokratizuoti šalį, tikintis, kad šis procesas bus toks pats sėkmingas, kaip Japonijoje ar Vokietijoje.

Taigi, atsižvelgiant į abejotiną koalicijos pajėgų pasirengimą, ir prisimenant, kad Irake nebuvo rasta masinio naikinimo ginklų, kyla klausimas apie kitų (oficialiai nedeklaruotų) intervencijos į Iraką tikslų pagrįstumą, kas galėtų būti kitų tyrimų objektu. Pavyzdžiui, viena iš tirtinų intervencijos priežasčių galėtų būti siekis įgyvendinti 2000 m. neokonservatorių „smegenų centro“ *Project for New American Century* sukurtą planą „Amerikos gynybos pajėgumų atstatymas“ (angl. „*Rebuiding American Defences*“). Pagal šį planą, Irakas turi būti užpultas ir okupuotas, tam, kad jame būtų galima įkurti kelias nuolatinės JAV karines bazines, įgauti geografiškai patogią raketų paleidimo aikštelę, ir toliau skleisti savo įtaką regione“.²³⁵ Kita tirtina operacijos „Irako laisvė“ priežastis atsispindi W. Coheno teiginyje, kad jau nuo pat Šaltojo karo pabaigos Persijos įlankos naftos išteklių kontrolė buvo laikoma gyvybiniu JAV interesu, kuriam grėsmę kėlė dvi JAV priešiškos valstybės – Iranas ir Irakas.²³⁶

²³⁵ Presbey, 521-541.

²³⁶ Cohen, Warren I., *America's failing empire: U. S. foreign relations since the Cold War*. Blackwell Publishing, 2005, 41.

NAUDOTA LITERATŪRA

Akademiniai šaltiniai:

1. Alon Ben-Meir, „Challenges to Democracy in the Arab and Muslim World“. *The Political Quarterly*, Vol. 77, No. 3, July–September, 2006, 328-333.
2. Arendt, Hannah, *The Human Condition*. Chicago: University of Chicago Press, 1958, 177-178, 188-195. Cituota iš Gail M. Presbey, *Challenges of Founding a New Government in Iraq*. Constellations, Volume 12, 2005. 521-541.
3. Ayoob, Mohammed, „The War Against Iraq: Normative and Strategic Implications“. *Middle East Policy*, Vol. X, No. 2, Summer 2003, 27-39.
4. Beblawi, Hazem, „The rentier state in the Arab world“, in Hazem Beblawi & Giacomo Luciani (eds), *The Rentier State*, London: Croom Helm, 1987, p. 49-62.
5. Caha, Ömer, „Islam and Democracy: A Theoretical Discussion on the Compatibility of Islam and Democracy.“ *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, Vol. 2, No. 3&4, Fall&Winter, 2003, 106-134.
6. Choudhury, Golam W., *Islam and the Modern Muslim World*. London: Scorpion Publishing, 1993, p. 47.
7. Cohen, Warren I., *America's failing empire: U. S. foreign relations since the Cold War*. Blackwell Publishing, 2005, p. 204.
8. Dahl, Robert, *Demokratija ir jos kritikai*. Vilnius: Amžius, 1994, p. 527.
9. Dorrien, Gary, „Consolidating the Empire: Neoconservatism and the Politics of American Dominion“. *Political Theology*, Vol. 6, No. 4, 2005, 409-428.
10. Ehteshami, Anoushiravan, „Islam, Muslim Polities and Democracy“. *Democratization*, Vol.11, No.4, August, 2004, p. 90-110.
11. *Encyclopedia of Democracy*, 1995, vol. 1, p. 51.
12. Gerson, M., (sud.), pratarmė James Q. Wilson. *The essential neoconservative reader.*: Addison-Wesley, 1996, p. 467.
13. Halper, Stefan ir Jonathan Klarke, *America alone: the neo-conservatives and the global order*. New York: Cambridge university press, 2004, p. 369.
14. Haas R., „Towards Greater Democracy in the Muslim World“. *Washington Quarterly*. Summer, 2003, p.137-148.
15. Henri J. Barkey ir Ellen Laipion „Iraqi Kurds and Iraq's Future“. *Middle East Policy*, Vol. XII, No. 4, Winter, 2005.
16. Huntington, Samuel, *Who Are We?* New York, Simon&Schuster, 2004, p. 428.

17. Levitsky, Steven; Way, Lucan A. „Ties That Bind? Leverage, Linkage, and Democratization in the Post-Cold War World“. *The International Studies Review*, Volume 7, Number 3, October 2005, p. 519-524.
18. Linz, Juan J., ir Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*. The Johns Hopkins University Press. Baltimore and London, 1996, p. 479.
19. Lipset, Seymour Martin, *Political Man: The Social Bases of Politics*, New York: Doubleday, 1960, p. 586.
20. Lipset, Seymour Martin, „The Social Requisites of Democracy Revisited“. *American Sociological Review*, 1994, Vol. 59, (February), p. 1-22.
21. Novagrockienė, Jūratė, *Politikos mokslų pagrindai*. Vilnius, 2001, p. 216.
22. G. O'Donnell, P.C. Schmitter, *Transition from Authoritarian Rule. Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*. The J. Hopkins University Press: Baltimore and London, 1991.
23. Presbey, M. Challenges of Founding a New Government in Iraq. *Constellations*, Volume 12, 2005. 521-541.
24. Rubin, Barry, „The Real Roots of Arab Anti-Americanism“, *Foreign Affairs*, November/December, 2002, Volume 81, No. 6, 73-85.
25. Vitkus, Gediminas, „Jungtinės Amerikos Valstijos: Keturiuos Užsienio Politikos Tradicijos Ir Naujas Lyderiavimo Pasaulyje Modelis“. *Recenzija. Politologija*, Nr. 3 (39), 2005, 103-115.

Oficialūs dokumentai:

1. THE FREEDOM HOUSE, Iraq (2006). <<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=363&year=2006&country=6983>> [Žiūrėta 2007 09 10]
2. THE FREEDOM HOUSE, Iraq (2007). <<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2007&country=7197>> [Žiūrėta 2007 12 15]
3. The National Security Strategy of the United States of America, September, 2002. <<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.pdf>> [Žiūrėta 2006 09 10]
4. The National Strategy for Victory in Iraq. National Security Council, 2005, November. <http://www.whitehouse.gov/infocus/iraq/iraq_national_strategy_20051130.pdf> [Žiūrėta 2007 10 10]
5. The National Strategy to Combat Weapons of Mass Destruction, December, 2002. <<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/12/WMDStrategy.pdf>> [Žiūrėta 2007 11 30]

6. THE WORLD FACTBOOK <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html>> [Žiūrėta 2008 04 20]
7. TRANSPARENCY INTERNATIONAL 2007 Corruption Perceptions Index Regional Highlights: Middle East <<http://www.transparency.org/content/download/23973/358239>> [Žiūrėta 2008 03 20]
8. United Nations Security Council Resolution No. 661, August 6, 1990. <<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/11/IMG/NR057511.pdf?OpenElement>> [Žiūrėta 2007 10 10]
9. United Nations Security Council Resolution No. 687, April 3, 1991. <<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/23/IMG/NR059623.pdf?OpenElement>> [Žiūrėta 2007 10 10]

Internetiniai ir šaltiniai:

1. *A Better Life Poll: Most Iraqis Ambivalent About the War, But Not Its Results*. Analysis by Gary Langer. Monday, March 15, 2004. <http://abcnews.go.com/sections/world/GoodMorningAmerica/Iraq_anniversary_poll_040314.html> [Žiūrėta 2008 05 02]
2. Abrahamson, James L., „The coming War with Iraq“. A Presentation to the University of North Carolina. January, 15, 2003. <http://www.unc.edu/depts/diplomat/archives_roll/2003_01-03/abrahamson_iraq/abrahamson_iraq.html> [Žiūrėta 2006 11 04]
3. Andrew Arato, *The Occupation of Iraq and the Difficult Transition from Dictatorship*. <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=6&hid=12&sid=27c347bc-e93e-480b-b5507a3d0beaa0dd%40session_mgr7>
4. Baker, James A. et al., *The Iraq study group report*. <http://www.usip.org/isg/iraq_study_group_report/report/1206/iraq_study_group_report.pdf> [Žiūrėta 2007 04 30].
5. Barry, Tom, ir Jim Lobe „U.S. Foreign Policy – Attention, Right Face, Forward Match“. *Foreign Policy in Focus*, April, 2002. <<http://www.fpif.org/pdf/reports/right2002.pdf>> [Žiūrėta 2007 04 30]
6. Bass, Gary J., *What Really Causes Civil War?* The New York Times, August 13, 2006. <http://www.nytimes.com/2006/08/13/magazine/13wwln_idealab.html?ex=1313121600&en=812d7a609f59df4b&ei=5088&partner=rssnyt&emc=rss> [Žiūrėta 2007 05 04]
7. BBC News, *Analysis: Conditions for democracy in Iraq* Wednesday, 16 April, 2003 <http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/2952867.stm> [Žiūrėta 2007 05 15]
8. BBC. *Timeline: Iraq. A chronology of key events*. <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/737483.stm> [Žiūrėta 2008 03 10]
9. Brent Talbot ir Jodi Vittori, „*Gambling with History: The Making of a Democratic Iraq*“. <<http://www.maxwell.af.mil/au/cadre/aspj/airchronicles/cc/vittori.html>> [Žiūrėta 2008 03 15]

10. Cenap Cakmak, „American Foreign Policy and September 11”. <<http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume8/March-May2003/CenapCakmak.pdf>> [Žiūrėta 2008 03 10]
11. Clifton, Eli, *A Great Little Racket: The Neocon Media Machine*. March 20, 2007 <<http://rightweb.irc-online.org/rw/4088>> [Žiūrėta 2007 05 01]
12. Cole, Juan, Platform of the United Iraqi Alliance. *Informed Comment*, December 31, 2004. <<http://www.globalpolicy.org/security/issues/iraq/election/2004/1231overview.htm>> [Žiūrėta 2008 05 10]
13. Dawisha, Adeed, „The Prospects for Democracy in Iraq: challenges and opportunities“. *Third World Quarterly*, Vol. 26, No. 4–5, 2005. <<http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=5&hid=9&sid=e372ce6e-b6d7-4028-beaa-505c179ced22%40sessionmgr8>> [Žiūrėta 2007 09 15]
14. Dunnigan, James, *The Civil War in Iraq*. October 29, 2003. <<http://www.strategypage.com/dls/articles/20031029.asp>> [Žiūrėta 2007 05 04]
15. Engelhart, Tom, *Twenty-one reasons why Iraq is not working*. Dispatches from America. October 5, 2006. <http://www.atimes.com/atimes/Middle_East/HJ05Ak02.html> [Žiūrėta 2007 04 30]
16. Esposito, John L. ir John O. Voll, *Islam and Democracy*. <<http://www.neh.gov/news/humanities/2001-11/islam.html>> [Žiūrėta 2008 03 09]
17. Faleh A. Jabar, *Postconflict Iraq: a Race for Stability, Reconstruction and Legitimacy*. United States Institute for Peace. Special Report No. 120. May, 2004. <<http://www.usip.org/pubs/specialreports/sr120.pdf>> [Žiūrėta 2007 05 12]
18. Fearon, James D., ir David D. Laitin, *Ethnicity, Insurgency and Civil War*. American Political Science Review. August 27, 2002, 14. <<http://www.yale.edu/irspeakers/Fearon.pdf>> [Žiūrėta 2007 04 04]
19. Fearon, James D., *Iraq's Civil War*. Foreign Affairs, March/April, 2007. <<http://www.foreignaffairs.org/20070301faessay86201/james-d-fearon/iraq-s-civil-war.html>> [Žiūrėta 2007 03 19]
20. Foreign Affairs and International Trade Canada <<http://www.international.gc.ca/world/embassies/factsheets/iraq-FS-en.pdf>> [Žiūrėta 2008 04 15]
21. Francke, Rend Al-Rahim, „Political Progress in Iraq During the Surge“. United States Institute for Peace. Special Report No. 196, December, 2007. <<http://www.usip.org/pubs/specialreports/sr196.pdf>> [Žiūrėta 2008 01 15]
22. Frontline, Excerpts from 1992 Draft „Defence Planning Guidance“. <<http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/iraq/etc/wolf.html>> [Žiūrėta 2007 02 02]

23. Fuller, Graham E., *Islamist Politics in Iraq after Saddam Hussein*. United States Institute of Peace, Special Report, August, 2003. <[http://www.usip.org/pubs/special reports/sr108.pdf](http://www.usip.org/pubs/special%20reports/sr108.pdf)> [Žiūrėta 2008 04 10]
24. Full text of Iraqi constitution, <[http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2005/10/12/AR20051012014 50.html](http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2005/10/12/AR20051012014%2050.html)> [Žiūrėta 2008 03 11]
25. GLOBAL SECURITY.ORG. Iraqi Interim Government. <<http://www.globalsecurity.org/military/world/iraq/ig.htm>> [Žiūrėta 2008 02 10]
26. Inglehart, Ronald, “How Solid Is Mass Support for Democracy?” p. 55. cituota iš Patrick Basham, „Can Iraq Be Democratic?“. Policy Analysis, No. 505, January 5, 2004. <<http://www.cato.org/pubs/pas/pa505.pdf>> [Žiūrėta 2007 10 15]
27. Inglehart, Ronald, ir Pippa Norris, „The True Clash of Civilizations“. *Foreign Policy*, March/April 2003. <<http://www.globalpolicy.org/globaliz/cultural/2003/0304clash.htm>> [Žiūrėta 2008 03 09].
28. Iraq After the Surge II: The Need for a New Political Strategy. International Crisis Group Middle East Report No. 75, 30 April, 2008. <http://www.crisisgroup.org/library/documents/middle_east_north_africa/iraq_iraq_iraq_gulf/75_iraq_after_the_surge_ii_the_need_for_a_new_political_strategy.pdf> [Žiūrėta 2008 05 01]
29. *Iraq, general information* <<http://www.ipu.org/parline-e/reports/2151.htm>> [Žiūrėta 2008 05 10]
30. Iraq Poll September 2007, questioned for the BBC, ABC News and NHK survey. <http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/10_09_07_iraqpollaug2007_full.pdf> [Žiūrėta 2008 02 21]
31. *Iraq’s Anarchic Civil War*. The Progress Report. Printed on April 25, 2007. <<http://www.alternet.org/story/32872>> [Žiūrėta 2007 04 30]
32. Iraq’s Constitutional Process Shaping a Vision for the Country’s Future. United States Institute for Peace, Special Report No. <<http://www.usip.org/pubs/specialreports/sr132.pdf>> [Žiūrėta 2007 11 15]
33. Kelidar, Abbas, „Iraq must not be allowed to split along the Sunni/Shia divide“. *Daily Telegraph*, 21 May, 2003. <<http://www.telegraph.co.uk/opinion/main.jhtml?xml=/opinion/2003/05/21/do2101.xml>> [Žiūrėta 2008 05 01]
34. Khan, Muqtedar, *Prospects for muslim democracy: The Role of U.S. Policy*. <<http://www.brookings.edu/views/articles/khan20031001.pdf>> [Žiūrėta 2008 03 05]
35. Krauthammer, Charles, *Democratic Realism: An American Foreign Policy for a Unipolar World*. American Enterprise Institute for Public Policy Research, February 12, 2004 <[http://www.aei.org/include/pub_print.asp?pubID= 19912](http://www.aei.org/include/pub_print.asp?pubID=19912)> [Žiūrėta 2007 01 15]

36. Krauthammer, Charles, *Iraq: A Civil War We Can Still Win*. September 8, 2006. <<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/09/07/AR2006090701616.html>> [Žiūrėta 2007 05 04]
37. Kristol, Irving, „The Neoconservative persuasion“. *The Weekly Standard*, Volume 008, Issue 47, 2003.<<http://www.weeklystandard.com/Content/Public/Articles/000/000/003/000tzmlw.asp>> [Žiūrėta 2007 03 25]
38. Lind, William S., *Civil War in Iraq?* Antiwar.com July, 22, 2004. <<http://www.antiwar.com/lind/?articleid=3120>> [Žiūrėta 2007 03 20]
39. Mead, Walter Russel. *Special Providence: American Foreign Policy and How It Changed the World*. New York: Alfred A. Knopf, 2001, p. 378. Elektroninė knygos versija<<http://books.google.lt/books?id=diNwxjnaAsC&dq=mead+special+providence&pg=PP1&ots=X2Q3ZJhXyq&sig=4CnQqq0supPCgTPVKHndvp86hqQ&hl=lt&prev=http://www.google.lt/search%3Fhl%3Dlt%26q%3Dmead%2Bspecial%2Bprovidence&sa=X&oi=print&ct=title&cad=one-book-with-thumbnail#PPR13,M1>> [Žiūrėta 2008 02 10]
40. North, Gary, *An introduction to neoconservatism*. <<http://www.lewrockwell.com/north/north180.html>> [Žiūrėta 2007 02 13]
41. President of the USA, „President Bush Addresses the Nation“. The Oval Office, March 19, 2003. The White House website, <<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2003/03/20030319-17.html>> [Žiūrėta 2008 01 09]
42. PROJECT FOR THE NEW AMERICAN CENTURY. *Statement of Principles*. June 3, 1997. <<http://www.newamericancentury.org/statementofprinciples.htm>> [Žiūrėta 2007 04 16].
43. Račius, Egdūnas, „Islamiškoji teisė – musulmonų išganymo kelrodis“, 2004 09 26. <<http://www.religija.lt/index.php?option=content&task=view&id=138>> [Žiūrėta 2008 03 20]
44. *Reconstructing Iraq*, International Crisis Group, Middle East Report No. 30, September 2, 2004. <<http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=2936&l=1>> [Žiūrėta 2007 11 15]
45. Remarks by the President of the USA in Address to the Nation, “President Says Saddam Hussein Must Leave Iraq Within 48 Hours“. The Cross Hall, March 17, 2003. The White House website, <<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2003/03/20030317-7.html>> [Žiūrėta 2008 01 09]
46. Remarks as Delivered by Secretary of Defense Donald A. Rumsfeld, Washington, Tuesday, November 06, 2001. US Department of Defence. <<http://www.defenselink.mil/speeches/speech.aspx?speechid=464>> [Žiūrėta 2007 02 05]
47. Ross E. Burkhardt and Michael S. Lewis-Beck, “Comparative Democracy: The Economic Development Thesis,” *American Political Science Review* 88 (1994): 903–10. cituota iš Patrick Basham, „Can Iraq Be Democratic?“. Policy Analysis, No. 505, January 5, 2004. <<http://www.cato.org/pubs/pas/pa505.pdf>> [Žiūrėta 2007 10 15]

48. Smock, David, *Islam and Democracy*. United States Institute For Peace Special Report No. 93, September, 2002, p. 11. <<http://www.usip.org/pubs/specialreports/sr93.pdf>> [Žiūrėta 2008 03 15]
49. THE CHRISTIAN SCIENCE MONITOR. What do neoconservatives believe? <<http://www.csmonitor.com/specials/neocon/neocon101.html>> [Žiūrėta 2007 02 02]
50. Tierney, John, „Iraqi Family Ties Complicate American Efforts for Change“, *The New York Times*, September 28, 2003. <<http://freerepublic.com/focus/f-news/990738/posts>> [Žiūrėta 2007 10 15]
51. *What can the U.S. do in Iraq?*. International Crisis Group, Middle East Report No. 34, 22 December, 2004. <http://www.crisisgroup.org/library/documents/middle_east_north_africa/iraq_iran_gulf/34_what_can_the_us_do_in_iraq_web.doc> [Žiūrėta 2007 09 20]
52. Andreas Wimmer, „Democracy and Ethno-Religious Conflict in Iraq“. Paper presented at the Center on Democracy, Development and the Rule of Law, Stanford University, May 5, 2003. <<http://iis-db.stanford.edu/pubs/20214/wimmer.pdf>> [Žiūrėta 2007 11 10]
53. Zunes, Stephen, *Iraq: The Failures of Democratization*. FPIF Policy Report, March 14, 2007. <<http://www.fpif.org/fpiftxt/4071>> [Žiūrėta 2008 05 03]

FAILURE OF NEOCONSERVATISM IN THE FOREIGN POLICY OF THE UNITED STATES OF AMERICA: DEMOCRATIZATION OF IRAQ

SUMMARY

The paper deals with democratization of Iraq which was practically started to implement by the United States and its allies in March 20, 2003. The multinational military operation was designed to find and destroy Iraq's weapons of mass destruction, overthrow the authoritarian regime of Saddam Hussein and install democratic institutions in Iraq. Neoconservatives who were the authors and advocates of the idea of democratic Iraq believed that with the start in Iraq democracy gradually will spill over to the whole Middle East region. And this process would guarantee the security of the United States and the whole world which is its' main national interest.

Although Iraq has conducted free and fair elections and has established the main democratic institutions, today five years since the outset of the operation it is still not considered a stable democratic country (due to the civil war, presence of the foreign troops in the territory of the state and the lack of the rule of law, active civil society, appropriate political culture and dialogue among the main groups).

So the discrepancy between the factual and institutional democracy in Iraq is the main problem of this paper. This problem raises the principal research question: what causes the failure of democratization in Iraq? In the analysis the main question is transformed according to the theoretical-methodological research concept and sounds as such: where the advocates of the intervention in Iraq have made the crucial mistake: whether the democratization of Iraq is theoretically impossible (ideological analysis level), maybe the failure of the project was determined by unsuitable democratization methods (especially the quick democratization) or maybe the misfortune lies in the domestic features of Iraq (practical analysis level).

So the research method is the case study and the research object is democracy in Iraq in institutional and social level. The analysis is divided into two levels: ideological and practical.

The ideological level involves the analysis of neoconservatism (main ideas and their implementation in the foreign policy of G. W. Bush) and the overview of the Muslim societies' political experience and their attitude to the principles of democracy. The analysis of neoconservatism will help to reveal the genesis of the idea of Iraq democratization. Meanwhile, the analysis of the experience of Muslim societies will help to answer the question, whether Iraq democratization is theoretically possible.

Practical level involves the investigation of the process of political system transformation in Iraq, the evaluation of the current situation and the analysis whether and why Iraq matches the consolidated democracy criteria indicated by J. Linz and A. Stepan and suits the democratization conditions indicated by S. M. Lipset. This will help to find out what determines the failure of democracy in Iraq.

Thus, the investigation of democracy in Iraq revealed that the failure to install a stable democratic political system lies in practical level. So the process is blocked by the domestic features of Iraq (it is fractured, antagonistic, based on “primordial allegiances”, has no national leaders, no future visions and overall is not prepared to govern itself independently) and unsuitable democratization methods (the process was initiated and conducted by foreign powers, without an adequate plan and preparation of the society). Whereas the ideological level (the influence of Islam) was not the main force which complicates the democratization, because Muslim societies in principle could live in states which are ruled by democratic principles.

Moreover, as the research has revealed that the democratization of Iraq as the main reason for intervention in 2003 is also highly questionable. This conclusion is determined by a strange or even naïve conviction of the United States to democratize the country without a careful investigation of its’ domestic situation, without a clear plan and states’ rebuilding strategy, simply hoping that the process will be successful as it was in Japan and Germany sixty years ago. This conclusion raises the question that there were more reasons for intervention in Iraq than it was officially declared. But this is the further studies topic.

The analysis of intervention in Iraq and its’ democratization process is quite a popular field of academic research and publications nowadays. Despite this, it should be noticed that the majority of investigations concentrates on the practical analysis of coalition forces actions and concrete problems of Iraq usually in order to give recommendations to G. W. Bush administration. This paper looks at the issue differently – not only from the practical perspective of the United States actions but also from the theories of democratization.

In conclusion, if Iraq ever becomes a stable democratic state (what is really possible) it will be achieved when such demand stems from the inside of the country and is not conducted by the foreign forces. A stable democracy needs independent actions from domestic groups which understand the peculiarities of democratic governance. So the simple installation of democratic institutions does not guarantee a stable democracy.